

LÉLEKELEMZÉS

ÉRTEKEZÉSEK
A PSZICHOANALÍZIS KÖRÉBŐL

ÍRTA:
DR. FERENCZI SÁNDOR
IDEGORVOS

FREUD
EGYETEMI TANÁR
ELŐSZAVÁVAL

A neurózisok Freud tanának világitásában és a pszichoanalízis — Tudományos álommagyarázás — A pszichoneurózisokról — A pszichoszexuális impotencia analitikus értelmezése és gyógyítása — Az ejaculatio praecox jelentősége — Pszichoanalízis és pedagógia

BUDAPEST, 1914
DICK MANÓ KIADÁSA
VII., ERZSÉBET-KÖRÚT 12.

ELŐSZÓ

AZ ELSŐ KIADÁSHOZ¹

A lélekelemzés a neurosisokat, a lelki forrásokból eredő idegesség különféle alakjait kutatván, igyekezett kimutatni ezen működési zavarok összefüggését az ösztönélettel, az ösztönéletnek a művelődés követelte korlátozásaival, az egészséges egyén phantasiáival és álmaival és a néplélek alkotásaival a vallás, a mythologia és a meseköltészet terén. Az idegeseknek ezen psychoanalytikus módszerre alapított gyógykezelése úgy az orvossal, mint a patientsel szemben nagyobb igényeket támaszt, mint az eddig szokásban volt gyógyszeres, diätetikus, vízgyógyítási és suggestiv eljárások, ámde oly sokkal nagyobb megkönnyebbülést szerez a betegnek, oly tartósan megedzi őt az élet küzdelmeire, hogy nincs mit csodálkoznia azon, hogy ezen gyógyító módszer a heves ellenzés daczára feltartóztathatlanul halad előre.

¹ Die psychoanalytische Untersuchung der Neurosen (mannigfacher Formen von seelisch bedingter Nervosität) hat den Zusammenhang dieser Störungen mit dem Triebleben, mit den Beeinträchtigungen desselben durch die Ansprüche der Kultur, mit der Phantasie- und Traumtätigkeit des normalen Einzelwesens und mit den Schöpfungen der Volksseele in Religion, Mythos und Märchen aufzudecken erstrebt. Die auf diese Untersuchungsmethode gegründete psychoanalytische Behandlung der Nervösen stellt an Arzt und Patient weit höhere Ansprüche, als die bisher gebräuchlichen mit Medikamenten, Diät, Wasserprozeduren und Suggestion, bringt aber den Kranken soviel mehr Erleichterung und

Az itt összegyűjtött értekezések szerzője, kihez benső barátság is fűz, oly járatos a lélekelemzés minden nehéz problémájának megoldásában, mint csak kevesen; ő Magyarországon az első, aki vállalkozik rá, hogy nemzete orvosainak és művelt társadalmának érdeklődését magyarul megírott munkálatokkal a psychoanalysisre terelje.

Vajha eredmény nyel járna ez a kísérlete és sikerülne ez úton az új munkakör számára honfitársai között új munkásokat toboroznia.

Bécs, 1909 december havában. *Freud.*

Nagynevű mesterem soraihoz nincs mit hozzátennem, és ha az azokban foglalt előismerést talán a baráti érzelmek sugallták is, melyekre hivatkozik, biztató szavaiból erőt meritek arra, hogy a megkezdett küzdelmes munkát lankadatlanul folytassam.

Budapest, 1909 december havában.

A szerző.

anhaltende Stärkung für die Aufgaben des Lebens, daß man sich über die unaufhaltsamen Fortschritte dieser therapeutischen Methode trotz heftiger Opposition, nicht zu verwundern braucht.

Der Verfasser der nachstehenden Aufsätze, mir enge befreundet und mit allen Schwierigkeiten der psychoanalytischen Probleme wie wenige vertraut, ist der erste Ungar, der es unternimmt, die Ärzte und die Gebildeten seiner Nation durch die in seiner und ihrer Muttersprache abgefassten Arbeiten für die Psychoanalyse zu interessieren. Möge ihm dieser Versuch gelingen und den Erfolg haben, für das neue Arbeitsgebiet neue Arbeitskräfte aus der Mitte seiner Compatrioten zu gewinnen.

Wien, im Dezember 1909.

Freud.

ELŐSZÓ

A MÁSODIK KIADÁSHOZ

Biztató jelnek veszem a pszichonalitika iránti érdeklődés terjedése szempontjából, hogy ez a gyűjtemény, mely főleg az új lélektani megismerések alapfogalmaival óhajtottta az érdeklődőket megösmertetni, aránylag rövid idő alatt második kiadást ért, természetes dolog, hogy a megértők és érdeklődők nagyobb száma az új dolgok iránt még fogékonyak közül rekrutálódott, míg az idősbek, kiknek befogadóképessége már korlátolt, tartózkodóan vagy elutasítólag viselkednek e tanításokkal szemben. Az ügy jövő sikere érdekében kívánom, hogy ez az arány a jövőben se változzék.

Dr. Ferenczi.

I.

A neurosisok Freud tanának világitásában és a psychoanalysis.¹

Ezelőtt néhány évvel, a harmadik országos elmeorvosi értekezleten, előadást tartottam a „neurastheniáról”, melyben ennek a nagyon is zavaros, nagyon is vegyes kórképnek, annyi téves vagy hiányzó diagnosis leplezőjének, nosologiai rendezését sürgettem. De, bár helyes irányban mozogtam, a midőn egyrészt az organikus bajokat kísérő, másrészt a csupán pszichiatrikusan értelmezhető ideges állapotokat az egyszerű kimerülési neurastheniától különválasztottam, mégis igen nagy mulasztást követtem el azzal, hogy *Freud* bécsi egyetemi tanár neurosis-kutatásait teljesen figyelmen kívül hagytam. E mulasztás annál súlyosabb beszámítás alá esik, mert *Freud* vizsgálatairól tudomásom volt. Már 1893-ban olvastam *Freudnak Breuenel* együtt írott cikkét a hysterias jelenségek mechanismusáról, később egy másik önálló közleményét, melyben gyermekkori sexualis traumákat jelöl meg a psychoneurosisok oka, illetőleg kiinduláspontja gyanánt.

Ma, a mikor számtalan esetben meggyőződtem *Freud* tanainak helyességéről, joggal kérdezem magamtól: miért hártottam el akkor magamtól mindjárt első hallásra e tanításokat, miért tették azok rám eleve a valószínűtlenség, a mesterkélttség benyomását és főleg: miért ébresztett bennem az egész tan, a neurosisok sexualis genesisének tana, oly visszatetszést és ellenszenvet, hogy még csak arra sem

¹ A Budapesti Kir. Orvosegyesületben 1908 márcz. 28-án tartott előadás.

érdemesíttem, hogy utána nézzek, hátha mégis van benne igazság! Mentségemre szolgál, hogy az ideg orvosok túlnyomó része ugyanebbe a hibába esett s közülök oly kiváló, mint Kraepelin, Aschaffenburg, még ma is abban leledzenek. Ellenben az a néhány kutató, a ki később mégis megkísérelte a neurosis-esetek sajátosságos problémáit *Freud* tanításainak és fáradságos módszerének segítségével értelmezni, jórészt lelkes hívévé szegődött az eddig semmibe vett tannak és a *Freud* követőinek száma ma már jelentékeny.

A rendelkezésemre álló idő rövidségére való tekintettel, — bármennyire csábító is a gondolat — nem vállalkozhatom arra, hogy történelmi sorrendben adjam elő, miként ismertek fel *Breiter* és *Freud egyetlen* hysterias beteg curiosumszámba is vehető sajátosságaiban általános érvényű s a normális és pathologikus psychologia jövő fejlődésében még kiszámíthatatlanul nagy szerepre hivatott lelki jelenségeket. Arról is le kell mondanom, hogy végigkísérjem az immár egyedül haladó *Freudot* azon a fáradságos utón, melyen — nem egy férfiasán bevallott tévedés után — mai álláspontjához eljutott, a mely nézetem szerint egyedül alkalmas arra, hogy a neurosisok talányos jelenségeit érthetőkké és a megértés alapján gyógyíthatókká tegye. Irodalmi adatoktól és statisztikáktól is megkímélem Önöket. Arra szorítokozom, hogy, a mennyire egy előadás keretében lehetséges, a szövevényes tan néhány főbb csomópontját megvilágosítsam s azok jelentőségét a gyakorlatból vett példákkal illusztráljam.

Egyik alaptétele az új tanoknak, hogy a neurosisoknak specifikus szerepe van a sexualitásnak, sőt a legtöbb neurosis alapjában nem más, mint abnormis nemi functiókat leplező tünetcsoport.

A neurosisok első csoportjához sorolja *Freud* azokat az idegességi állapotokat, melyeknél a sexualis functiók *élet-tanának* valamely actualis rendellenessége, lélektani tényezők közbenjötte nélkül, közvetlenül szerepel, mint kórokozó. E csoporthoz két kórállapot tartozik, melyeket *Freud* „*actual-neurosisok*” névvel jelöl, de a melyeket úgy hiszem a szerző ellentmondása nélkül találóan nevezhetnénk — szemben a psychoneurosisokkal — *physioneurosisoknak* is. Ezek: a szűkebb értelemben vett neurasthenia és egy élesen körülhatárolt tünet-

csoport, a mely a neurosis anxietatis szorongási neurosis, németül „Angstneurose” nevet viseli.

A *neurasthenianak* nevezett kóresetek közül minden oda nem tartozót és más, természetszerűbb betegségi egységbe sorozhatót kiselejteztvén, visszamaradt egy eléggé jellegzetes csoport, melynél fejnyomás, spinalis irritatio, gyomor-bélzavarok, kisebb-nagyobb fokú impotentia és mindezen tényezők leverő hatása folytán kedélyi lehangoltság áll előtérben. Az ily szűk értelemben vett neurasthenias neurosis eseteiben kórokozó tényező gyanánt *Freud az excessiv masturbatiót* állapította meg. Hogy a banalitás nagyon is közelfekvő ellenvetését eleve elhárítsam, hangsúlyozom, hogy excessiv és többnyire a pubertás után is folytatott onanizmusról van ez esetekben szó, nem pedig a gyermekkorban és rövid ideig űzött onaniáról, a mi kivált a férfi-nemnél oly általánosan elterjedt, hogy bennem inkább az autoerotikus előzmények teljes hiánya kelt gyanút valamely egyén psychikus normalitásával szemben, s e gyanú az esetek nagy részében jogosnak bizonyul.

Volt alkalmam más alkalommal véleményt nyilvánítani a masturbatio kóroktani méltánylásának hullámzásáról, melynél a hullámhegyet az onaniából keletkezett gerinczagysorvadás, — a hullámvölgyet a teljes ártalmatlanság felvétele jelzi. Azokhoz csatlakozom, a kik az onania jelentőségét nem túlozzák és tapasztalataim alapján állíthatom azt is, hogy a *Freud* értelmében vett neurastheniánál az önkielégítés túlzott mértéke sohasem hiányzik és teljesen kielégítő magyarázatát adja a kórjelenségeknek. Mellesleg jegyzem itt meg, hogy az onania e közvetlen hatásánál *sokkal* nagyobb az a pusztítás, a mit annak szegyetlenjes és kártékony voltáról elterjedt túlzott nézetek visznek végbe sok masturbans lelkiállapotában, a midőn ők e szenvedélyüket elnyomni igyekezve és ezzel a neurasthenia Charybdisét elkerülve, a szorongási vagy psycho-neurosis Scyllájába ütköznek.

Az excessiv masturbatio az által válik kórokozóvá, hogy a rendesnél értéktelenebb surrogatumok útján akarja a szervezetet a sexualis feszültségtől megszabadítani, vagyis ahogy *Freud* mondja, „inadäquat tehermentesítés” útján. És érthető is, hogy ezen kielégítési mód, túlságba vive, a

neuropsychikus energia-forrásokat kifárasztja. Mert, míg a normális közösülési actus egy, bár complicált, de mégis csak reflectorikus functio, melynek visszahajlási ívei jórészt a gerinczagyron és subcorticalis góczpontokon haladnak keresztül (ha azokból a felsőbb psychikus sphaerára is kihatnak): addig masturbatiónál a külső sexualis ingerek szegényessége mellett az erectiós és ejaculatiós központok csupán magasabb lelki energia-forrásból, a phantasiából erőt merítve érik el a feszültség oly magas fokát, mely a reflectorikus mechanizmust mozgásba tudja hozni.

Ismétlem, hogy mindezek első sorban a neurastheniának spino-visceralis formáira vonatkoznak és nem praejudicálnak a tekintetben, hogy az asthenias kórcsoport többi válfajai, pl. a szűkebb értelemben vett cerebrasthenia, mindig ugyanilyen magyarázatot enged-e meg.

Az actualis neurosisok második csoportjánál, melyet *Freud* „*Angstneurose*” — szorongási neurosis — név alatt különít el, a főtünetek a következők: Általános izgékonyosság, mely főképp zörejek iránti túlérzékenységben és álmatlanságban nyilvánul; sajtóságos chronikus aggodalmas várakozás, mely igen sokszor a mások, gyakran a patiens saját egészségére vonatkozik s ilyenkor hypochondriának nevezhető; szorongási rohamok, melyekhez többnyire a szívhűdés, a gutaütés félelmi gondolata társul s a melyeket lélekzési, szív működési, edény-beidegezési és mirigyelválasztási zavarok kísérnek. A szorongási rohamok rudimentaer alakban mint izzadtságroham, szívdobogás, farkaséhség vagy hasmenés jelenkezhetik, vagy csupán rémes álmokban, éjjeli felriadásokban (pavor nocturnus) nyilvánul. Nagy szerepet játszik a szorongási neurosisnál a szédülés, mely olyfokú lehet, hogy a beteget a helyváltoztatásban részben vagy teljesen akadályozza. Az agoraphobiák egyrésze tulajdonképp ilyen szédülési szorongásrohamok következménye; a beteg azért irtózik a járkálástól, mert fél, hogy a szorongási roham esetleg az utcán következhetik be. A phobia tehát védekezés az anxietás ellen, maga az anxietás pedig itt egy lélektanilag nem elemezhető s csak élettanilag magyarázható jelenség.

Mindezek a tünetek és tünetcsoportok nehézség nélkül volnának a neurasthenia és hysteria bő köpönyegével betakarhatók, ha nem sikerült volna *Freudnak* azok aetiologiai

egységét kimutatni, még pedig szintén a sexualitásban. A szorongási neurosis ugyanis oly esetekben fejlődik ki, *a melyekben a nemi gerjedelem, a libido, a psychikus körtől valamely módon eltereltetik* és a nemi feszültség *kizárólag* gerinczagi és subcorticalis pályákon terjed szét. Tehát, míg rendes körülmények között a nemi gerjedelem a psychikus sphaerára is kisugárzik, addig a szorongási neurosis eseteiben a psyche, vagy mert más teendőkkel van elfoglalva, vagy mert erős gátlás folytán a libidó *számára* hozzáférhetetlen, vagy pedig mert a gerjedelem kellő appercipiálására, képtelen: nem vesz részt vagy nem a kellő mértékben vesz részt a sexualis affectusban úgy, hogy az egész gerjedelem vagy annak túlnagy része az alsóbbrendű idegpályákon terül szét. *Freudnak* egyik legnevezetesebb felfedezése, hogy a psychének ezen távollartása, a libidótól subjective mint szorongás érvényesül, más szóval, hogy a lelkileg érvényesülni nem tudó gerjedelem oly physiologiai hatásokat idéz elő a szervezetben, melyeket a szorongás, aggodás érzetei kísérnek. A szorongási neurosis e tekintetben diametralis ellentéte a masturbatiós neurastheniának, a melynél a psychikus energia túlságos mértékben vétetik igénybe.

A physikából kölcsönvett hasonlaltal, mely azonban talán a folyamat lényegét is megközelíti, azt mondhatnók, hogy, valamint a villamosság, ha az áramvezetékben erős ellentállásra talál, hővé alakul át, úgy a sexualis gerjedelem is, ha a psychikus áramkör el van előtte zárva és csupán az alárendeltebb idegpályákat telítheti, oly motoros, vasomotoros, secretorius, respiratorius tevékenységek mozgatójává alakul át, melyeknek psychikus correlatuma a szorongási érzet.

A sexualis szorongás legismertebb példája a virginalis anxietás (Freud), mely úgy férfiaknál, mint nőknél az első cohabitatiók alkalmával szokott fellépni. Kétségtelen, hogy itt a psyche — elkészületlensége folytán — nem vehet kellően részt a libidóban. Igen gyakran lép fel az anxietás olyanoknál, a kik sexualiter erősen felizgatják magukat, de a libidót külső vagy belső akadályok folytán ki nem elégíthetik. Példa rá a vőlegények és menyasszonyok neurosisa, melyet gyakran volt alkalmam észlelni a *Freudtól* classikusan leírt tünetek minden változatában. Súlyos szorongási neurosisokat okoz a coitus

interruptus úgy a férfiaknál, mint a nőknél. Itt erős psychikus gátlás akadályozza a libidó természetes kiegyenlítődését. Rendkívül gyakran szerepel a nők anxietásának oka gyanánt a férjnél fenforgó ejaculatio praecox, mely viszont az excessiv masturbatiónak tulajdonítható. A conjugalis neurosis ezen combinálódása: neurasthenias férj, anxiosus feleség, hihetetlenül el van terjedve.

Tapasztalataim szerint az emberek jobban túrik a teljes abstinentiát, mint a frustran izgalmakat; de az előbbi is lehet szorongási idegbetegség forrása. Az anxietás ezen magyarázatát támogatja a therapiai eredmény. A szorongás megszűnik, ha sikerül a gerjedelem psychikus érvényesülésének akadályait elhárítani. A virginalis anxietás gyógyszere a megszakás, sok neurosisé a czélszerűtlen coitusmódok megszüntetése; nagyon gyakran gyógyítja a nő szorongását a házastárs potenciájának javulása.

*

Freud tanainak másik, fontosabb és nehezebb fejezetét, a *psychoneurosisok* új felfogását óhajtván a következőkben ismertetni, fel kell hagynom az élettani és mechanikus magyarázatokkal, mert itt lélektani szempontok tolulnak előtérbe. E fejezet alá két betegséget soroz Freud: a *hysteriat* és a *kényszerneurosis*. A kényszer-neurosis mindmáig a neurasthenia fejezete alatt volt szokás tárgyalni; a hysteriáról ellenben már megállapították, hogy az egy psychogen neurosis s hogy annak tünetei tudattalan vagy félig tudatos lelki működésekben lelik magyarázatukat. De az ezen jelenségeket észlelő szerzők, bár kísérleteik és megfigyeléseik megbecsülhetetlen kincsei a neurológiának, nem tudták e talányos betegséget egységes szempontra vezetni vissza és főleg nem tudták velünk megértetni, miért kell annál a betegnél a tünetek egy bizonyos csoportjának és egy bizonyos sorrendben jelentkezni. A míg pedig ez a determinálás nem sikerül, addig — az öntudatlan szereplésének halvány sejtésétől eltekintve — mint valami érthetetlen sphynxszel, úgy állottunk szemben minden hysteria-esettel. Ám, míg a sphynx merev nyugalommal tekint a végtelenbe, addig a hysteria, — mintha csak grimaceokkal akarná tehetetlenségünket kigunyolni, — perczről-perczre változtatja arczatját és az e bajban szenvedőt családjára és orvosára nézve egyaránt türhetetlenné teszi.

Az orvos csakhamar kifogy a gyógyszerek és fűrdőeljárások variálásából és kombinálásából, beleun a múlt sikereket termő suggestív eljárásokba és epedve várja a nyarat, amikor betegét vidékre — minél távolabbra — elküldheti. De ha onnan javultan tér is haza, az első erősebb lelki izgalom kétségtelen bizonyos sággal meghozza a visszaesést. És ez így megy éveken, évtizedeken keresztül, úgy hogy a szakorvosok és gyakorló orvosok körében rég eloszlott a hysteria jóindulatú voltának hite. Ily körülmények közt valóságos megváltás orvosra, patientsre egyaránt a *Freud* evangéliuma, mely a hysteria kulcsának felfedezését, e kínzó bántalom alaposabb megértését és gyógyíthatását hirdeti.

Breuer volt az első, a kinek sikerült egy hystericus beteget összes tüneteit lelki traumákra visszavezetni; psychikus rázkódásokra, melyekre a patients nem emlékszik, de melyeknek emléke a megfelelő indulattal együtt ott lappang az öntudatlanban és mintegy a psychébe ékelt idegen test gyanánt állandó vagy ismétlődő izgalmakat okoz a neuropsychikus rendszerben. Hypnosisba ejtven a beteget, *Breuer* és *Freud* a hypnotikus emlékezeti túlfinomultság, hypermnésia, segítségével kiderítették, hogy a tünetek tulajdonképpen ilyen lappangó emlékeknek jelképei; ha azután éber állapotban visszaemlékeztették a beteget az álomban felderített előzményekre, erős indulatkitörés volt a következmény, de a melynek lezajlása után a tünetek egyszersmindenkorra megszűntek. *Breuer* és *Freud* szerint az öntudatlanban rejlő emlékek és affectusának ezen beékelődése úgy jött létre, hogy a lelki rázkódás pillanatában az egyénnek nem volt módjában a behatásra kellően reagálni vagyis érzelmeinek szavakkal, taglejtéssel, arczkifejezéssel, sírással, nevetéssel, a harag, bosszankodás vagy más erős indulat külső jeleivel kifejezést adni, illetőleg ez érzelmeiket eszmetársítások útján feldolgozni. Az elintézetlen érzések és gondolatok, a psycheben nem találván kellő kiegyenlítődségre, a testi körre sugároztak ki, hysterikus tünetekké *convertálódtak*. A gyógykezelés pedig, melyet a szerzők *kathartikus* eljárásnak neveztek el, alkalmat adott a patientsnek arra, hogy az elmulasztottakat pótolja, az elintézetlen érzéseket „lereagálja”, mire az indulattól megfosztott, immár tudatos emlékkép kórokozó hatásai megszűntek.

Ebből a magból kelt ki a Freud-féle lélekelemzési eljárás, a *psychoanalysis*. Ez az eljárás teljesen mellőzi a hypnosist és éber állapotban történik; ez míg egyrészt több patiens számára teszi a módszert hozzáférhetővé, másrészt elveszi élet annak az ellentetésnek, hogy az elemzésnél kihozott tények suggestion alapulnak.

Lélektani kutatásai folyamán *Freud* rájött arra, hogy nem minden elfelejtés alapul az emlékezeti benyomások természet-szerű elkopásán, elhalványulásán, hanem igen sok benyomásra csak azért nem emlékszünk vissza, mert a léleknek van egy bíráló fóruma, a *censura*, mely az öntudatra nézve tűrhetetlen vagy nehezen elviselhető képzeteket és az azokhoz kapcsolódó indulatokat a tudat küszöbe alá nyomja. Ezt a folyamatot *Freud* elhárításnak, elnyomásnak, elfojtásnak (*Verdrängung*) nevezi és bebizonyította, hogy ezen mechanizmus az ép és kóros elméleti működések terén egyaránt igen fontos szerepet játszik. Ámde a kellemetlen emlékek elnyomása úgyszólván sohasem sikerül teljesen, hanem az a küzdelem, mely egyrészt a reproduction törekvő, indulattal telített képzet-csoport, melyet *Jung* complexumnak nevez, másrészt az ezzel szembeálló *censura* közt folyik, compromissummal végződhet. Ez esetben sem az elnyomásra, sem a reproduction való törekvés nem érvényesül tökéletesen, hanem a complexum valamely felületes associatio révén képviselve marad a tudatban.

Ilyen complex-képviselőkre vagy complex-symbolumokra akadt *Freud* nagy számmal azok között az ötletek között, melyek a rendes gondolatsor logikus kapcsolatát áttörve, látszólag minden értelem nélkül, mint mondani szokás „véletlenül” jutnak az ember eszébe; sokszor bizonyul complex-képviselőnek valamely igen régi, a gyermekkorból fenmaradt, jelentéktelennek és ártalmatlannak látszó emlékkép, melyről nem értenők, miért terhelte meg vele magát emlékezetünk, ha a behatóbb elmélyedés nem derítené ki, hogy az igenis egy jelentékeny és épen nem ártalmatlan esemény emlékét fedi. Az ilyen emlékeket nevezi *Freud* „Deckerinnerung”-oknak.

Megnyilatkozhat továbbá a complexum az arczjáték, a beszéd, a cselekvés valamely hirtelen zavarában, összerendezetlenségében, például önkénytelen mozdulatokban, zavart

mosolyban, szavak téves kiejtésében, felcserélésében, elfelejtésében.

Egy harmadik útja az elnyomott complexum érvényesülésének az *álom*. Freud egyik legnevezetesebb alkotása az álommagyarázatról írott mű, melynek legfontosabb tanítása az, hogy az álom mindig valamely elnyomott váagnak többé-kevésbé leplezett megnyilatkozása. Minthogy alvás közben a censura sokkal kevésbé szigorú, mint éber állapotban, az álmok elemzése módot ad az öntudatlanban lappangó elnyomott képzetek és indulatok megközelítésére.

Nagyon használható eszközzel gazdagította Jung a Freud-féle lelki elemzési módszert az által, hogy kimutatta, hogy a complexumok az u. n. szabad associációs kísérleteknél könnyen elárulhatják magukat. E kísérlet abban áll, hogy a patientsnek váltakozva indifferens és érzelmileg hangsúlyozott szavakat kiáltunk oda, melyekre neki lehető gyorsan egy más szóval kell reagálnia. A reakciós szó kvalitásából és a reakció-idő tartamából, melyet elégséges ötdmásodpercokban mérni, megállapíthatjuk, mely reakciók tekinthetők öntudatlan complexumtól constelláltaknak. Az ilyenekből azután könnyebben és hamarabb juthatunk el rég elfelejtett, de még mindig hatékony emlékképekhez, a censura által elnyomva tartott képzetcsoporthoz.

Az associációs kísérletnek érdekes modificatióját láttam alkalmazásban a zürichi klinikán. Jung és Peterson az experimentumokat úgy végzik, hogy a kísérleti egyénen a reakciók felvétele alatt gyenge galván-áramot vezetnek keresztül. Az áramkörbe kapcsolt rendkívül finom galvanométer a complexummal összefüggő és különben is megzavart reakciók alatt többnyire igen erős positiv ingadozást mutat és ezzel lehetővé teszi, hogy egyes reakcióknak complexek által való befolyásoltatását összemérjük és graphikailag ábrázoljuk.

A lelki elemzés eszközeinek alkalmazási módja vázlatosan ecsetelve a következő: Az analysálandó beteget kioktatjuk, hogy kritika nélkül, mintegy önmagát megfigyelve, mondjon el mindent, a mi eszébe jut. Ez az elmeműködés sok tekintetben ellentétes a tudatos gondolkodással, melynél a tárgyhoz nem tartozó ötleteket mint értékteleneket, hasznavehetetleneket sőt zavarókat, az öntudat azonnal félre-

dobja. De mi az analysisnél épen arra fektetünk súlyt, a mit a felsőbb tudat acceptálni nem akar, és fölszólítjuk a beteget, hogy mondja meg, mi jut eszébe akkor, ha figyelmét ép ezekre az ötletekre irányítja. Az eszmetársítás eleinte a felszínen mozog, a napi eseményekkel, az egyént foglalkoztató új benyomásokkal foglalkozik de az ötletek révén csakhamar régebbi emlékképek — fedőemlékek — is jelentkeznek, melyeknek magyarázata közben, magának az analysált egyénnek csodálkozására, régi és az egyén életére nagy jelentőségű emlékek merülnek fel, a melyekre eddig nem tudott visszaemlékezni. Ezek már elnyomott complexumokhoz tartozhatnak. Főtörekvésünk az elemzés közben odairányul, hogy az illető egyén egész gondolat- és érzelmvilága és annak genesisé *tudatossá* váljék és az esetleg megállapítható gondolat- vagy indulatelfojtási törekvések indító okai kiderítenessenek. Ez a kikérdezés — tudományos gyóntatás — sok pszichologiai érzéket és nagy tapintatot követel meg.

Elemzés közben szorgosan megfigyeljük a *patiens* minden önkénytelen mozdulatát, gyanús mimikáját, az esetleges név-, szófelcserélést, elfelejtést és magyarázatot kérünk róluk. Rendszeresen elmondatjuk továbbá az álmait és azok részleteit ugyancsak a fentebbi módon analysáljuk. Megvizsgáljuk a *Jung-féle* associatiós kísérlet reactióit is a *patiens*-nél és ezen az úton is megkísérelhetjük a complexumok közelébe való férközést.

Ha *hysterias* egyénnel ezt a nagy fáradságot és elmélyedést igénylő munkát hosszabb időn át, esetleg hónapokig folytatjuk, előbb-utóbb sok oly complexumok derítünk fel, melyek a tünetekkel szoros kapcsolatban állanak. És ilyenkor kitűnik, hogy a *hysterias* tünet maga sem egyéb, mint complex-képviselő, mely önmagában véve érthetetlen, de érthetővé válik, mihelyt a mögötte lappangó, vele sokszor csak vékony associatív fonállal összefüggő complexumot az elnyomottságból kiszabadítva, tudatossá teszszük. A gyakorló orvost persze nemcsak a tünetek pathogenesisének ezen feltárása fogja érdekelni, hanem az az örvendetes tény is, hogy ha a tünet analysise teljes, akkor maga a tünet is, többnyire erős *reactio* lezajlása után, teljesen és véglegesen megszűnik.

Eleve is meg kell jegyeznem, hogy *Freud* nem előre megalkotott eszmekörrel ment bele a vizsgálatokba, hanem ellenkezőleg, a halmozódó tapasztalatból szűrte le eredményeit és ahhoz alkalmazta véleményét. E közben nem riadt vissza a legnehezebb feladatoktól sem, ha útjába tornyosuló akadályokat kellett elhárítania. A neurosisok elemzésének teljessége kedvéért neki magának kellett megalkotnia *az álom* egyedül elfogadható elméletét, melyről elmondhatni, hogy az emberi szellem egyik legkiválóbb alkotása; ő maga volt kénytelen belemélyedni a „véletlen” vagy tévceseletek magyarázatába s így jutott el a mindennapi élet psychopathológiájának megírásához; az élez és a komikum eszközeire s azok öntudatlan motívumaira vonatkozó kutatásainak pedig egy a maga nemében szintén egyedül álló monographia köszöni létét. Az elért eredményeket összefoglalva, végül tervezetét adta egy jövődöbeli psychológiának, mely, meggyőződésem szerint, fordulópontot jelent ezen disciplina fejlődésében. *Freud* maga sokkal nagyobb súlyt fektet ezen theoretikus eredményekre, mint az orvosi téren elért sikerekre; de nekem e helyütt a neurosisok pathológiájának és therapiájának új tényeire kell a súlypontot helyezni.

Az analysis ezen módszere *Freudot* ahhoz a meglepő tapasztalathoz juttatta, hogy a psychoneurosisok tünetei elnyomott *sexualis* complexumokból indulnak ki. De ez a tapasztalat megszűnik csodálatos és érthetetlen lenni, ha meggondoljuk, hogy míg egyrészt a sexualis vágy az élő lények kgerősebb, minden áron nyilvánulásra törekvő, parancsoló ösztöne, másrészt az embernél a nevelés, a legzsengébb gyermekkortól kezdve, teljes erejével ezen érzés megnyilatkozásának elnyomásán dolgozik. A neveléssel belénk oltott erkölcsi fogalmak: a tisztesség, a becsület, a családi hűség, az embertársakra és a társadalomra való tekintet, egyszóval a lelkiismeret, másrészt az egyházi és állami törvények írott parancsai, fenyegetései és büntetései: mind összefognak a sexualis ösztönök elnyomására vagy legalább szűk korlátok közé való szorítására; a conflictus tehát itt elkerülhetetlen és az egyén ellentállásának s a megnyilatkozásra törekvő ösztönöknek erőviszonyához képest ez a küzdelem vagy a sexualitás győzelmével, vagy annak teljes elnyomásával, vagy pedig, s ez

a leggyakoribb, compromissummal végződik. A psychoneurosis pedig nem egyéb, mint a compromissumnak egyik formája. A hysterias öntudatnak sikerül az indulattelt sexualis képzet-csoportot magától távoltartani, de symbolikus, vagy mondjuk associativ úton, testi tünetekké convertálva, mégis utat-módot lel az a megnyilatkozásra.

Psychoanalysis útján számtalan esetben meggyőződtem róla, hogy a hysterias tüneteket máskép, mint *Freud* értelmében magyarázni nem lehet, íme néhány példa a sok közül.

Tizenhétéves fiatalember jön *hozzám azzal a panaszszal*, hogy folytonosan tele van a szája nyállal és minduntalan köpködni kell. A baj okáról, keletkezési módjáról felvilágosítást adni nem tud. A vizsgálat organikus bajt nem derített ki, úgy hogy a tényleg constatálható nyáladzást hysterias salivatióknak vagy ptyalismusnak kellett minősíteni. De, a helyett, hogy szájvizet, fürdőket, bromot vagy hyphosphitot, esetleg atropint rendeltem volna neki, psychoanalytikus kúrába vettem a beteget. Az elemzés mindenekelőtt kiderítette, hogy a köpködési kényszer főleg nők jelenlétében mutatkozik. Később visszaemlékezett reá, hogy már régebben mutatkozott nála ez a baj, mikor egy városligeti, u. n. anatómiai múzeumban női genitalekat és női nemi bajok viaszfigurákban való reproductióit látta. Ezek láttára igen rosszul érezte magát, sietve otthagya a múzeumot, hazament és — megmosta a kezét. Hogy miért, azt nem tudja megmondani; de az elemzés további folyamán kiderült, hogy a múzeumban felidéződött benne első közöslésének emléke, a mely esemény alkalmával a női genitale láttára erősen undorodott és utána órahosszat mosakodott; ennek a túlságos undorodásnak magyarázata ellenben csak az analysis végén derült ki, mikor a fiúnak eszébe jutott, hogy ő ötéves korában vele körülbelül egykorú leánygyermekkel, köztük a saját nővérével cumnilingust üzött. A nyáladzás oka tehát ez az elnyomott, az öntudat alatt lappangó emlék volt. Attól a percztől kezdve, a melyben a complexum tudatossá vált: a symptoma megszűnt és azóta nem ismétlődött. Még ha a therapiai eredménytől el is tekintünk, senki sem fogja tagadhatni, hogy az elemzés útján sokkal mélyebben bepillantunk itt a hysterias tünetek keletkezési módjába, mint a hogy az az eddig ismert vizsgálati módszerekkel sikerült.

Egy tizenkilenczéves, férfiakkal szemben feltűnően szemérmes, sőt aversiv úrleány hysterias paraesthesiái oly arányban tünedeztek, a mint sikerült elemzés útján felidézni gyermekkorában kiállott sexualis élmények emlékeit, melyek a fájó testrészekhez fűződtek, valamint tudatossá tenni az azokhoz a pubertás táján csatlakozott sexualis phantasiákat. A hátfájásnak külön magyarázatához vezetett a patientsnek egy álma. A milyen ártalmatlannak látszott, oly jelentőségteljesnek bizonyult ez az álom, mikor annak elemzése közben kitűnt, hogy azzal kapcsolatban az ondófolyásról újságokban olvasott hirdetések jutnak eszébe. A patients, kinek kissé hiányos physiologiai ismeretei voltak, ezt magára vonatkoztatta, mert gyermekkorában masturbatio folytán némi flourban szenvedett; a hátfájást pedig a hátgerinczsorvadás félelme determinálta, mely betegség a népies felfogás és az újsághirdetések szerint masturbálás következménye.

Egy másik fiatal hysterica tünetei mögött (csuklás, glóbus, tremor hystericus) gyermekkorban látott exhibitio, a serdülő korban átélt sexualis czélzatu közeledés és az ezekhez fűződő, benne undort keltő phantasmák lappangottak.

Őnök csodálkozni fognak azon, hogy hogy lehet fiatal leánynyal ilyesméről beszélni. De erre már megfelelt *Freud*, mikor ép oly joggal kérdezte az orvosoktól: hogy merik tényleg szemügyre venni, sőt érinteni azokat a szerveket, a melyekről az ideg orvos csak beszél. És tényleg, a mint hogy ostobaság volna csupa álszeméremből lemondani a gynaekologiai operatiókról leányoknál, úgy helyrehozhatatlan hiba volna a psyche sexualis természetű bánatlmait csupa szemérmességéből kezelés nélkül hagyni. Hogy az elemzésnek kiméletességgel kell történnie, az magától értetődik, azt már a hippokratesi „nil nocere” parancsa megköveteli ideg orvostól, gynaekologustól egyaránt. Hogy pedig avatatlan vagy bűnös kéz kárt is okozhat a betegekben, az sem az ideg orvoslás specialitása, arra a sebészetben is van példa elég. De ez nem elegendő ok arra, hogy valaki akár a sebészeti nőgyógyítást, akár a psychoanalyst egészében perhorrescálja. Az álszemérmes orvosra nagyon ráillik Goethe mondása „Du kannst vor keuschen Ohren nicht nennen, was keusche Herzen nicht entbehren können”.

A példákat ad libitum halmozhatnám tovább. Egy negyvenéves hysterica, ki időnkint tűrhetlen keserűséget érzett a szájában, visszaemlékezett az elemzés folyamán, hogy ugyanilyen keserűséget érzett, mikor halálosan beteg fivérének a chinint nem mint rendesen ő, hanem más valaki adta be, még pedig oly ügyetlenül, hogy az ostya elszakadt és a keserű orvosság a betegnek kellemetlenséget okozott. Az analysis később kiderítette, hogy őt az apja még kis gyermek korában gyakran az ölébe vette, magához szorította és lingualis csókokat adott neki. A keserű íz az apa erős dohányos voltát is symbolisálta. Mint ebben, úgy más esetben is, gyakran constatálható valamely tünet „túldetermináltsága”, vagyis az, hogy a tünet egynél több complexum convertált megnyilatkozása.

A *hysterias attaqueok*, görcsrohamok — mint az analysisnél kiderül — úgy jönnek létre, hogy valamely lelki benyomás oly intensive kapcsolódik az elnyomott complexumhoz, hogy a tudat nem tud reproductiója ellen védekezni és egészen átengedi magát annak. Úgy kell a dolgot felfogni, hogy valamint a testnek, úgy a léleknek is vannak hysterogen pontjai, melyeknek érintésekor azon állapot áll elő, melyet *Freud* úgy fejez ki, hogy az öntudatot a tudattalan lelki erők leigázzák. (Überwältigung durch das Unbewusste.) Volt alkalmam ily eseteket is elemezni és mindannyiszor kiderült, hogy a görcsrohamban végzett mozdulatok, rángások, grimaceok, elnyomott emlékek és phantásiák jelképei és kísérői.

Egy tizenötéves inasfiút hozott hozzám az apja, kinél néhány perczig tartó tonikus clonikus rángás képében jelentkeztek a hysterias rohamok, melyeket több ízben magam is észleltem; a rohamok azzal végződtek, hogy a patiens a nyelvét három-négyszer messzire kiöltötte. Az első roham akkor lépett fel, mikor őt mesterlegények játékból guzsba kötötték és nagyon megijesztették. Ezt a jelenleg érvényben levő tanok szerint egyszerű traumas hysteriának kellene minősíteni, ha az analysis nem derítette volna ki más, mélyebb okait a betegségnek. Mindenekelőtt kiderült, hogy a fiú három hónappal azelőtt egy gödörbe esett, melyben bűzös, piszkos víz volt összegyűlve; a folyadék egy része a szájába hatolt. Ez emlék felidézése erős görcsrohamot váltott ki. Ugyancsak

erős attaque kíséretében idéződött fel az az emlék, hogy tizenhároméves korában szembekötősdit játszván barátaival, azok tréfából excrementummal bepiszkított botot adtak a kezébe; ösztönszerűleg arczához emelvén a kezét, nem kerülhette el az undorító íz és szag perceptióját. Ez eset után több ízben enuresis nocturna mutatkozott. A további elemzés folyamán kitűnt, hogy a fiú egész kis gyermekkorában — egyéb sexualis kíváncsiszkodáson kívül — játszó pajtásaival kölcsönös koprophagiát is űzött és mikor édesanyja őt megcsókolta, az a túrheterlen gondolata támadt, hogy azt ő nála is meg lehetne próbálni. Az a körülmény, hogy a gúzsbakötés alkalmával az ijedtség folytán mindkét sphinctere ellazult és az excrementumok távoztak, felidézte ezeket a régen elnyomott emlékeket melyek a fiúra ma már oly túrheterlenek voltak, hogy előlük az öntudatlanságba kellett menekülnie. Egy ideig pontosan ki lehetett váltanom a rohamot azzal, hogy a beszédet a természetes szükségletek valamelyikére tereltem. Hosszabb, úgyszólván paedagogiai eljárásra volt szükség, hogy azt az emléket elviselhetőbbé tegyem. Ez az eset, melyet egyébként nem volt módomban hosszasan gyógykezelti, megfelel *Jung* felvételének, a ki az analysisban energia-kúrát lát, vagyis a beteg hozzászoktatását ahhoz, hogy a kellemetlen képzeteknek szemébe merjen nézni.

Az elég behatóan végzett elemzés ugyanígy vezetett minden más hysteria esetben is végeredményben gyermekkori sexualis események elnyomott emlékeihez és azokhoz kapcsolódó elnyomott phantasiákhoz, melyekben a normális sexualis törekvések rovására az összes, ú. n. perversiók burjánoznak. A gyógyítás főeredménye pedig az, hogy az abnormis utakra terelt és kórtünetek termelésére s fentartására pazarolt generikus erők eredeti rendeltetésüknek visszaadattak. Csak ha ez sikerült, akkor lép jogaiba a neurosis gyógykezelés eddig is ismeretes *tárháza*, mely a felszabadult libidó egy részét testi, más részét lelki ténykedések útján igyekszik foglalkoztatni. Ilyenek első sorban a rendszeres, az egyéni hajlamoknak megfelelő foglalkoztatás, a sportok, nőknél kitűnő eszköz a gyermeknevelés és a jótékonyág terén való tevékenység.

Az elmondottak alapján könnyebben érthetővé válik, hogy mikép magyarázta meg *Freud* az ú. n. kényszerkép-

zeteknek és kényszer-cselekedeteknek, szóval a *kényszer-neurosisoknak* keletkezését, melyek a psychoneurosis másik nagy csoportját alkotják. Az ezen bántalomban szenvedőknél betegesnek tudott, de ellenállhatatlan belső kényszer hatása alatt valamely, egyéb gondolatkörükkel össze nem függő, illogikus képzet folytonosan előtérbe tolu, úgy hogy nincs szabadulás tőle. Avagy a betegek kénytelenek egy bizonyos, látszólag teljesen értelmetlen és czéltalan mozdulatot, cselekedetet unos-untalan megismételni, a melynek beteges voltát kínosan érzik, de a melyet leküzdeni képtelenek. Az eddig ismert magyarázási és gyógyítási kísérletek itt hajótörést szenvedtek. *Oppenheim* tankönyvének legújabb kiadásában még azt mondja: „Die Prognose der Zwangsvorstellungen ist eine ernste oder wenigstens zweifelhafte.” És ezen nem is csudákozhatunk, mert *Freud* lelki elemzése nélkül, a baj keletkezési módját nem ismerve, nem érthettük meg a tünet igazi jelentőségét és nem is találhattuk meg a gyógyítás útját. Ellenben a fennebb ismertetett analysis alkalmazása útján kiderült, hogy a kényszer-gondolat sem egyéb, mint egy más, azzal associative összefüggő, de elnyomott képzet-complexumnak a tünete és hogy a kényszer-neurosisok mögött is elhárított libidosus emlékek és phantasmák lappanganak. A különbség a hysteria és kényszer-neurosis között tehát az, hogy, míg hysteriánál az elnyomott complexum psychikus energiája testi tünetben nyilvánul meg, vagyis ilyenné *converto*, addig a kényszer-képzetnél az öntudat úgy szabadul meg valamely képzet nyomasztó hatásától, hogy azt a hozzáfűződő affectustól megfosztja és ezzel az affectussal egy más, az eredetivel felületes eszmei kapcsolatban álló, de értelmetlen képzetet ruház fel. Az indulat továbbbeszűzítésének ezt a sajátos mechanizmusát *Freud substitutionak* nevezi. A folyton kellemetlenül előtérbe tóduló kényszer-gondolat tehát ártatlan Prügelnabe, melyet a patiens érdeketlenül hajszol, mialatt a tulajdonképeni „bűnös” gondolat, többnyire valamely önvád, teljes nyugalmat élvez az öntudatlanban. Pedig addig nem áll helyre a lélek egyensúlya, míg analysis útján elő nem kerítjük a rejtett képzetet. A felderített complexum azután a telítetlen vegyületekre emlékeztető aviditással ragadja magához a helytelenül localisált indulatot,

ez pedig itt egyértelmű a gyógyulással. A patiens egy kellemtelen emlékekkel vagy tudattal gazdagabb lesz, de a kényszer-gondolattól megszabadul.

Nőknél gyakoriak az u. n. kísértési kényszer-képzetek. A kik ebben szenvednek, azoknak folyton arra kell gondolniok, hogy kiugranak az ablakon, kést, ollót szúrnak a gyermekükbe stb. *Freud* elemzései kiderítették, hogy sokszor tulajdonképpen a házasságukkal elégedetlenek és a hitvesi hűségüket féltik a kísértéstől. — *Freud* betegét, egy fiatal leányt, folyton az a gondolat kínozza, hogy a vizeletét nem tudja visszatartani társaságban. E miatt teljesen magányba vonult. Az analysisnél kitűnt, hogy az incontinentia képzete mögött egy elfelejtett sexualis emlék önvádja lappangott, melynél a vizelési inger is szerepet játszott.

Egy nem közönséges tehetségű patientsemnek örökös az életről, a halálról, az emberi szervezet csodálatos berendezéséről kell tépelődnie, mi életörömét s munkaképességét csaknem semmivé teszi. Az elemzés révén kitűnt, hogy mint kisded merészkedett kíváncsiságot tanúsítani az édesanyja genitáliái iránt; ma is ezért bűnhődik.

Érthetetlenül irtózott minden könyv látásától és érintésétől egy nőbetegem, míg a baj keletkezési módja ki nem derült a következőkben: Nyolczéves korában egy tizenkétéves fiú két ízben egész szabályszerű sexualis műveletet vitt rajta végbe; erről ő teljesen „megfeledkezett” tizenhatéves koráig, mikor „Jack, a hasfelmetsző” című könyv olvasásakor az a gondolata támadt, hogy ha férjhez megy, a férje megöli őt, mert már nem ártatlan. Ettől a gondolattól is sikerült megszabadulnia olyképen, hogy a félelmet áttolta a regényekre és a könyvekre általában, a mit öntudata úgy látszik túrhetőbbnek talált az infantilis sexualis események leplezetlen emlékénel. A tudat, hogy nyugalalmát biztosítsa, nem sokat törődik a logikával.

Egy férfibetegem obsessiója a kövér hústól és minden sós dologtól való mértéktelen irtózás volt, de csak addig, míg az analysisnél ki nem tűnt, hogy kis korában egy nála sokkal idősebb kövér fiú coitus per os-t végzett vele. A kövér hús a penist, a sós íz a spermát representálta.

Egy tizenhétéves nyomdász-fiúnál az associációs kísérlet közben szintén a „só” hívószóra jött feltűnően zavart reactio, melynek magyarázatát az analysis adta meg az infantilis korban végzett cunnilingusban.

A kényszermozgások és kényszercselekedetek — és ez is a *Freud* felfedezése — arra valók, hogy a tudatot még a kényszerképzelettől is lehetőleg mentesítsék. A cselekedet mögött tehát kényszer-képzet, e mögött pedig valami önvád lappang mindig. A tisztogatási, mosakodási kényszer belső, morális foltok okozta kényszer-képzet czélszerűtlen enyhítési módja. A kényszerű számolás, czégtáblaolvasás, a lépések szabályszerű ütemezése járásközben stb., stb. mind arra valók, hogy kellemetlen gondolatoktól eltereljék a figyelmet. *Freud* egy betegének minden papirosdarabot fel kellett emelnie és zsebredugnia. Ez a kényszer másodlagosan fejlődött egy, az írott papirosoktól való félelmi kényszer-gondolatból, a mely mögött viszont titkos szerelmi levelezés aggodalmai rejtőztek. Egy felvilágosodott patiensemet babonás félelem kényszerített rá, hogy minden lehető alkalommal pénzt tegyen egy bizonyos templomperselybe. Az analysisnél kitűnt, hogy a pénzadományozás vezeklés akart lenni, azért, mert egyszer az apja halálát kívánta. A templomperselyt pedig az tette a vezeklésre alkalmassá, hogy gyermekkorában egy hasonló perselybe pénz helyett kavicsot dobált.

Freudot megdöbbenetette az infantilis sexualis traumák óriási száma, mely a neurosisok elemzésénél kiderült. Eleinte azt hitte, hogy a neurosisok mindig ilyen véletlen sexualis balesetek következményei. De mikor egészséges embereket vizsgálva, ezeknek gyermekkori emlékei között ugyanilyen traumákra talált, a nélkül, hogy azok psychoneurotikusokká lettek volna később : be kellett látnia, hogy nem maga a trauma, hanem az ahhoz fűződő képzetek elnyomása a tulajdonképeni kórokozó.

Így juttatta *Freud* ismét jogaihoz a neurosisok keletkezésénél az egyéni dispositiót, melyre eleinte — míg a traumák sokaságának benyomása alatt állott — kevesebb súlyt fektetett. Csakhogy nála az öröklési terheltég vagy hajlamosság nagyon is bizonytalan fogalmát a rendellenes sexualis constitutio foglalja el, melynek egyik alakját a sexualis complexumok túlzott elnyomása jellemzi.

Neurosis-kutatásaiból kiindulva *Freud* legutóbbi művében megírta az egyén nemi fejlődésének igaz történetét. Kimutatta ebben, hogy a libidó az élettől elválaszthatatlan s a fogantatástól a halálig kíséri az individuumot. A gyermeknél a nevelési szakot megelőző években sokkal nagyobb szerepet játszanak a libidinosus tendenciák, mint azt eddig hinni szerettük, sőt épen ebben a korban, az infantilis perversiók korszakában, mikor a libidó kielégítése nincsen még egy bizonyos szervhez kötve, mikor erkölcsi fogalmak nem korlátozzák a vágykielégítést, bőven nyílik alkalom oly benyomások szerzésére, melyeket az ember később elnyomni szeretne, de a melyeknek elnyomása az arra disponáltaknál körjelenségeket producál.

Minden sexual-paedagogiai törekvés üres moralpredikálás marad mindaddig, míg a *Freud* analysisei révén kiderített s még kiderítendő tények a kellő méltánylásban nem részesülnek.

Neurasthenia, anxietas, hysteria és kényszer-neurosis úgyszólván sohasem fordulnak elő egymással való keveredés nélkül; de a hol a tünetek kevertek, ott minden esetben meg is találjuk, ha nem restelljük megkeresni, a kórokok keverékét is (aetiologische Mischung, *Freud*). A ki sokáig masturbált s aztán hirtelen abstinenssé lett, annál neurasthenias paraesthesiák és szorongási állapotok egymás mellett lesznek észlelhetők. Ha a kissé abnormis sexualis constitutiójú fiatal leány először áll szemben a szerelem reális követelményeivel: anxietást, az elnyomási törekvés révén pedig hysteriát fog aquirálni. Az u. n. psychikus impotentia, mely *Freud* óta megszűnt nehezen gyógyítható betegség lenni, az elemzésnél többnyire hysterias, obsessiós és actualis neurosisok keverékének bizonyult.

Természetes, hogy kevert neurosis esetében az analysis csak a psychoneurotikus symptomákat oldja, míg a physio-neurosisok oldhatatlan üledék gyanánt maradnak vissza és csupán a megfelelő sexual-hygienikus rendszabályokkal befolyásolhatók.

Meg kell jegyezmem, hogy igen is voltak sikertelen analysiseim is. De ilyenkor vagy a *Freudtól* megállapított kizáró

okokat nem vettem figyelembe vállalkozásomnál, vagy a türelem fogyott ki idő előtt belőlem, avagy patientsemből. Olyan esetre, melynél a balsikert a módszer rovására írhatnám, még nem akadtam; ellenben még a sikertelen eseteknél is végtelen sokat köszönhettem a methodusnak a kóreset helyes megítélése és értelmezése tekintetében és kiváltképen olyan adatokat, a melyeket a szokásos egyszerű anamnestikus kikérdezés sohasem hozott volna felszínre.

Hogy teljes képét adjam az analysis kórtani jelentőségének, közlöm, hogy már a pszichiatriában is nagy lépésekkel halad előre a módszer tudományos alkalmazása. *Jung* kitűnő monographiája a *dementia praecox* tünettanát tette a complex-psychologia alapján érthetővé, a *paranoia* pedig, mint arról *Freud* útmutatásai *alapién* módomban volt meggyőződni, nem más, mint elnyomni szándékolt complexumoknak más személyekre, általában a külvilágba való projectiója.

Nem szabad azonban azt hinni, hogy *Freud* a sexualis jellegű kóroki momentumok mellett egyéb tényezők méltánylását elhanyagolja. A hereditaer dispositióról már megemlítettem, hogy arra *Freud* nagy súlyt fektet; de egyéb okoknak, például megijedésnek, lelki rázkódásoknak, baleseteknek traumatikus ereje szintén hozzájárul, nem ritkán mint kiváltó erő, a neurosisok kitöréséhez. Am csupán a vázolt sexualis tényezők érdemlik meg, hogy a neurosisok specifikus okainak tekintessenek; nemcsak, mert a sexualis okok minden neurosis esetben szerepelnek, gyakran minden egyéb ok segítségével, hanem azért is, mert azok a tüneteket a maguk képére determinálják. És — last not least — ott van a therapiai próba, mely kimutatja, hogy a neurosis-tünet megszűnik, ha a kiderített sexualis factort sikerül kiküszöbölni, az élettani érvényesülésében megzavart vagy psychicailag helytelen útra terelődött libidót rendeltetésének visszaadni.

El vagyok réá készülve, hogy a *Freud-féle* tanokkal, főleg a sexualis genesis tantételével igen erős ellentállásra fogok találni, és ez természetes. Hiszen kételkedni kellene a *Freud* tanításainak helyességében, ha a sexualitás elleni censura csak neurotikusoknál mutatkoznék, ellenben egészséges emberekben, például egészséges orvosokban annak nyomát sem lehetne találni. Mi mindnyájan egy csomó elnyomott sexualis képzetrel

megterhelve léptük át az ifjúkor küszöbét és a sexualitás nyílt tárgyalása elleni aversio védekezés azok reproductiója ellen. Mint említettem, én is jó sokáig elhárítottam magamtól a kérdésbe való belemélyedést. De biztosíthatom Önöket, hogy az az okulás, melyet a sexualis élet elfogulatlan megfigyeléséből meríthetünk, megéri azt az áldozatot, a mibe az ezen kérdések elemzése iránti — emberileg érthető — ellenszenv és ellentállás leküzdése kerül. Ám ha most már értem is, miért utasítottam vissza annak idején a limine a *Freud-féle* eszmekörbe való behatolást, e megértés nem kárpótol azokért az évekért, a melyeken át a neurosisok talányos tünetei ellen csak a régi életlen fegyvereket tudtam mozgósítani.

A gyakorló ideg orvos beszélt belőlem, mikor az új tanoknak neuropathologiai és psychiatriai fontosságát annyira előtérbe állítottam. Egy magasabb, egyetemesebb nézőpontból tekintve, sokkal nagyobb vívmánynak kell mondanunk az új tanokban azt, hogy segítségükkel módunkban van mélyebben bevilágítani a psychikus gépezet működésébe, az azt mozgató erők oekonomiájába.

Meg vagyok róla győződve, hogy úgy az egyéni, mint a néplélektan, valamint az ezeket *alkalmazó* kultúrtörténelem és sociologia jelentékeny mozgató erőt fognak meríteni a haladásra azokból az ismeretekből, melyeket *Freud* kutatásainak köszönhetünk.

II

Tudományos álommagyarázás.¹

Nem ritka jelenség a tudományok fejlődésében, hogy a hivatásos tudományművelők évszázadokon át minden rendelkezésükre álló eszközzel, tudásuk és elmésségük egész tárházával küzdenek a nép bölcseségének valamely maximája ellen, a melyhez azonban a nép ugyanolyan makacsul ragaszkodik és végül a tudomány kénytelen beismerni, hogy lényegben nem neki, hanem a populáris felfogásnak volt igaza. Külön elmélkedést érdemelne annak a kutatása, miért kell a tudásnak állandó emelkedés helyett ilyen zegzugos pályán haladnia, mely hol távolodik, hol újra visszatér a nép naiv világnézete felé. Most csak abból az alkalomból utalok erre a sajtóságos jelenségre, hogy a legújabb pszichológiai kutatások a lelki életnek egy különös és bizarr megnyilatkozására, az *álomra* vonatkozólag olyan tényeket derítettek ki, melyek az álom természetéről vallott eddigi nézeteink elejtését és bizonyos határig a népies felfogáshoz való visszatérést elkerülhetetlenné teszik.

A nép sohasem szűnt meg az álmok jelentőségében hinni. A legrégebbi írott nyelvemlékek, melyek a babyloni királyok dicsőítésére lettek kőbe vésve ; az indus, chinai, azték, görög, latin, zsidó és keresztény mythologia és történelem emlékei csakúgy, mint a mai egyszerű ember, azt vallják, hogy az álomnak *van* értelme és jelentősége, hogy az álomkat *magyarázni* lehet. Az álommagyarázás évezredek át külön tudomány, külön kultusz volt, melynek papjai és papnői

¹ A Budapesti kir. Orvosegyesület 1909. október 15-iki ülésében tartott előadás

magyarázataikkal sokszor országok sorsát döntötték el és világtörténelmi fordulatokat provokáltak. Ez az antiquált tudomány ugyanis, mint a nép embere ma is, rendíthetetlenül hitt abban, hogy az álom burkoltan és homályos czélzásokban bár, de a beavatott számára érthetően a *jövőt jelenti* és hogy a felsőbb hatalmak éjjeli látományok alakjában mutatják meg a halandóknak a bekövetkezendő fontos eseményeket. Az álomkultuszból és az álommagyarázás tudományából napjainkig érvényben maradt a nép széles rétegeiben az *álmoskönyvbe*, az ősbabyloni astrologiának ebbe az érdekes maradványába vetett hit, mely országonként sok eltérést mutat ugyan, de mégis a legtávolabbi földrészeken is oly sok tekintetben megegyezik, hogy a néplélek egyetemes megnyilatkozásának tekinthető.

A lélektan és élettan kutatóinak és a modern orvosoknak túlnyomó része ellenben nagyon kevésre becsülte mindmáig az álom pszichológiai jelentőségét. Némelyek az alvó agyvelőben fel-felvillanó, minden értelem nélküli hallucinatiohalmazt látnak az álomban. Mások szerint nem más az, mint reactio az alvás közben a test érző idegvégződéseire ható külső (objectiv) vagy belső (subjectiv) ingerekre, és csak igen kevesen akadtak olyanok, a kik arra az elméleti alapra helyezkedtek, hogy a psyche alvás közben komplikált és értékes tevékenységre képes, hogy az álomnak *van* valami értelme, talán symbolikus jelentősége; ámde ezeknek sem sikerült az álmokat egy meglehetősen erőszakolt allegoristikának (úgyszólván a mai álmoskönyv egy modernizált kiadásának) Prokrustes-ágyába szorítani.

Több évszázad óta így állott egymással szemben a babonás hívők és a mereven tagadó hitetlenek táborá, midőn körülbelül tíz évvel ezelőtt *Freud* bécsi neurológus olyan új tényeket fedezett fel, a melyek a két ellentétes felfogás közt a közvetítést lehetővé tették s melyek míg egyrészt módot adnak az évezredes babonák igaz magvának kihámozására, másrészt a tudományos okszerűségi szükségletnek is teljesen megfelelnek.

Eleve megjegyzem, hogy a *Freud* szerinti álomelmélet és álommagyarázási gyakorlat csak annyiban ad igazat a népies felfogásnak, hogy az álmokban értelmet és jelentőséget talál, de az álmokat kizárólag endopsychikus történéstől

determináltaknak vallja és semmivel sem támogatja azok hitét, kik az álmokban felsőbb hatalmak beavatkozását vagy jövőjövendőséget látnak.

Freud-ot a psychoneurosisok megértésének és gyógykezelésének új eszköze, a psychoanalysis vezette rá az álom igazi jelentőségének megismerésére. Ez a módszer abból az alaptételből indul ki, hogy e neurosisok tünetei a tudatra kellemetlen s ezért elnyomott, quasi elfelejtett, de az öntudatlanban lappangó indulattelt képzetcomplexumok jelképes megnyilatkozásai, melyek önmaguktól megszűnnek, ha sikerül képzettársítás segítségével ezen elnyomott képzetcsoportot felkutatni és tudatosá tenni. Mikor azután az ilyen analitikai munka folyamán a betegek álmaikat is el-elmondták *Freud*-nak, ő megkísérelte az álmok tartalmát is psychikus elemzés tárgyává tenni, és legnagyobb meglepetésére az álomelemzésben nemcsak a neurosiskezelés hathatós támogatójára talált, hanem mintegy melléktermény gyanánt az álomnak új és plausibilis elméletét s nyerte.

A kémiai anyagok gyártása közben a melléktermények, melyeket sokáig mint értékteleneket eldobtak, később mérhetetlen kincset érő anyagoknak bizonyulhatnak, melyek mellett a „főtermék” értéke eltörpül. A *Freud*-tól mellékesen felfedezett álomelmélet is, a normális és pathologikus psychológiában, a haladásnak eddig nem is remélt olyan perspektíváját nyitja meg, a mely mellett maga a kiinduláspontra: némely ideges bántalom gyógyítása, másodrendű jelentőségre süllyed.

Lehetetlen feladatra vállalkoznám, ha a rendelkezésemre álló idő alatt megkísérelném a *Freud-féle* álomelmélet részletes és módszeres tárgyalását. Itt csak azokat az alapvető és elemi dolgokat említhetem fel és illusztrálhatom példákkal, a melyeknek egyszeri hallásra való megértése nem ütközik akadályokba. Azzal azonban nem áltatom magamat, hogy előadásomnak persuadeáló ereje lesz; a psychoanalysis körébe vágó dolgok felől — tapasztalataim szerint — meggyőzni nem, csak meggyőződni lehet. Nem is pazarlom tehát az időt arra, hogy a theoria ellen felhozott mindenféle érveket czáfalgassam, és megelégszem azzal, hogy az elmélet néhány fontos szempontját referáló modorban ismertessem.

Mindenekelőtt néhány szót a methodikáról.

Ha álmodni akarunk, ugyanúgy járunk el, mint a hogy értelmetlennek látszó ötletek vagy gondolatok jelentőségét kutatjuk psychoneurotikus betegeinknél. Tudnunk kell ugyanis, hogy valamint az illogikus kényszer-gondolat mögött öntudatlan, de értelmes gondolatok lappanganak, úgy az álmodást alkotó képek és események is többnyire csak elferdített jelképei más, elfojtott gondolatsoroknak. *A tudatos álmot tartalom mögött tehát lappangó álomanyag rejlik, a mely egészen logikus és értelmes álmogondolatokra enged következtetni.* Az álommagyarázás pedig nem más, mint a tudatos álmokképeknek visszavezetése a lappangó álomanyagra és ezekről az értelmes álmogondolatokra.

A módszer a szabad associatio módszere. Az álmodást elbeszéljük magunknak és a narratívat kisebb részletekre osztva, felszólítjuk az illetőt egyént, mondja el, mi minden jut eszébe, ha figyelmét az álom egészétől elfordítva, ezen kisebb álomrészletekre, esetleg egyes szavakra, tényekre irányítja. Ennek az eszmetársításnak persze *teljesen* szabadnak kell lennie és egyetlen korlátozása éppen ez a teljes gondolatszabadság, vagyis a kritika tökéletes kizárása. Minden félig-meddig intelligens embert meg lehet tanítani arra, hogy az álomból kiragadott részlethez kapcsolódó ötletet, legyen az okos vagy ostoba, értelmes vagy értelmetlen, kellemes vagy kellemetlen: restelkedés nélkül elmondjon.

Ugyanígy járunk el sorjában a többi álomrészlettel és ezen az úton gyűjtjük össze a „latens álomanyagot”, vagyis azon gondolatok és emlékek halmazát, a melyeknek elferdített és összesűrített productuma a tudatos álmokképek. Mert tévedés azt hinni, hogy az associatiónál szabadjára eresztett fantázia nélkülöz minden törvényszerűséget. Mihelyt a tudatos irányítás gyeplőjét megeresztjük: érvényre emelkednek az öntudatlan lelki tevékenység irányító erői, vagyis ugyanazon tudattalan psychikai erők és motívumok, a melyek — mint Freud óta tudjuk — úgy az álom, mint a tulajdonképpeni kóros psychologiai alakulatok képződésében a vezérszerepet játszzák. S a mint megbarátkoztunk azzal a gondolattal, hogy véletlenség a fizikai történésben nincs: a psychoanalytikai tapasztalatok ugyanúgy szigorú determináltságot postulálnak

minden, még oly önkényesnek látszó *gondolati* tevékenységben is. Nem kell tehát félni attól, hogy az analysisnél a minden korlátozástól mentesített gondolatfűzés csupa értelmetlen adatot fog szolgáltatni, — sőt ellenkezőleg! Az analizált egyén, ki eleinte talán maga is gúnyos hitetlenséggel hord össze, mint mondani szokás, „tücsköt-bogarat”, csakhamar meglepetéssel tapasztalja, hogy az akarat irányítása alól felszabadított associatio oly gondolatok, emlékek felidézése felé terelődik, melyeket rég elfelejtett, vagy mint kellemetleneket eddig elnyomva tartott; de a melyeknek tudomásulvétele után az az álomból kiszakított részlet érthetővé, magyarázhatóvá válik. Ha ezt a procedúrát az álom többi részletével is megismételjük, azt látjuk, hogy az egyes töredékekből kiinduló gondolatsorok mintegy convergálva egy bizonyos, többnyire nagyon aktuális és nagyon érthető gondolat, a tulajdonképpeni *álomgondolat* felé haladnak, melynek felismerése után nemcsak az álom egyes részletei válnak érthetővé és magyarázhatóvá, hanem az álom a maga egészében is. S ha végül az álom kiinduláspontját alkotó álomgondolatot magával a naivul elmondott álommal összehasonlítjuk, azt tapasztaljuk, hogy *az álom nem más, mint valamely elfojtott vágynak leplezett teljesülése*. Ebbe a mondatba foglalható össze a Freud-féle álomelmélet egyik alapigazsága.

Hogy az álom teljesíti azokat a vágyakat, a melyek a rideg valóságban kielégítetlenek maradnak, ezt a felfogást vallják minden népnek közmondásai, a nyelvhasználatban közhelyszámba menő metaphorák és metonymiák. A magyar ember, ha valami elérhetetlen után nagyon sóvárog, azt mondja, hogy annak a vágyának a teljesülését még álmodni sem meri, és bár az állatvilágról beszél, de kétségkívül az emberre céloz a tréfás példaszó, hogy a disznó makkal, a liba kukoriczával álmodik. Csakugyan, az álmok egy része, kis gyermekeknél pedig, kik még nem sajátíthatták el a kultúra követelte bátoralanító öncensurálást, az álmok javarésze nem más, mint egyszerű vágyteljesülés. A gyermek teli tál cseresnyerői, valamely rég megkívánt játékszer birtokáról, jóságos anyjának gyengédségéről, no meg győzedelmes verekedésről a szomszédék kis fiával, avagy olyasmiről álmodik, hogy iskolaidő helyett vakáczió, szigorú rend helyett szabadság

uralkodik, még gyakrabban talán arról, hogy már ő is „nagy”, hogy gyakorolhatja mind azt a hatalmat, a melylyel a szülők rendelkeznek, s a melynek ő a realitásban csak passiv a hatását tapasztalhatja.

Mint említettem, a felnőttek álmainak egy része szintén leplezetlen vágyteljesülés. Hányszor álmodjuk, hogy valamely sokszor megghiúsult tervünk sikerül, a nehéz vizsgát sikeresen kiállottuk, hogy elhalt rokonaink újra élnek, hogy gazdagok, hatalmasak vagyunk, géniek, nagy szónoki tehetségek; hogy a nő, kiért hiába epekedünk, a miénk stb., stb., többnyire épen olyan dolgokat, a miket a valóságban nélkülöznünk kell, vagy a mikre hiába vágyakoztunk. A tiszta vágyteljesülés érvényesül azon nappali álmodozásainkban is, melyeken az utcán jártunkban vagy valamely monoton, a figyelmet nem nagyon absorbeáló munka közben kaphatjuk rajta magunkat. *Freud* (mert ennek a régi themának első feldolgozása is ő rá várt) helyesen mondja, hogy nappali álmokban a nő első sorban női mivoltában való érvényesülésről, hódításról, a férfi ambícióinak kielégítéséről vagy sexualis sikerekről ábrándozik; hozzáfűzhetjük, hogy igen gyakoriak az oly nappali álmok is, a melyekben valamely nehéz situációból sikerrel kimenekülünk, vagy valamely ellenfelünkön sikerül példásan boszút állanunk.

Ezek az egyszerűen vágyat teljesítő nappali és éjjeli álmofantáziák olyannyira maguktól értetődők, hogy nem is szorulnak további magyarázatra.

Freud álmelméletében azonban az új és meglepő, sokaknak pedig hihetetlen az, hogy *valamennyi álm*, legyen bár indifferensnek látszó vagy akár kellemetlen, erre az alaptypusra vezethető vissza és az elemzés után leleplezett vágyteljesülésnek bizonyul.

Minden a mellett szól, hogy az álm associatív elemzése közben lényegben ugyanazt a munkát végezzük, csak hogy fordított sorrendben, a melyet a psyche végez éjjel, mikor valamely álmogondolatot álmképpé, az álmat *zavarni akaró* kellemetlen képzeteket, kielégítetlenségi érzeteket vágyteljesüléssé változtatja. A psychének ezt a tevékenységét *Freud álm-munkának* nevezi és valószínűnek tartja, hogy ez a munka minden éjjel folyik minden emberben, még abban is, a ki

reggel nem tud rá visszaemlékezni, hogy álmodott volna. És az újabb tapasztalatok, ellentétben a közfelfogással, a mellett szólnak, hogy az álommunka nemcsak hogy nem zavarja az alvást, hanem mintegy örködik felette, a mennyiben megakadályozza, hogy a bántó gondolatok a maguk igazi mivoltában jussanak tudomásunkra és nyugtalanítsák alvásunkat, és a rendelkezésére álló sajtóságos pszichikai munka segítségével mindent a mi aggasztó, kedvezően elváltozott formában, minden felvetődő vágyat kielégítve állít szemünk elé.

Az álommunkának azt a részét, mely a vágyteljesülést elferdíti: *alomferdítésnek* nevezzük, *cenzúrának* pedig azon pszichikai faktort, mely nem engedi, hogy a vágyteljesülés a maga leplezetlenségében jusson az álomképekben tudomásunkra. Ugyanaz az erkölcsi censura ez, a mely a psychoneurosisoknál az incompatibilis képzetcomplexumokat elfojtja és csak symptomcselekvésekben vagy symbolikus gondolatokban engedi érvényesülni, mint a hogy absolutistikus időkben az újságok csak allegóriákban, rejtett célzásokban fejthetik ki politikai nézeteiket.

Nappal ez a censura igen éber és azonnal félredob minden gondolatot, mely a jó erkölcsökkel vagy az önmagunkról alkotott eszményképpel nem fér össze. Ellentétben az „éjjeli ügyészekkel”, a kik, mint emlékezetes, még sűrűbben használták a censura vörös plajbászát, az emberi lélekben dolgozó censura éjjel sokkal kevésbé szigorú, és — talán abban bizakodva, hogy a mozgó szervek úgyis hűdve vannak alvás közben és így veszélytől nincs mit tartani — sok olyan álomképet is átereszt a tudat küszöbén, a melyeket ébren megbotránkozással utasítana vissza. Öntudatlan énünkben ugyanis egész sereg, már a gyermekkorban elfojtott vágy lappang, melyek éjjel — megérezve az ellenőrző gépezet lanyhaságát — felhasználják az alkalmat az érvényesülésre. Nem véletlenség, hogy ezek között a vágyak között a leginkább censurált sexualis tendenciák s ezeknek is a tudatosan legmélyebben megvetett formái olyan nagy szerepet játszanak.

Nem kell ugyanis azt hinni, hogy a psychoanalysis foglalkozók valami különös kedvtelésből bolygatják annyiszor a sexualis kérdéseket; mi nem tehetünk róla, hogy akárhol kezdjük bonczolgatni a lelki életnyilvánulások alap-

ját, mindenütt felüti a fejét a sexualitás. Ha a psychoanalysis pornographia, akkor az ember öntudatlan lelki élete egy pornógramm. És ha nem is helyesli valaki a sexualitás olyan túlbecsülését, a milyen némely régi népnél mutatkozott, a melyeknél az volt a szokás, hogy, ha tanuvallomásukra esküt tettek, bizonyosságul legértékesebbnek tartott szervükre, a testiculosokra tették kezüket (és innen származik a testis szó, mely tanúságot és herét is jelent): abban feltétlenül igazat kell adni *Havelock Ellis*-nek, hogy ő helyteleníti, hogy a sexualitást, melynek pedig még a legideálisabb ember is a létét köszönheti, aljas és megvetendő, vagy legalább is szégyenteljes dolognak ítéljük.

Álom közben a sexualitás ilyen censurálása sokkal enyhébb s ez a *magyarázata* annak, hogy álmainkban gyakoriak az olyan sexuális események, a melyeket éber állapotban nem igen vagyunk hajlandók vágyteljesülésnek elismerni. Példaképpen hivatkozom egy fiatal, és az életben nagyon szemérmes nőbetegem analysis közben elbeszélte álmára: Önmagát látta antik peplonba burkolva, melyet elől biztosító tú tart össze; a tú hirtelen leesik s a lepel elől szétnyílván, egész meztelenségében bámulhatja őt a férfiaknak őt körülvevő csoportja.¹ Egy másik, szintén nagyon szende nőbeteg ezt az exhibitiós álmot másképpen élte át: Oszlophoz kötve látta önmagát, tetőtől talpig lepedőbe burkolva, úgy hogy a szeme sem látszott ki belőle; körülötte exotikus férfiak, törökök vagy arabok állottak, a kik alkudoztak rajta. A jelenet — eltekintve a beburkoltatástól — nagyon emlékeztet arra, a mely valamely rabrió vagy háremhölgy vásárlásakor játszódhatik le a Keleten. Az elemzés ki is derítette, hogy a ma oly szemérmes hölgy fiatal leánykorában az ezeregy éjszaka meséinek olvasása közben sokat és nagy vágyakozással ábrándozott a Kelet színdús erotikáján. Álma kissé elkésve realizálta ezt a vágyat és nem is a maga valóságában, mert annak idején nem beburkolva, hanem

¹A példaképpen idézett álmokból és álommagyarázatokból e helyütt csak didaktikus szempontból tanulságos részleteket mondok el. *Egyetlen* álom részletes analysise — ha teljesen közölném — megtöltene egy-néhány ívet. A ki a részletek iránt érdeklődik, olvassa el *Freud* „Traumdeutung”-ját (II. kiadás, Deuticke, Bécs). De *Freud* egy másik művében (Bruchstück einer Hysterieanalyse. Sammlung kleiner Schriften, II. kötet. Deuticke) szintén találhat egy nagy részletességgel leírt álom-analysisit.

ellenkezőleg, lepel nélkül képzelte el a rabnővásárlási jelenetet. Ma már a meztelenség elleni censura álmában is oly szigorú, hogy e vágyat csak az álomferdítés egy gyakori eszközével, az igazi vágy ellentétének érzékeltetésével concedálja. Egy harmadik nő már csak arról mert álmodni, hogy meztelen lábakkal vagy harisnyában jár az emberek között, pedig analysis közben kiderült, hogy gyermekkorában sokáig annyira szeretett meztelenül járn, hogy e miatt „Nackte Panczi”-nak nevezték őt tréfásan a hozzátartozói. Az ilyen exhibitós álmok általában oly gyakoriak, hogy *Freud* a tipusos álmok közé sorozza őket. Voltaképen nem is jelentenek egyebet, mint öntudatlan vágyakozást a korai gyermekkor paradicsomi állapota után.

Az álomferdítésnek és a censura kijátszásának gyakori eszköze az is, hogy a tulajdonképeni vágy nem a maga teljességében, hanem csak valami célzásban érvényesül. Nem érthető meg például, miért ölekezett egy nőbetegem álmában gyakran egy ránézve egészen indifferens *Fráter* nevű emberrel, ha nem sikerült volna kideríteni, hogy gyermekkorában a *fivére* volt az ideálja, és hogy a naiv bátorság azon korszakában, mely még a vérrokonok közti korlátokat nem ismeri, nem egyszer nyilvánult meg a testvérpár kölcsönös kíváncsisága oly formában, a melytől ma mind a ketten — legalább tudatosan — irtóznának,

Ez az irtózat néha még álomban is jelentkezik és ilyenkor aggodalmas, szorongó érzetek kísérik az álomképeket, melyek oly fokra emelkedhetnek, hogy az álmodót alvásából felriasztják. Paradoxnak látszik, de mégis igaz, hogy még ezekben a kínzó és rettenetes álmokban is van vágyteljesülés; igaz, hogy olyan vágyak teljesülése, a melyeket nem vallunk a magunkénak, de a melyekért öntudatlanunk nem szűnik meg epekedni. A sexuális tekintetben kielégítetlen, de tisztességes nők minduntalan betörőkről, rablótámadásokról, vadállatoktól való elgázoltatásról álmodnak, de az álomnak valamely alig feltűnő részlete — ha elemzés tárgyává tesszük — sokszor kideríti, hogy az a rablómerénylet vagy erőszak, a melynek áldozatul esnek, csak jelképe a sexuális megtámadatásnak, a melynek egyik jellemző és szükségszerű alkotórésze az agresszivitás. Az a hysterias nőbetegem, a ki ismételtlen álmodta, hogy őt egy bika elgázolta, mert vörös ruha volt rajta, ezzel az álom-

mal nemcsak egy ilyen színű ruha utáni aktuális vágyát elégítette ki ez álmával, hanem sexuális vágyakat is, melyeknek gondolati elfojtása szoros kapcsolatban volt psychoneurosisával. A riasztó álomban szereplő hím állat, mely a köztudatban a masculin erőteljesség symboluma, czélzás volt egy férfira, kinek külső megjelenése őt a bikáéra emlékeztette.

Ha látjuk az infantil elem óriási szerepét az álmok felépítésében s ha *Freud* nyomán meggyőződést szerzünk arról, hogy a korai gyermekkor nemcsak hogy nem nélkülözi a libidinosus törekvéseket, de sőt ezek az infantil törekvések a nevelés által ekkor még nem korlátozva; ha megismerjük a gyermekkori vágyak „polymorph pervers” jellegét, az analis, orális, urethralis erogén zónák gyermekkori jelentőségét, a gyermekes látásvágyat és exhibitionismust, a gyermek sadisztikus és masochistikus jellemvonásait: nem fogjuk absurdumnak mondani azt a tanítását *Freud*-nak, hogy még a legrémesebb, legkegyetlenebb, legszégyenletesebb és legundorrióbb álmok is vágyteljesülések lehetnek: a bennünk elnyomva, öntudatlanul élő, cultiválatlan gyermek vágykielégülései.

Vannak nagyon kellemetlen tartalmú álmok, melyek csodálatosképen egyáltalán nem *zavarják* meg éjjeli nyugalunkat, úgy hogy reggelre kelve magunk is csodálkozunk, hogyan élhettük át azt az eseményt oly részvétlenül és érzéketlenül, így *Freud* egy betege az önvád egy nemével panaszolta orvosának, hogy az éjjel szeretett öcscsének temetéséről álmodott és mégsem érzett semmi szomorúságot miatta. Az álomban szereplő mellékesnek látszó részlet, egy hangversenyre szóló belépő-jegy, rávezetett a megoldásra. Az illető beteg másnap hangversenyre készült és kilátása volt rá, hogy ott találkozni fog egykori és még mindig szeretett jegyesével, a kivel egyik öcscsének a temetésén találkozott utoljára. Az álom, hogy a találkozást siettesse, feláldozta a másik testvért is; de a censura úgy látszik tudta, hogy a vágy nem a gyermek halála, hanem sokkal ártalmatlanabb czél felé irányul s ezért nem kísérte a temetés gondolatát adaequat kedélyi reactio. Így van ez a többi álommal is, melyek *Freud* álomelmélete alapelveinek mintegy ellentmondva, nem vágyakat teljesítenek, de sőt valamitől, a mit szeretünk, megfosztanak. Ha ily esetekben a manifest álomtartalom mögötti latens álomgon-

dolatokat kikutatjuk, kitűnik, hogy az álomban „valamely kívánság nem teljesülése mindig valamely más vágy kielégülését jelenti”.

Ha a tudatos álmotartalomhoz szabadon társuló álomanyagot tekintjük, feltűnik, hogy azt főleg a legújabb, az álmodást megelőző napon történt események, és igen régi, infantilis reminiscentiák szolgáltatják. Az álom az elemzés befejezése után többnyire *tüldeterminálnak*, vagyis egynél több és pedig részint aktuális, részint infantilis vágy teljesülésének bizonyul.

Példaképpen hivatkozom egy patientsem álmára, a ki ideges természetű vizeleti ingerben szenved: „Fényes padló; vizes; olyan pocsolóvíz van rajta. Két szék oda van támasztva a falhoz, mikor odanéztem, láttam, hogy a székek elülső lába hiányzik, mint mikor valakivel viccet csinálnak és törött székre ültetik, hogy elessék. Ott volt egy barátnőm is a vőlegényével.” A fényes, vizes padlóról eszébe jut, hogy előző napon a bátyja haragjában földhöz vágott egy kancsót, a víz kifolyt és a padló úgy nézett ki, mint az álomban. De ugyanilyen fényes, vizes padló maradt emlékezetes gyermekkorából is, mikor egyszer ugyanezen bátyja úgy megnevettette őt, hogy nem tudta a vizeletét tartani. A további elemzéskor kiderült, hogy a patients hosszabb időn át masturbált, a mi, mint az leánygyermekeken oly gyakori, az orgasmus tetőfokán vizeleti ingerrel járt. Az álomanyagnak ez a része, mely a vizeleti neurosis szempontjából is értékesnek bizonyult, az infantilis vágyteljesülést jelképezi, mely *azonban* — erősen censurálva lévén — csak czélzásokban manifestálódhatott. A két törött-lábú szék, a mely a falhoz van támasztva, mint az elemzés-kor kitűnt, nem jelentett egyebet, mint annak a szólásmódnak scenikai feltüntetését: *Két szék közt a földre esni*. A patientsnek két kérője is volt már, de a familiáris rögzítődés öntudatlan akadályja volt annak, hogy a házasságba beleegyezzen. És bár tudatos énje — állításai szerint — belenyugodott az aggszüesség gondolatába: úgy látszik bensejében nem nézte irigység nélkül barátnőjét és vőlegényét, kik az álom megelőző napon látogatást tettek nála. Természetesen az álom kapcsán felvetődött számos ötlet közül, melyek az álom vágyteljesítő voltát is igazolják, csak a legpraegnansabbakat idéztem

Freud magyarázatai nyomán ennek az álomnak a kialakulását úgy kellene elképzelnünk, hogy az előző nap két eseményét, a kancsó-eltörést és a jegyepár látogatását, az álommunkának sikerült associatív kapcsolatba hozni azokkal az állandóan indulattelt képzet-komplexumokkal, melyek már a gyermekkorban elfojtattak, de a melyek mindig hajlandók affektív erejüket valamely aktuális psychikus reactionnak kikölcsonőzni. *Freud* szerint az álom társas viszony eredménye, melyhez az öntudatlan elnyomott komplexumok szolgáltatják a tőkét, vagyis az affectiv energiát, míg a recens, aktuális tudatos emlékképek és vágyak az alapításnál a vállalkozó szerepét játszzák.

Egy harmadik forrását az álmoknak azok a sensibilis és sensorius idegbehatások szolgáltatják, a melyek a szervezetet alvás közben érik. Ezek lehetnek bőringerek, a takarónak vagy a lepedő ránczának nyomása, a bőr lehülése; acustikai vagy optikai behatások álom közben; szervi érzetek: éhség, szomjuság, jóllakottság, túlterhelt gyomor stb. A psychologusok és physiologusok nagy része hajlandó ezen ingereknek túlnagy jelentőséget tulajdonítani; azt hiszik, hogy teljes magyarázatát adják az álomnak egy oly elmélettel, mely szerint az álom nem egyéb, mint ilyen érzékbenyomásoktól kiváltott psycho-physikai reactionok *halmaza*. Velük szemben *Freud* joggal utal arra, hogy az álom nem acceptálja ezeket az érzéki ingereket a maguk igazi mivoltában, hanem sajátosságos módon elváltoztatva; az elváltoztatás motívumát, eszközeit s az ahhoz szükséges energiát pedig már nem a külső inger, hanem endopsychikai erőforrások szolgáltatják; az alvás közben ható sensibilis ingerek tehát úgyszólván csak az alkalmat szolgáltatják arra, hogy azok az endopsychikus törekvések érvényesülhessenek. Elemzés után a testi ingerektől provokált álmok is nyílt vagy leplezett vágykielégülésnek bizonyulnak. A ki nagyon szomjas, álmában igen sok vizet iszik; az éhes jóllakik; a kinek jégzacskó van a fején, ledobja azt, mert az álom azt sugallja, hogy a betegség már elmúlt; a perineumtáji fájdalmas furunculus lüktetését az álom euphemistikusan élvezetes lovaglóssá alakítja át, s így válik lehetővé, hogy a szomjuság, éhség, a fejre nyomást gyakorló borogatás, a fájdalmas furunculus nem ébreszti fel az alvót álmából, hanem

az ingert a psyche saját erejéből vágyteljesüléssé formálja át s ezzel teljesíti az álom egyik főfunkcióját: az alvás nyugalmanak biztosítását. A „lidércz-nyomás” név alatt ismeretes rémes álmok, melyeknek kiváltó oka gyomortúlterhelés, légzési-, vérkeringési zavar vagy autointoxicatio lehet, ugyanilyen beszámítás alá esnek: a kellemetlen testi érzeteket mélyen elnyomott vágyak használják fel a realizálódásra, a melyek a kulturális és ethikai censurát nem igen állják ki és csak a rémület vagy undor érzetével kapcsolatban képzelhetők el.

Álomelemzés közben — mint említettem — körülbelül ugyanazt a munkát végezzük fordított sorrendben, a melyet a psyche teljesített az álom képzése közben. És ha a sokszor egészen rövid manifest álmot azzal az óriási anyaggal összehasonlítjuk, a mely elemzés közben kerül napfényre, s ha hozzávesszük, hogy e kvantitatív különbség ellenére a manifest álomban a latens álmotartalom minden részlete valamilyen képen képviselve van, akkor igazat kell adnunk *Freud*-nak, a ki az álommunka legfáradtságosabb feladatának a *képzetsűritést* mondja.

Megkísérlem ezt egy példával illusztrálni. Egy psychosexuális impotenciában szenvedő kollega egyszer egy két részletből álló álmot közölt velem. Az elsőben csak arról volt szó, hogy a „Pesti Hírlap” helyett, mely neki most jár, a „Neue Freie Presse,,-t kapja meg, a mi pedig egy ismerősének jár. A második részben egy barna nő szerepel, a ki minden áron el akarja magát vele vétetni. Kitént, hogy tulajdonképen nem a külföldi újságot, hanem e czélzásban egy külföldi nőt szerez meg magának álmában, a ki csakugyan egy barátja *házához* jár és már régen felköltötte az érdeklődését, mert azt hiszi, hogy fel tudná ébreszteni erős gátlásokkal küzdő sexualitását. Az ehhez fűződő associációk során kitént, hogy abban a nőben, kivel ugyanezen czélból tartós barátságra lépett s a kit — magyar nő lévén — a „Pesti Hírlap” neve mögé rejtőztet az álom, ő e reményeket illetőleg csalódott és egyáltalán sokat foglalkozik azzal a gondolattal, hogy talán jobb volna az ilyen fix relatiók helyett *szabadabb* sexuális összeköttetéseket keresnie, melyek semmire se köteleznek. Ismerte a sexuális symbolismus óriási szabadosságát, azon sem szabad csodálkoznunk, hogy betegem a „Presse” = nyomda, sajtó

kifejezést sexuális értelemben alkalmazta álmában. Az álom második része mintha csak igazolni akarná álom magyarázatunk helyességét, arra céloz, hogy a *patiens* sokszor aggodalommal gondolt arra, hogy az olyan nagyon is tartós viszony, a milyenbe például most van belekeveredve, könnyen vezethet rangján aluli házassághoz. A ki nem tudja, hogy az élet pszichikai motívumai és eszközei, mint azt *Freud* e tárgyú monographiája kimutatta, csaknem ugyanazok, mint a melyek álmunkban érvényesülnek, olcsó élczelődésnek mondhatná azt az állításunkat, hogy a „*Neue Freie Presse*” (az új szabad sajtó) képzetében sikerült a betegnek mindazon gondolatokat és vágyakat összesűriteni, a melyek a deprimáló kórállapot gyógyulására s annak vélt eszközeire, az *újság* ingerére és a nagyobb szabadságra irányulnak.

Az álom sűrítő-munkájának igen jellegzetes termékei az álombéli *személy-, tárgy- és szókeverékek*. Az álom-phantasia ezen monstrositásai nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy az álmot mindmáig teljesen értelemnélküli, absurd elmetermékek tekintették. Pedig psychoanalysis útján meggyőződhetünk róla, hogy ha az álom két alakot vagy képzetet egymáshoz ragaszt, voltaképen ugyanazon sűrítési tevékenységnek egy kevésbé sikerült termékét hozza létre, a mely a tudatos álomtartalom többi, talán kevésbé feltűnő alkotó részeit is produkálta. Szabálya az álommagyarázásnak hogy ilyen kevert álomképződmények esetében először mind a két alkotórésznek külön-külön kell keresni az álomanyagát, azután kutatni, vajjon miféle közösség, azonosság vagy analógia alapján történt az együvégyúrításuk.

Instructív példája a kevert alaknak az, melyet egy nőbetegem álmodott egy ízben. Álmában egy sajátságos lény, félig egy orvosismerőse, félig ló szerepelt, még hozzá hálóing is volt rajta. A ló képzetéhez szabadon fűződő gondolatok a beteg gyermekkorába vezettek vissza; sokáig erős hippophobiában szenvedett; irtózott a lovaktól, főleg mert restellte azok sexualitásának és testi szükségleteinek feltűnő megnyilatkozásait; azután eszébe jut, hogy mint kis gyermeket a dajkája sokszor magával vitte egy katonai ménestállóba, a hol alkalma nyílt mindezen dolgoknak akkor még elfogulatlan megfigyelésére. A hálóing apjára emlékeztette őt, kit — minthogy

szüleivel egy szobában aludt — gyakran láthatott nemcsak ilyen negligében, hanem olyan dolgok végzése közben is, a melyeknek észrevezésére a gyermeknek rendszerint nincs alkalma. (Hogy ez mégis aránylag oly gyakran megtörténik — pedig analysiseink ezt bizonyítják —, onnan ered, hogy a szülők általában túlkevésre becsülik a 3—4 éves gyermekek intelligenciáját és megfigyelő képességét.) A keverék harmadik alkotórésze, az orvos, azt az alaposnak bizonyult gyanút ébresztette fel bennem, hogy a beteg az illetővel szemben ugyanilyen természetű kíváncsiságot táplál, illetőleg öntudatlanul átviszi reá ily irányú érdeklődését.

Néha két személy keverékében nem egyenlő mértékben szerepel mind két alkotórész, hanem az egyiknek csak valamely taglejtése, jellemző mozdulata van a másik személyhez mintegy hozzáragasztva. Egy álmomban például magamat láttam, a mint jobb kezemmel éppen olyanformán dörzsölgettem a homlokomat, a hogy azt kiváló mesterem, *Freud* professzor szokta, a mikor valami nehezebb thema felett gondolkodik. Nem sok gondolkodás kellett hozzá, hogy a mester és tanítvány ilyen összekeverését, pláne gondolkodás közben, csak az irigység és becsvágy diktálhatta nekem álmomban, a mikor az értelmi censura pihen. Ébren természetesen mosolyognom kell ezen identifikálás merészségén, mely élénken emlékeztet arra az elcsépelet citátumra: „Wie er sich räuspert und wie er spuckt, das habt Ihr ihm weidlich abgeguckt.”

A *szókeverék* példájaképpen idézhetem egy német anyanyelvű betegem álmát, melyben egy *Metzler* vagy *Wetzler* nevű egyén szerepel. Ilyen nevű egyént azonban a beteg nem ismer. Ellenben nagyon foglalkoztatta őt az előző napon egy *Messer* nevű egyén, a ki nagyon szeret vele *hecczelődni*. Messer magyarul kést jelent, a késről pedig az jut eszébe, hogy a kés élesítése (*Messer wetzen*) sokszor megijesztette őt kis gyermekkorában, mikor a nagyapja élesítette a kését és castratióval fenyegette őt, a mely fenyegetés nem maradt minden hatás nélkül psychosexuális fejlődésére. A *Metzler-Wetzler* név tehát nem más mint a *Messer*, *Hetzen* és *wetzen* szavak összesűritése.

Az álom sűrítő munkájával szorosan összefügg egy másik tendenciája az álombéli tevékenységnek, a melyet *Freud*

eltolásnak (Traumverschiebung) nevez. Az álommunka ezen részének lényege abban az igyekezetben áll, hogy az álom mögött rejlő logikus álmogondolatok psychikus intenzitása a tulajdonképeni lényeges gondolatról az álom valamely más, jelentéktelen részletére tolassék át, úgy, hogy az eltolás végeredményeképen az egyént tulajdonképen érdeklő képzet vagy egyáltalán nem, vagy csak halvány czélzás alakjában jut be a tudatos álomtartalomba, míg az álombéli érdeklődés maximumát a lényegtelenebb részletek foglalják le maguknak. Az eltoló és sűrítő munka szorosan összefügg egymással; az álom, hogy valamely lényeges, de az alvást esetleg megzavarással fenyegető, vagy az ethikai censura szabályaiba ütköző gondolatot intenzitásától megfoszszon, igyekszik azt úgyszólván *tülkiabálni*, és a zavaró gondolat valamely lényegtelen részletéhez mindaddig asszociálja az emlékképek halmozását, míg azok sűrített psychikus intenzitása el nem vonja a figyelmet magától a tulajdonképen érdekes gondolattól.

Valakinek egyszer egy igen rövid lélekzetű álmát kellett analysálnom; az illető hölgy álmában egy ugató fehér kis kutya nyakát tekerte ki. Rendkívül csodálkozott, hogy ő, a ki „még a légynek se ártana”, ilyen kegyetlen cselekedetet művel álmában és nem emlékezett rá, hogy valaha ehhez hasonlót elkövetett volna. Ellenben concedálja, hogy passióval foglalkozván a főzés művészetével, nem egyszer maga vágta át a szárnyas állatok, tyúkok, galambok nyakát s erről eszébe jut, hogy az álombéli kis kutyának a nyaka szakasztott úgy volt kitekerve, a hogy ő szokta a galambokét elcsavarni, hogy ne fájjon nekik az executio. Az ezt követő eszmetársulások már emberi akasztásról hallott dolgokra és látott képekre vonatkoztak, különösen arra, hogy a hóhér, mikor a delinquens nyaka körül megszorítja a hurkot, még egyet csavar a fején, hogy a a halál bekövetkeztét gyorsítsa. Arra a kérdésemre, hogy ki az az ember, a kire most legjobban haragszik, egy nő-rokonát nevezte meg és kifogyhatatlan volt az illető megvetendő tulajdonságainak és azon tényeinek felsorolásában, melyekkel az az ő családjuknak, a melybe galambszelidséget színelve befészkelte magát, eddig zavartalan békéjét feldúlta. Legutóbb igen heves jelenet játszódott le köztük, mely azzal

végződött, hogy a hölgy az illetőt ezen szavakkal utasította ki: „Távozzék, veszett kutyát nem tűrhetek a lakásomban.”

Most már érthetővé vált, hogy ki az a fehér kis kutya, a kinek ő a nyakát álmában kitekerte, annál is inkább, mert a kiről szó van, csakugyan kis termetű és feltűnően fehér arcszínű. De egyúttal arra is módot ad ez a kis analysis, hogy az álmot az ő eltoló és ez úton ferdítő tevékenysége közben meglessük. Kétségtelennek látszik, hogy az álom azt a kevésbé hízelgő hasonlatot, a mely annál a viharos jelenetnél elhangzott, felhasználta arra, hogy a kivégzési procedúra tárgyaként a gyűlölt ellenfél helyébe, ki az álomban elő sem fordul, egy kis fehér kutyát csúsztasson be, mint a hogy a bibliai történetben az angyal egy bárányt csempészett a fiát feláldozni akaró Ábrahám kése alá. Állati kivégzésekről az álmodó emlékében lappangó összes képeknek mindaddig kellett felhalmozódniuk, míg azok összesűrített psychikus intenzitása mellett a gyűlölet tulajdonképpeni tárgyának képe el nem halványodott és ezzel a tudatos álomkép szintere az állatvilág terére nem tolatott át. Ehhez az eltoláshoz az emberi akasztásra vonatkozó álomképek és phantasiák szolgáltathatták az összekötő hidat.

Ez a példa alkalmat szolgáltat nekem arra, hogy ismételten hangoztassam *Freud* álomelméletének azt az alaptételét, hogy a tudatos álomtartalom, vagyis az, a mire az ember felébredésekor visszaemlékszik, a már említett kivételektől eltekintve, nem mondja el álombéli gondolatainkat a maguk valóságában, hanem azoknak eltolódott és összesűrített torzképe, melyet csak az analysis segítségével sikerül rekonstruálni.

Nagyon megnehezíti az álommunkát az a körülmény, hogy álmodás közben nem állnak rendelkezésünkre az abstract gondolkodás építőkövei, a fogalmak, hanem az álom csak látási, hallási és egyéb érzéki hallucinációkban mintegy *dramatizálva*, színpadi jelenetekké formálva fejezheti ki a gondolatokat. Az álom ezen concretizáló, színszerűsítő munkáját kitűnően jellemzi *Freud*, mikor arra utal, hogy az álom még egy politikai vezérczikk gondolatmenetét is illusztrációkban akarná érzékeltetni. És ezt a szándékát sikerül is keresztülvinni, igaz, hogy olyan felületes analógiák és túltengő symbolistika segítségével, a mely messze túlhalad mindent, a mit modern symbolistikus költőink

e téren produkáltak. Nagy előszeretettel és nagy ügyességgel használja ki az álom a szók kétértelműségét, valamely szólásmód konkrét vagy átvitt értelemben vett jelentőségét arra, hogy elvont fogalmakat, gondolatokat színszerűsítve, ezzel mintegy „álomképessé” tegye azokat. Érdekes szólásmódok, idézetek, közmondások és példabeszédek, költeménytörödékek, melyektől minden ember emlékezete hemzseg, mindig jelenvaló alkalmat szolgáltatnak arra, hogy az álom valamely gondolatot scénák alakjában fejezzen ki. Hosszas magyarázás helyett jobbnak vélem, ha a példák egy sorozatával igyekszem magamat megértetni.

Egy patienssem egyszer a következőket álmodta: „Nagy parkban, igen hosszú úton sétálok, nem látom a végét, de úgy gondolom, hogy *addig járok, míg a végére érek.*” Az álombéli park — eltekintve nagysági viszonyaitól — egészen olyan volt, mint egyik nagynénjének a kertje, kinél gyermekkorában sok szép vakációt töltött. Erről a nagynéniről eszébe jut, hogy többnyire egy szobában aludt vele, de ha a férje otthon volt, kitelepítették a szomszéd szobába. A gyermek, a kinek akkor még sexualitásról csak nagyon töredékes ismeretei voltak, több ízben megkísérelte, kulcslyukon nézelődéssel, hallgatódzással tudomást szerezni az odabent történő dolgokról, de sikertelenül. A hosszú úton járás, melynek a végét be sem látni, azt a vágyat jelképezte itt hogy valaminek szeretne a *végére járni*, mely vágyat egyébként egy előző napi esemény tett aktuálissá.

Leánynevelő-intézet internatusának folyosójáról álmodott egyszer egy nőbetegem; látja leánykori szekrényét; ki akarja nyitni, de nem találja a kulcsát, úgy, hogy kénytelen betörni, de mikor erőszakosan kinyitja, kisé, hogy *nincsen benne semmi*. Az egész álom egy masturbációs phantasiának, internatusbeli emlékek reprodukálásának bizonyult az elemzéskor, és mint oly sokszor, a női genitale szekrény alakjában szerepelt; az álom végére függesztett látvány pedig, mikor a szekrényben nem talál semmit, önmegnyugtató mentegetőzés akar csak lenni, mintha azt mondaná: *hiszen nincsen benne semmi.*

Egy nőbeteg, a kiben korán és szerinte szerencsétlenül házasodott unokatestvérének halála váltotta ki a neurosist, folyton az elhunytal álmodik; egyszer a sírban látja, de a

feje csodálatosképpen el van fordítva, vagy egy ághoz van odanőve; másszor gyermekruhában egy magaslaton áll, a honnan le kell ugrania. Ez az egész symbolistika vád akar lenni az elhunyt neje és főleg apósa ellen, a kik a fiúnak a fejét elcsavartak, a házasságba egész fiatalon beagrattak és még csak meg sem becsülték, mert hisz szegénységére célozva, egyszer ágról szakadtnak nevezték őt.

Igen sokszor szerepel a *magaslatról való leesés*, ¹mint az erkölcsi vagy anyagi *sülyedés* jelképe, leányoknál az *ülés* esetleg hoppon-maradás, férfiaknál egy nagy *kosár* a rettegett visszautasítás álombéli jelképe lehet, míg az *emberi testet* előszeretettel öltözteti át az álom egy *ház* vagy *szoba* alakjába, melyen a kapu, ablak, ajtó a természetes nyilasok szerepét játsszák. Sexuális impotenciában szenvedő betegeim, felhasználva a cohabitaciónak egy közkeletű triviális megjelölését, igen gyakran álmodnak lövöldözésről, revolvernek csütörtököt mondásáról, berozsdásáról stb.

Csábító gondolat volna a symbolistikus magyarázatokat összegyűjtve, modern álmoskönyvet állítani össze, melyben az álom részleteire rögtön megtalálhatnók a magyarázatot. Ez azonban lehetetlen. Mert ha vannak is típusos álmok, melyeknek az esetek túlnyomó részében egy bizonyos jelentőségük van: az álombéli jelképek minden egyes embernél, sőt ugyanannál az embernél is mindennap mást és mást jelenthetnek, úgy hogy — kivált ha az álom teljes jelentőségét, annak minden determinánsát ismerni akarjuk — nem marad más hátra, mint a fáradtságos álomelemzés, melyet pusztán elmeélel, találékonysággal nem, hanem csak az álmot elbeszélő ember buzgó közreműködésével végezhetünk.

Az elvont gondolatok érzékeltetésénél még talán nagyobb nehézségeket gördít az álom elé az egyes álomgondolatok egymáshoz való viszonyának ábrázolása. *Freud*-nak kétségkívül csak hosszas és fárasztó kutatás után sikerült ráakadni az álom formális felépítésének azon sajátosságaira, melyekkel az álom a logikai relatiókat ha nem is szabatosan kifejezni, de legalább sejtetni tudja. A legegyszerűbb jelzőmódja a gondolati összefüggésnek az azokat jelképező álomképek egyidejűsége, egyazon helyre való elhelyeztetése, vagy épen egyetlen alakká való sűrítése; ellenben oksági viszonynak,

alternatívának, feltételnek érzékeltetésére az álomnak nincs más eszköze, mint a megfelelő álomalkotórészek *egymásután* való helyezése. Ha az álomban valami kép mássá változik át, úgy a megfelelő álomgondolatokban okot és következményt kell feltételezni, de ezt a gondolati relatiót az álom úgy is ki tudja fejezni, hogy két egész külön álomképet produkál, melyeknek egyike az okot, a másika a következményt jelzi. Még az egyszerű tagadásnak, vagyis annak az érzékeltetése is nagy akadályokba ütközik, hogy az illető álomgondolat negatív vagy pozitív értelemben veendő-e; lelki szervezetünk komplikáltsága mellett érthető, hogy igen sokszor az állítás és tagadás egymás mellett, helyesebben: egymást fedve található meg az álomgondolatok között. A nemtetszés, gúny kifejezésére szolgál, ha az álomban valami vagy alakilag megfordítva, vagy a valósággal nyilvánvalóan ellentétesen szerepel. Az álomban oly gyakori gátoltság érzetével akarati konfliktusokat jelez az álom: két egymással küzdő tendentia összeütközését.

Ha pedig a logikai relatiók ilyen megsemmisülése ellenére az álomnak gyakran egész értelmes és összefüggő látszata van, úgy ennek egyszer az a magyarázata, hogy még éber állapotban elképzelt phantasiák, éber álmok, könyvekben olvasott részletek, hallott vagy elmondott beszédtrödékek a maguk egészében belekerülnek az éjjeli álomba, másszor pedig az, hogy a psychének még az álomban sem szünetel az a racionalizálási hajlandósága, melylyel a még oly értelmetlenül egymásután halmozott képeket és jeleneteket is értelmes egészszé igyekszik átgyúrní. Az álomnak ezt a munkáját *Freud másodlagos átdolgozásnak* nevezi, és ennek tulajdonítja, hogy az eredetileg töredékes álomtartalom utólagosan beleszúrt kötőszók és egyéb apró hozzátevések segítségével látszólag összefüggővé kerekítetik ki.

Ha az álom valamely álomtartalmat alaposan össze-sűrített, eltolt, elferdített, dramatizált, logikai relatiótól megfosztott és másodlagosan átdolgozott: elképzelt, milyen fáradságos dolog az álomelemzés. A tudatos álomtartalommal mint valami hieroglyph-fel vagy igen nehezen megfejthető képrejtvennyel állunk ilyenkor szemben és tagadhatatlan, hogy a nehezebb álmok elemzése az álomfejtés szabályainak

ismeretén kívül a problémakutatás iránti érzéket és hajlandóságot is feltételezi.

És az az érdekes, hogy ez a nagy fáradtsággal összehátolt építmény felébredés után többnyire mint valami kártyavár összedől. Alvás közben a lélek olyan, mint a hermetikusan elzárt szoba, melybe kívülről se fény, se hang hatol be, de a melyben épen ezért a legkisebb nesz, még a légy zümmögése is meghallatszik. A felébredés viszont hasonlít a reggeli ablaknyitáshoz. Mikor az érzékek kapuin a mindennapi élet zajra és gondjai behatolnak lelkünkbe: a censura is felriad szendergéséből és a legelső gondolja az álmodtást ostobaságnak, örülségnek deklarálni, úgyszólván gondnokság alá helyezni.¹

De a lekicsinylésen kívül más rendszabályhoz is folyomodik a censura a revolutionarius álomtartalommal szemben (mert minden álom mögött vannak olyan gondolatok, melyek az állami vagy társadalmi törvény valamely paragrafusába ütköznek), e rendszabály pedig még szigorúbb, nem más, mint az egész álomképnek lehetőleg teljes confiszkálása. A psychikus elkobzást közönségesen elfelejtésnek nevezik és azt mondják: „Álmodtam valamit az éjjel, de elfelejtettem, és ha agyonütnek se tudok belőle egy hangot sem, pedig reggel, mikor felébredtem, szóról-szóra tudtam az egészet.” Másszor csak annyit tudnak belőle, hogy az álom szép, jó, rossz, kellemetlen, zavaros, érdekes, vagy ostoba volt. Ezeknek az ítéleteknek a fogalmazásába sokszor becsúszik még egy és más részlet az álomtartalomból, a melyeknek psychologiai elemzése esetleg az álomra való utólagos visszaemlékezést eredményezheti. Az is gyakori, hogy elemzés közben vetődik fel az emlékezetben az álomnak egy elfelejtett, helyesebben: elfojtott részlete s rendszerint az így utólagosan hozott részlet mögött lelhetjük fel az álombéli gondolat magvát.

¹ A censura ezen törekvésének nem kis része lehet abban, hogy az emberiség általában oly könnyen hajlandó az álmokat értelmetlenségnek, ostobaságnak nevezni. A magyar közmondás például eleve kedvezőtlen véleményt mond minden lehető álommagyarázási elméletéről, mikor azt mondja: „Bolond, a ki az álmait másnak elmondja, még bolondabb, a ki meghallgatja.”

Freud álomtanulmányainak egy nevezetes consequentiája az a feltevés, hogy az ember alvás közben voltaképen mindig álmodik, még akkor is, ha felébredés után semmire sem emlékszik vissza. Érdekes megfigyelni, hogy azon egyéneknek, a kiknek, rendszeres psychoanalytikai kezelés alatt állván, álmaikra nagyobb figyelmet kell fordítaniok és ezeket reggelenként azonnal fel kell jegyezniök: alig múlik el napjuk, hogy álomról ne referálnának, noha — állításuk szerint — azelőtt rendszerint álom nélkül aludtak. Ha ellenben az analysis valamely nagyon kellemetlen s így csak erős ellentállás után megközelíthető psychikai réteghez jut: vagy egészen elmaradnak látszólag az álmok vagy azonnal elfelejtődnek a felébredés után.

Azt a magától értetődő ellenvetést, hogy ezen álommegfigyelések és elemzések jórészt neurotikus és így abnormis egyéneken történtek, kikerül az egészséges emberekre következtetést vonni nem szabad, nemcsak azzal a replikával lehet elintézni, hogy a lelki egészség és a psychoneurosis csak quantitative különböznek egymástól, hanem azzal is, hogy azok az analysisek, melyeknek tárgya a magam vagy más egészséges emberek álma volt, szószerint ugyanilyen ered menyhez vezettek, A magam álmait azonban, melyeket rendszeresen elemezni szoktam, minthogy túlságos sokat elárultak volna legszemélyesebb énem gondolati és érzelmi világából, mellőzni voltam kénytelen. *Freud* az ő könyvében még ettől az áldozattól sem riadt vissza, de közléseiben a köteles discretio mégis szükségszerűleg korlátozta őt. Ezért választottam példák gyanánt néhány betegem esetét, kellőleg gondoskodván anonymitásuk megfelelő védelméről. Megjegyzem azonban, hogy az álomfejtés *gyakorlására* az önelemzés sokkal alkalmasabb, mint mások álmanak bonczolgatása.

Noha első sorban az úgynevezett egészséges, normális ember álmainak psychogenesisét és jelentőségét igyekeztem vázolni az elmondottakban *Freud* tanításai alapján, az előadásomat illusztrálni kívánó példák ilyen megválasztása elkerülhetlenné tette, hogy az álom pathologiai jelentőségére is kitérjek helyenként. Láthattuk, — és ezt más helyen is hangoztattam már, — hogy milyen nagy mértékben megkönnyíti az álomelemzés a neurotikus betegek psychoanalytikus gyógykezelését. Az álomban

szunnyadó censura könnyen átereszt az öntudatlanból az álmotartalomba olyan complexumokat vagy arra való célzásokokat, melyeket az éber állapotban történő szabad associatio ötletei közül a nagy ellentállás miatt még ki volnának zárva. Tehát az álmokképektől gyorsabban és közvetlenebbül eljuthatunk olyan rejtett képzetcomplexumokhoz is, melyek a neurosisban pathogen szerepet játszanak s melyeknek tudatossá tétele egy lépést jelenthet a gyógyulás felé. Kétségtelen továbbá, hogy az álmoknak diagnostikai jelentősége is van és, mindenestre lesz akkor, ha valakinek sikerül az álomnak nemcsak pszichológiáját, hanem pathológiáját is rendszerbe foglalni. Már is számos adatunk van arra, hogy a szorongási neurosist, a szorongásos hysteriát és a kényszerneurosist az illető bántalomra jellegzetes álmokképek szokták kíséni; a dementia praecox és a paranoia álmobéli karakteristikonja is egyre jobban kialakul, mióta többen és behatóbban foglalkoznak ezen kórállapotok pszichológiájával. Az álmukban állatokat látó, verekedő, tüzzel, vízzel birkózó alkoholisták és az epilepsiások álmoelemzései, melyek ma már módszeres kutatás tárgyai, szintén hozzá fognak járulni ezen kórállapotok lelki correlatumának felismeréséhez.

De mindezen gyakorlati és részletkérdések megoldásának jelentőségét messze túlhaladja az a rendkívüli eredmény, hogy *Freud*-nak sikerült egy a physiologiai és pathologiai lelki működések határterületén mozgó psychikus képződményt, az álmot, munkája közben, úgyszólván in flagranti meglesni és ezzel a többi psychiatriai kóralaknak éber állapotban manifesztálódó mechanismusát is érthetőbbé tenni.

És ha a psychoneurosisok kutatása adott alkalmat *Freud*-nak az álmot tanulmányozására: az álmokutatók eredményeiből busás haszon háramlóit vissza a pathológiára.

Másképen ez nem is lehetett. Mert hisz a normális ébrenlét, az álmot, a neurosis és a psychotikus állapot csak ugyanazon lelki matéria változatai s a haladásnak az egyik téren okvetlenül gyarapítania kellett a többi lelki jelenség felőli ismereteinket is.

A ki a jövőbe látásra való útmutatást várt az álmot ezen újabb elméletétől, talán csalódva fog tőle elfordulni. De a kik

megoldhatatlannak hitt rejtélyek felderítésében, a pszichológiai ismeretkör váratlan tágulásában a gyakorlati mellékczettől eltekintve is örömeiket tudják lelteni és nincsenek az iskolában magukba szítt felfogástól a szabad mérlegelésben túlságosan korlátozva: azok számára talán indító okul fog szolgálni mai előadásom arra, hogy *Freud* nagyjelentőségű művét az álomfejtésről komoly és alapos tanulmány tárgyává tegyék.¹

¹ Prof. S. *Freud*: „Traumdeutung,” II, kiadás. Wien, Deuticke, 1909.

III.

A psychosexuális impotentia analytikus értelmezése és gyógyítása.¹

Kevés tárgyilagos ellenvetést hoznak fel a psychoneurosisok *Freud* szerinti értelmezése és gyógyítása ellen. Ezek közül való az, hogy ennek a kezelésmódnak a hatása csak symptomatikus. Megszünteti talán a hysterias tüneteket, de nem gyógyítja a hysterias állapotot. Ezzel szemben *Freud* joggal mutat rá arra, hogy a többi hysteriaellenes procedúrákkal szemben ugyanazon kritikusok sokkal elnézőbbek. De különben is a kellő mélységig folytatott elemzés, melyet *Freud* a régészeti ásatásokkal hasonlít össze, oly alapos jellemváltozást is hozhat létre a gyógykezelt egyéniségben, hogy azt többé kórosnak nevezni talán nincs is már jogunk. *Jung* és *Muthmann* tapasztalatai is megerősítik, hogy az analysis befejezése után az egyén újabb lelki rázkódtatásokkal szemben is jobban van vértézve, majdnem oly jól, mint a nem analysált egészségesek, a kik, mint ma már biztosan tudjuk, nagyon sok elnyomott öntudatlan képzet-complexumot hordoznak magukban éltük fogytáig, a melyek minden perczen képesek valamely psycho-trauma pathogen hatását a bennük rejlő affektív erővel fokozni és túlságba vinni.

Teljesen mentesítve vagyunk azonban ettől a bizonyítási tehertől akkor, a mikor *egyetlen tünet* megszüntetésében merül ki orvosi feladatunk. És e feladatok között a legnehezebbek egyike volt mindig az úgynevezett psychikus impotentia gyógyítása.

* A Budapesti Kir. Orvosegyesületben 1908 nov. 7-én tartott előadás.

Oly sok ember szenved e bajban és oly nagy a lelki nyomorúság, melyet ez okoz, hogy sohasem szüntem meg az ellene való gyógyszeres¹ és suggestív² kísérletezéssel. Mindkettővel értem el némi sikert, de kielégítőt egyikkel sem. Annál szerencsésebbnek érzem magam, hogy ezúttal határozottabb eredményekről számolhatok be, a melyeket épen a *Freud* szerinti lélekelemzési gyógyeljárásnak köszönhetek. (Irodalmi források gyanánt *Freud* összes műveire, valamint két bécsi orvos következő munkáira hivatkozhatom: *Dr. Steiner*, „Die funktionelle Impotenz des Mannes”. Wiener Med. Presse, 1907. 42. sz., *Dr. Stekel*, „Nervöse Angstzustände”. Wien, Braumüller, 1908.) Elméleti fejtegetések mellőzésével egyenest rátérek néhány eset ismertetésére és megjegyzéseimet inkább majd azokhoz fűzöm.

Harminczkétéves iparos keresi fel rendelésemet. Félénk, szinte alázatos viselkedéséről már szinte distantiából felismerem a „sexualneurastheniást”. Első gondolatom az, hogy masturbatio önvádja és következményeinek félelme terheli. De a panasza sokkal komolyabb, az, hogy férfi kora daczára még soha életében sexualis kielégülést találni nem tudott az erectio tökéletlensége és az ejaculatio időelőtti bekövetkezte miatt. Baja ellen gyógyulást keresve, több orvosnál járt; az egyik — egy ismert újsághirdető — durván rászólt: „Maga önfertőzött, az a baja!” mire a patiens, a ki tizenötödik évétől a tizennyolczadig tényleg űzte az önkielégítést, e consultatio eredményeként azt a biztos tudatot vitte magával, hogy a tehetetlenség ennek az „ifjúkori bűnnek” megérdemelt és változhatatlan következménye. Ez a megijesztés egy időre elriasztotta az orvosoktól, de később újra megpróbálkozott egy másikkal, a ki hosszabb időn át kezelte őt a suggestiv therapia kedvencz eszközével, a villanyárammal és biztatta, hogy most majd „fog tudni”. De az eredmény elmaradt és a beteg már resignáltan bele is nyugodott volna sorsába, ha a legutóbbi időben nem ébredt volna benne erős vonzalom egy neki nagyon megfelelő leány iránt. Elhatározta tehát magát erre az „utolsó kísérletre”.

¹ *Ferenczi*, Az idegorvoslás recepturájához. Gyógyászat, 1906.

² *Ferenczi*, A hypnosis gyógyító értékéről. Gyógyászat, 1904.

Az eset elég mindennapi és az anamnesis egyébként sem hozott felszínre semmi különös dolgot. Kitűnt, hogy az impotentia egy neurotikus tünetcsoport részletjelensége, melynél nyugtalan alvás, rémes álmok, zörejek iránti túlérzékenység, itt-ott paraesthesiák és nagyfokú hypochondria játszsza a főszerepet; szóval a *Freud* terminológiája szerint „szorongási neurosis”-ról volt szó, melyet itt a teljes kielégítetlenség magyaráz. Frustran izgalmak is fokozták a neurosist. A *patiens* ugyanis, noha nála a kritikus perczen a copulatiós mechanizmus teljesen felmondja a szolgálatot, ébren és félálomban folytonosan sexualis helyzetekről phantasiál, melyeket ilyenkor a leghevesebb erectiók kísérnek. De éppen ez a körülmény keltette bennem azt a gyanút, hogy a kielégítetlenség okozta idegességen kívül psychoneurosis is szerepel betegünknel: valamely tudattalan képzetcsoport, melynek tiltó, fékező ereje éppen az egyesülés pillanatában érvényesül. „Psychikus impotentia” név alatt eddig is jól ismertük ezt a kóralakot; tudtuk, hogy a *félelem* gátlása teszi itt járhatatlanná a különben megszakítatlan reflexívet. De legtöbbször egyszerűen gyávasággal, legfeljebb valamely már átélt balsiker emlékévei magyaráztuk ezt az állapotot és orvosi ténykedésünk a megnyugtatóban, biztatásban merült ki, néha elég jó eredménnyel. A *Freud*-psychologia ismeretének birtokában ilyen felületes magyarázattal nem elégedhettem meg és fel kellett tételeznem, hogy az impotentiát nem ilyen határozatlan „félelem”, hanem valamely jól körülírt képzetcomplexum determinálja, melynek gyökerei a legkorábbi gyermekkorba nyúlnak vissza, hihetőleg valamely gyerekes sexualis vágy, mely az egyén culturalis fejlődése közben nemcsak tényleges, hanem gondolati lehetetlenséggé is vált. Az ily irányban hozzá intézett kérdésekre csupa tagadó választ kaptam. Vele semmi különös dolog nem történt soha; szülei, testvérei, környezete részéről semmi sexualis dolgot nem észlelt vagy tapasztalt; gyermekkorában „ezekkel a dolgokkal” nem is törődött; homosexuális hajlamai sohasem voltak; az „erogen zónák” (analís, orális erotismus) működtetésének gondolata undorral tölti el; exhibitio, voyeuriség, sadismus, masochismus: úgyszólván ismeretlen dolgok előtte. Legfeljebb a női láb és cipők iránti, kissé fetischistikus előszeretetét vallja be, ennek

keletkezési módjáról azonban felvilágosítást adni nem tud. Magától értetődik, hogy ezekenfelül nagy részletességgel elmondattam a beteggel gyermekkori sexualis gondolatait, első, mindjárt balul végződött kísérleteinek lefolyását és a sexualitás kialakulását egész a vizsgálat idejéig. De a beható anamnesis nem derített ki semmit, a mi kielégítő magyarázatát adta volna ez állapotnak. Azonban *Freud* óta tudom, hogy az ilyen kórelőzményi adatokból, még ha a legnagyobb őszinteséget és legkitűnőbb emlékezőtehetséget tételezzük is fel a betegnél, még akkor sem tűnik ki az egyén igazi fejlődéstörténete, mert a tudat a kellemetlenné vált emlékeket és gondolatokat oly ügyesen tudja „elfelejteni”, hogy csak fáradságos elemzési eljárással sikerül azokat az elnyomottságból felidézve, tudatosá tenni. Nem haboztam tehát és a psychoanalytikus módszert alkalmaztam.

Az elemzésnél csakhamar kitűnt, hogy psychoneurosisra való gyanakvásom jogosult volt. A már említett tüneteken kívül egész sorát panaszolta a patiens a hysterias paraesthesiáknak; ezenkívül több kényszer-gondolata is napfényre került: nem mer az emberek szeme közé nézni; gyáva; úgy érzi, mintha bűnös volna; folyton attól fél, hogy nevetségessé válik stb.

Az ilyen kényszerképzetek nagyon jellegzetesek a sexualis impotentiára. A gyávaság onnan magyarázható, hogy a nemileg képtelen ember egész lénye ennek a hiányosságának megszégyenítő hatása alatt áll. *Freud* nagyon találóan mondja, hogy a nemi funkcióképesség az egész egyéniségnek irányt szab (Vorbildlichkeit der Sexualität). A sexualis teljesítőképesség biztossági foka irányadóvá válik az egyén nézeteinek és cselekvéseinek biztosságára is. Azonban az indokolatlan bűntudat, mely betegünkönél oly nagy szerepet játszott, mélyebben elnyomott, bizonyos értelemben tényleg „bűnös” gondolatokra keltett bennem gyanút. Lassanként gyűlt össze az anyag, melyből ennek a „bűnnek” természetére következtethettem.

Feltűnt mindenekelőtt, hogy a beteg sexualis tartalmú álmaiban többnyire corpulens nővel foglalkozott, „a kikknek az arcját sohasem látja” s a kikkkel még álmában sem tudja az actust befejezni, hanem e helyett az utolsó pillanatban, a várható pollutio helyett, heves félelem és aggodalom szállja meg és ilyenfajta gondolatokkal: „Ez nem lehet! Ez a situatio

lehetetlen!”, felriad álmából. Az ilyen álmok után kimerültén, fáradtan, szívdobogással és izzadtan ébredt és másnap igen rossz napja volt.

Az, hogy álmában sohasem látja a nő arczát, tipikus álomferdítés („Traumentstellung”), melynek itt az a célja, hogy felismerhetetlenné tegye a tudat számára azt a nőt, a kire a libidinosus gondolatok irányulnak. A felriadás viszont azt jelzi, hogy a tudatnak halvány sejtelve mégis van arról, hogy azzal a nővel, a kire az álom céloz, „ez a situatio lehetetlen”. Az aggodalomroham a felsőbb öntudat affectív reakciója ezen vágy teljesülés ellen.

Itt említtem fel, hogy egy jeles magyar író (Ignotus), úgylátszik, felfedezte az álomferdítés és álombéli censura tényét, bizonyosság reá a következő verstöredéke:

„ . . . mint az ember, gyáva álma is.
Az élet úgy megtöri és veri,
Hogy üdvét megálmodni sem meri.”

(Azokkal szemben, a kik gúnyos kicsinyléssel néznek le orvosi tekintélyük magasságából a belletristikára, hangsúlyoznom kell, a mit „A szerelem a tudományban” cím alatt irt cikkemben is állítottam (Gyógyászat 1901), hogy az individualpsychologia forrásmunkáit nem az orvosi, hanem a szépirodalmi könyvtárban találhatjuk meg.)

A sexualis kielégülés elleni tilalom oly erős volt betegünkben, hogy még éber álmaiban is, a mikor hasonló phantasiáknak engedte át magát, abban a pillanatban, a mikor az actust akarta volna elképzelni, összerezzen és másfelé terelte gondolatait.

Freud figyelmeztetett arra, de a magam részéről is megerősíthetem, hogy impotenseknél feltűnő gyakran tér vissza egy úgynevezett tipikus álom, mely egyébiránt functióképes egyéneknél is jelentkezik időnként, tudnillik a vizsgáalom. Az illetők néha többször hetenként álmodják, hogy újra le kell tenniök az érettségi vizsgát, a szigorlatot stb., de képtelenek rá, mert nincsenek elkészülve. Ez az álombéli képtelenség náluk a sexualis képtelenség érzetéből fakad. Valószínűleg a cohabitatióának egy a vulgáris magyar nyelvben használatos metaphorája a magyarázata annak is, hogy a kezelésében

volt impotensek álmaiban oly gyakran fordult elő olyan helyzet, melyben lőfegyverek berozsdásodásáról, csütörtököt mondásáról, elsütni nem tudásáról, czéltévesztésről stb. van szó.

Gyakran szerepelt betegünk álmaiban bizonyos activ kegyetlenkedés: valakinek az ujját leharapja, az arcját megharapja stb., melynek forrása gyanánt nem volt nehéz egy nála húsz évvel idősebb bátyja elleni infantilis ellenségeskedést kideríteni, a ki erre méltán rászolgált, kis öcscsével szemben annak idején tanúsított épen nem testvéries viselkedésével. Ez a kegyetlenkedési hajlam egyébként éber állapotban is ott lappang a patiens gyávasága mögött. Valahányszor megint rajta kapta magát, hogy ezzel vagy azzal az emberrel, többnyire valamely felebbvalójával szemben ismét gyáván viselkedett, utána percekig phantasiált arról, hogy máskor hasonló helyzetben, hogy fog az illetővel szemben fellépni, milyen testi fenyítésben fogja őt részesíteni. A psychoneurotikusoknál oly gyakori „esprit d'escalier” megnyilatkozása ez, melynek phantasmái többnyire örökké csak álmodozások maradnak náluk, mert a legközelebbi alkalommal megint csak a régi elfogultság fojtja vissza a kitörni készülő szitkot és bénítja meg az ütni akaró kart. A gyávaság, kegyetlenség és sexualis impoientia szoros lélektani kapcsolatát egyébként már *Ibsen* kitűnően meg személyesíti *Nicholas püspök* alakjában (a „Trónkövetelők”-ben). — Igen gyakori forrása az ilyen gyávaságnak és elfogultságnak az a gyermekkori respectus, mely annak idején a szülők és idősebb testvérek testi fenyítése és feddései elleni lázongást ellensúlyozta.

A nemi és vizeletkiürítési működések élettani kapcsolata és a két functio közti szoros gondolati associatio melleit érthető, hogy a patiensnél, mint az elemzés folyamán kiderült, a gátlás a mictiónál is mutatkozik. Más személy jelenlétében képtelen vizelni. Míg a nyilvános illemhelyen egyedül van, a kiürítés rendes sugárban történik. Attól a pillanattól kezdve, a mikor valaki belép: „mintha elválták volna”, egy csepp sem távozik többé. Ebből és a férfiakkal szemben is feltűnően mutatkozó szégyenlősségből egyébiránt arra is következtettem, hogy a patiens sexualitásában, mint a neurotikusok túlnyomó részénél általában, a rendesnél erősebb homosexualis componens foglaltatik. Ennek forrását is megjelhetni véltem abban

a kis öcscsében, a kívül éveken át egy ágyban aludt s a kívül véd- és dacyszövetségben élt a fentemlített idősebb bátyjuk kegyetlenkedéseivel szemben. A „rendesnél erősebb” homosexualitás: ezzel jelezni akarom, hogy psychoanalytikus tapasztalataim a psychobisexualitás tanát támogatják, mely szerint az ember eredeti bisexualis felépítésének nem csak anatómiai rudimentumai maradnak vissza,¹ hanem psychosexualis maradványai is, melyek megfelelő külső körülmények hatása alatt túlsúlyra is vergődhetnek.

Okulva más analysisek eredményein, az álomban szereplő corpulens nő mögött a betegnek valamely közeli rokonát gyanítottam, de ez irányú kikérdezéskor eleinte megbotránközött, majd diadalmasan azt felelte, hogy nővérei között csak egy corpulens van és éppen ez az, kit egyáltalán nem szeret, kívül szemben a legmogorvább és barátságtalanabb. A ki azonban velem együtt tapasztalta, hányszor rejtőzik valamely a tudatra kellemetlen sympathia a túlzott szigor, a mogorvaság mögé, annak gyanúját az ilyen felvilágosítás nem oszlathatja el. („Ich hasse, weil ich nicht lieben kann.” Ibsen.)

A legközelebbi napok egyikén a patiens elmondta, hogy sajátságos hypnagog hallucinációja volt, mely már máskor is előfordult. Elalvás előtt az az érzése volt, mintha a lába (melyen czipőt érzett, noha meztelen volt) felfelé emelkednék, a feje lefelé süllyedne, mire az álmaiban oly gyakori aggodalom újra meglepte és felriadt. Tekintettel a fent már említett czipő- és lábfetischismusra, ez álom kapcsán ismét behatóan analysáltam a patiens associatioit, ötleteit és emlékképeit ebben az irányban és az elemzés eredménye a következő, a betegre nézve nagyon kellemetlen, igen rég elfelejtett emlékek felidézése volt. Az a corpulens nővér, a kit ma „ki nem állhat” s ki nála tíz évvel idősebb, az akkor 3—4 éves patienssel szokta volt ki- és begomboltatni a czipőjét; ezenkívül nagyon gyakran megtörtént, hogy ő a nővére meztelen lábain lovagolt, miközben a penise frictionálódott. Mikor ezt később is ismétetni akarta, az ekkor már 15—16 éves nővér szigorúan rendretasította a kívánságáért és azt erkölcstelennek, illetlennek mondta.

¹ L.: Ferenczi, Sexualis átmeneti fokozatokról. Gyógyászat, 1909.

Ezek után megmondhattam a patientsnek azt az immár alaposná lett véleményemet, hogy impotenciájának lélektani okát abban a rég elfojtott, de az öntudatlanban élő vágyban kereshetjük, mely a „kulturális sexualerkölcsessel” összeférhetetlenné vált.

A patients, a tényéktől csak félig meggyőzve, a tagadás álláspontján maradt. De már másnap restelkedve vallotta be, hogy sokat gondolkozva a tapasztaltak felett, eszébe jutott, hogy ifjúkori masturbációi közben (15—18. év) nem egyszer választotta sexualis phantasiája tárgyául azt a gyerekkori élményt nővérel, míg aztán egy alkalommal, gondolatainak erkölcselensége feletti lelkiismeretfurdalása arra készítette, hogy ezzel a gondolatkörrel egyszer s mindenkorra szakítson; egyúttal az önkielégítéssel is felhagyott és azóta egyszer sem jutott eszébe ez a dolog.

A patients az analysis közben — utasításomra — rendszeresen folytatta a cohabitatio-kísérleteket. Nem sokkal az itt leírt álommagyarázat után sugárzó arczczal jött a rendelésre és elbeszélte, hogy előző napon életében először teljes orgasmussal végződő, megfelelő tartamú copulatiót végzett s a neurotikusokra jellegzetes mohósággal azt aznap még kétszer, mindig más és más nővel, megismételte.

Ezután még egy ideig el-eljárt hozzám, ki nervositásának egyéb tüneteit kezdtem analytice feszegetni; de főcélját elérvén a beteg, hiányzott benne a kellő érdeklődés a kúra folytatása iránt, úgy hogy annak tovább folytatásáról lemondtam.

Tartozom némi felvilágosítással, a gyógyeredmény magyarázatát illetőleg *Freud* kitűnő műve, a sexualitás egyéni fejlődéstörténetéről (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*) megtanított minket arra, hogy a gyermek első sexualis benyomásait közvetlen környezetéből meríti, s hogy ezek a benyomások mindig jelentékeny irányító erő gyanánt hatnak a sexualis tárgy későbbi megválasztásánál. Megtörténik azonban, hogy egyéni hajlam folytán vagy külső körülmények, például túlságos elkényeztetés hatása alatt ez az incestuosus tárgyválasztás rögzítődik. Az egyén fejlődésnek induló moralitása azonban teljes erővel tiltakozik az ellen és az erkölcsbe ütköző vágyakat elnyomja. Ez az elnyomás, mint esetünkben is, eleinte

teljes sikerű (Periode der gelungenen Abwehr, *Freud*), de a pubertás folyamán szervezeti elváltozások, talán belső secretiók hatása alatt újból feléledhet, úgy hogy újabb elnyomás válik szükségessé. Patiensünknel ezt a második elnyomást a masturbatio beszüntetése jelzi. De az az elnyomás egyúttal a neurosis kezdetét is jelenti, melynek részlettünetei: az első kísérletek óta fennálló sexualis impotentia és a nővérrel szemben megnyilatkozó aversio. A patiens képtelen volt az aktusra, mert minden nő — öntudatlanul — a nővérré emlékeztette és ki nem állhatta a nővért, mert — anélkül, hogy tudta volna — nemcsak a rokont, hanem a nőt is látta benne mindig, ennek tudata ellen pedig az „ellenszenv” volt a legjobb védekezési mód. Ámde az öntudatlan csak addig uralkodik az ember testi és lelki egyénisége felett, míg az analysis ki nem deríti a benne rejtőző gondolatok tartalmát. Ha e gondolatokba a tudat fénye bevilágít, vége szakad az öntudatlan complexum zsarnoki hatalmának; a félretolt gondolatok megszűnnek fel-felhalmozódó affectusok le nem reagálható gyűjtőhelyei lenni és bekapcsolódnak a képzettársítás rendes láncolatába.

A censura ilyen kijátszása utján érte el az analysis esetünkben is, hogy a complexum affectiv energiája nem convertálódik többé testi tünetté (sexualis gátlássá), hanem a gondolkodási processus bomlasztó hatása alatt minden tudatos indulat közös sorsára jut: elkopik és elveszti inadaequat jelentőségét.

Hogy az „incestuosus rögzítődés” nem kivételesen, hanem aránylag gyakran okoz psychosexualis impotentiát, annak bizonyosságául hivatkozom *Steiner* és *Stekel* teljesen analóg eredményű analysiseire. Magamnak is van módomban esetekre hivatkozni. Egy gyógyulófélben lévő psychoneurotikus patienssem (ki aggodalmas kényszerképzetek és kényszercselekedetek betege volt), mellesleg az előbb leírthoz teljesen hasonló sexualis impotentiában is szenvedett. Ez a tünet teljesen megszűnt nála élte 28-ik évében és az analysis hatodik hónapjában, a mikor az elemzés az anyja személyéhez fűződő in-

fantilis meest-gondolatokat napfényre hozta. Ha megemlítem, hogy ez a patiens apja elleni ellenséges gondolatokat is táplált tudattalan képzet-complexumai között: tipikus megszemélyesítőjét láthatjuk benne az *Oedipus-mondának*, melynek általános emberi jelentőségére is *Freud* hívta fel a figyelmünket.

A psychikus impotentia gyökerezhetik nemcsak a legközelebbi rokonokat, hanem más egyéneket illető, a gyermekkorban elnyomott libidosus gondolatokban is; elég ehhez, hogy az illető valamely szempontból tiszteletet parancsoló személy (mint a német mondja „Respektsperson”) lett légyen a gyermekre nézve. Példa rá az az immár negyvenöt éves beteg, a kinek úgy súlyos szívszorongásai (angina pectoris nervosa), mint sexualis gyengeségi állapotai magyarázatukat lelték már elhalt nevelőanyjára vonatkozó tiszteletlen phantasiáiban. Ebben az esetben az incestuosos rögzítődést (ha ugyan nemvérrokonok között e nevet használni szabad) az mozdította elő, hogy a nevelőanya maga sem tartotta be gyermekszerepében a szükséges korlátokat: a fiú tízéves koráig vele egy ágyban hált és ő szó nélkül tűrte annak immár határozottan erotikus színezetű gyöngédségét. Ezek azok az esetek, melyekre vonatkozólag egy ízben így kellett nyilatkoznom: „Kísértések és veszélyek gyakran környékezik az ifjúságot tulajdon nevelőjük és tanítójuk részéről. Tovább megyek: nem ritka eset, hogy idősebb rokonok leplezett sexualis ténykedésének esik a gyermek áldozatul. És itt nem csupán a tömeglakások nyomorult csemetéiről szólok, hanem azokról a kivételes körökről is, melyekről joggal véltük feltételezhetni, hogy ott a gyermekek meg vannak óva kísértésektől.”¹ A nevelőanya tragikus szereplését a beteg életében bizonyítja az a tény, hogy mikor a patiens ezelőtt néhány évvel meg akart nőszülni, a nevelőanya, ki ekkor már több volt hetvenesztendősnél, kétségbeesésében öngyilkosságot követett el, a beteg hite szerint azért, mert sok rosszat hallott a nőről, a kit a patiens el akart venni. Ez a tragédia váltotta ki a betegnél a szívtáji szorongásokat, melyek valósággal átvitt értelemben veendő „szívfájdalmak”, convertált lelkifájdalmak. A sexualis gyenge-

¹ L. Ferenczi, *Sexualis paedagogia*; Budapesti Orvosi Újság 1908.

ség a pubertás óta áll fenn és az analysis alatt jelentősen javult; minthogy azonban a beteg urológiai kezelésben is részesült, ez esetet csupán a pathogenesis szempontjából kívánom értékesíteni.

Steiner az ilyen tudattalan complexumoktól előidézett psychosexualis gátlás esetein kívül még két fajtáját különbözteti meg a functionalis férfi-impotentiának, az egyiknél veleszületett gyengeségben (Minderwertigkeit), a másiknál a pubertás után szerzett benyomások hatásában látja a ba lényegét. Ennek a felosztásnak szerintem csak praktikus és nem theoretikus a jelentősége.

A „veleszületett” esetekből, ha alaposan utánajárunk a dolognak, sokat vagyunk kénytelenek az ál-hereditás számlájára írni. Abnormális szülők gyermekei rendellenes lelki behatásoknak vannak kitéve környezetük részéről kora gyermekkorukban és ferde nevelésben részesülnek, ámde éppen ezek a behatások determinálhatják a későbbi neurosist és impotenciát; nélkülük talán a „terhelt” gyermekből is normális ember vált volna.

Freud a tuberculosissal hasonlítja össze a psychoneurosist. Gümőkórnál nagy szerepe van a dispositiónak, de a kórokozó mégis csak a Koch-féle bacillus, s ha ezt sikerülne távol tartani, a dispositióba magába bizony senkisé is halna bele. Gyerekkori behatások a neurosisonál ugyanazt a szerepet játszó, mint infectiosus bajnál a bacteriumok. És ha igaz is, hogy a hol a hajlamosság igen nagy, ott a mindenütt jelenvaló, a közönséges életviszonyok mellett elkerülhetetlen behatások is elegendők lehetnek a functionalis impotentia létrehozásához, mégis csak azt kell vallani, hogy ezek a behatások és nem a dispositio determinálják a neurosis tüneteit, úgy, hogy a psychoanalytikus gyógy mód itt sem teljesen reménytelen. Más kérdés persze, hogy nyereség-e a társadalomra, ha ilyen nagyon is vulnerabilis lelkületű egyéneket fajfentartókká teszünk.

A „pubertás után szerzett” psychosexualis impotentia nézetem szerint csak látszólag az. Ha valaki, miután egy ideig

normális módon tudta elvégezni a copulatiós actust, valamely aggodalmat keltő ok hatása alatt (pl. infectiótól, betegségtől való félelem, túlerős sexualis izgalom folytán stb.), ezt a képességét elveszti, akkor joggal fel lehet tenni, hogy az illetőnek gyermekkori élettörténetéből igenis maradtak elnyomott sexualis képzetcomplexumai és indulatáttétel (*Affectübertragung*, *Freud*) útján ezek is érvényesítették hatásukat az abnormalis erejű és tartamú, tehát kóros reactio létrejötténél.

Gyakorlati szempontból azért érdemes e csoportot külön kiemelni, mert mint *Steiner* helyesen megjegyzi, az ilyen esetek megnyugtatóssal, urológiai vagy egyéb suggestiv kezeléssel avagy egész felületes analysisssel (a mi nem más, mint a régi *Breuer-Freud-féle* katharsis, „lereagáltatás”) gyógyíthatók. Az ilyen gyógyításnak azonban nincs meg az a prophylaktikus ereje, a mi a mélyebbre ható psychoanalysisnek, úgy hogy a *Muthmann*, *Frank*, *Bezzola* analysisei ily szempontból kevesebb értékűeknek mondhatók. Ezeknek és a suggestiós eljárásnak azonban kétségtelen előnye, hogy úgy a betegre, mint az orvosra sokkalta kisebb terheket rónak.

Ilyen felületes analysis segélyével gyógyult meg az a fiatal betegem is, a ki miután egyszer gonorrhoeát aquírált, az infectiótól való félelem hatása alatt impotenssé vált, és egy másik, a kit a menstruációs vérzés látása tett azzá.

Egyszerű biztatással és suggestiv megnyugtatóssal visszanyerte önbizalmát és funkcióképességét egy harminczhatéves ember, a ki, noha azelőtt meglehetősen activ tudott lenni sexualis téren, épen a törvényes frigy keretében, mint köteles férji tartozást nem tudta e képességét érvényesíteni. Ez esetben azonban a functio helyreállta után is folytattam az analysisst, melynek eredménye a következő tények felderítése volt. A patiens egy felnőtt ember biztatására három vagy négy éves korában egy vele egykorú leánykának sexualis orgánumait manustuprálta; ugyanakkor az a leánygyermek egy kis, fából való, úgynevezett szúszeggel, a milyennel a patiens apja (egy pintér) a lyukas hordókat szokta javítani, átdöfte a patiens praeputiumát. Igen nagy fájdalmai voltak, orvosi műtéttel kellett a szögecskét eltávolítani. Az ijedség depressiv hatását a megszégyenítés is fokozta. Kis pajtásai hírét vették a dolognak és „szúszeges-

nek” csúfolták őt, ki e miatt mogorva és zárkózott lett. A preputiumon levő hegből a pubertás idején túlzott következtetéseket vont le quoad potestatem coeundi, azonban a kísérletek némi häsitatio után meglehetősen sikerültek. A házasság fokozott követelményeinek gondja azonban oly kedélyi megterhelhetést jelentett a patiensre nézve, mely nála, ki amúgy is egy infantilis complexum hatása alatt állott, a functio teljes gátlását vonta maga után.

Több szempontból tanulságos ez az eset. Bizonyítja, hogy, ha az előtérben álló actualis félelmi gondolat eloszlatása után a funkcióképesség visszatér, úgy ez még nem jelenti azt, hogy ez a félelem volt az impotentia kizárólagos oka; sőt valószínű, hogy, mint ez esetben, úgy másutt is csak egy az öntudatlanban lappangó complexum átcsúsztatott affectusa teheti az actualis aggodalmat kórokozóvá. A felületes analysis, megnyugtatás, csak az élet vette el a bajnak azáltal, hogy a kedély túlterhelhetését addig a fokig csökkentette, a melynél már a patiens maga is megbirkózik vele. Arra is példa ez az eset, hogy az incestuosus gondolatokon kívül egyéb gyermekkori sexualis élmények is, ha erős megszügyenyüléssel járnak, lehetnek okai a későbbi psychosexualis gátoltságoknak.

Van az impotentiát okozó gyermekkori sexualis megszügyenyülésnek egy módja, mely gyakorlati fontosságánál fogva külön megemlítést érdemel s ez az, a melyben a gyermek masturbálása miatt részesül a környezet részéről, s a melynek depressiv hatását az egyidejűleg alkalmaztatni szokott testi fenyíték, halálos betegségekkel való fenyegetés még csak fokozza. De nem érheti vád sem a szülőket, sem a nevelőket ezen tapintatlan és a gyermek jövőjére nézve veszedelmes eljárásért ma, mikor azt az orvosok egy része is helyesli, sőt saját gyermekeinél is alkalmazza. Pedig *Freud* bebizonyította, hogy az onanismusról való leszoktatás módja egész tipikusan befolyásolja a későbbi jellemfejlődést — vagy a neurosis kifejlődését. A gyermekek lelki elszigeteltsége sexualis kérdésekben, a gyerekes szokások ellen alkalmazott túlságos szigor, elrettenetés és megszügyenyítés, a szülők részéről rendszeresített, sokszor annyira indokolatlan óriási respektus és vagy engedelmesség: mindez úgyszólván mesterségesen tenyésztí a psychoneurotikusokat, köztük a psychikus impotentia jelöltjeit

Az előadottak alapján a functionalis férfiimpotenciáról a következő véleményem alakult ki:

1. A psychosexualis impotentia egy psychoneurosis részlettünete és mint ilyen megfelel a *Freud-féle* tantételnek, vagyis lényegében nem más, mint a korai gyermekkorban átélt, majd elnyomott és öntudatlanná lett sexualis események emlékének, a megisméltésükre irányuló tudattalan vágnak és az ezáltal kiváltott lelki conflictusnak symbolikus megnyilatkozása.

2. Sexualis impotentiánál ezen emlékek és vágyak oly személyekhez vagy oly sexualis kielégülési módok gondolatához fűződnek, melyek a felnőtt kultúremler tudatos gondolkodásával összeférhetetlenek. A sexualis gátlás tehát tilalom az öntudatlanból, mely eredetileg csak egy bizonyos sexualis kielégülési mód ellen irányult, de, hogy az emlék vagy vágy associativ visszatérése még biztosabban meg legyen akadályozva, a sexualis actusra általában kiterjesztetett.

3. A kora gyermekkori sexualis események, melyek a későbbi gátlást determinálják, lehetnek komoly psychotraumák; nervositásra való nagyobb hajlandóság eseteiben azonban látszólag ártalmatlan és életviszonyaink közt elkerülhetetlen behatások ugyanezen következményhez vezethetnek.

4. Kiváló jelentősége van a psychosexualis gátoltság kórokai között az incestuosus rögzítődésnek és a gyermekkori sexualis megszegyenülésnek.

5. Az elnyomott complexum gátló hatása mindjárt az első cohabitatióknál jelentkezhethet és állandósulhat. Enyhébb esetekben csak később, valamely különös izgalommal, vagy aggodalommal járó actus alkalmával érvényesül a gátlás. A kellő mélységig folytatott elemzés ilyen esetekben is kimutatja, hogy az actualis depressiv ok mellett, illetőleg mögötte, ép úgy mint a súlyos esetekben, elnyomott gyermekkori sexualis emlékek és azokhoz fűződő öntudatlan phantasiák lap-pangnak.

6. A psychosexualis impotentia eseteinek *teljes* meg-megértése csupán a *Freud-féle* psychoanalysis útján lehetséges. Súlyosabb esetekben psychoanalysis nélkül nehéz gyógyeredményeket elérni, könnyebb esetekben a suggestiv és megnyugtató eljárások is célhoz vezetnek.

7. A functionalis impotentiát okozó psychoneurosis rendszerint valamely actualneurosis (neurasthenia, anxietas) jelenségei is complicálják.

Természetes, hogy mindezen megfigyelések és magyarázatok kizárólag a psychogen természetű impotentia-esetekre érvényesek, nem pedig a physiologikus természetű vagy szervi betegség okozta működésképtelenség eseteire; organikus és functionalis kórállapotok egybeszőődése azonban itt is gyakori jelenség.

IV.

A psychoneurosisokról.*

Azt a megtisztelő feladatot, a melylyel az Orvosi Kör vezetősége megbízni kegyeskedett, mikor a neurológia egy fejezetének referáló előadására szólított fel, a neurosisokra vonatkozólag kétféle módon próbálhatnám megoldani.

Az egyik az volna, hogy sorra venném az összes functionális neurosisokat és elmondanám, hogy minden egyes betegségfajta körül miféle újdonságok merültek fel az utóbbi években. Alaposabb megfontolás után lemondtam erről a tervről, mert ha végiggondolok mindazoknak a betegségformáknak csak a nevein, a melyek ma „functionális neurosis” gyűjtőnév alá foglalhatók, olyan kaleidoskopszerű kép és a görögös-latinos, de többnyire barbár szóképzéseknek olyan tömege tárul elém, a melyet, ha itt önökkel közölnék, talán csak még fokoznám azt a zűrzavart, a mely a neurosisok körül ez idő szerint is uralkodik.

Így jutott azután eszembe, hogy megpróbálom a másik módszert, a mely a helyett, hogy apró részletekben nézné, megkísérli egységesen áttekinteni a dolgokat, úgy, a hogy azok az egyéni tapasztalaton átszűrődtek.

A XVIII. század egyik legszellemesebb német írója *Georg Christian Lichtenberg* vetette fel egyszer azt a paradox kérdést : miért nem jut eszébe a tudósoknak, hogy felfedezésekhez nemcsak nagyító, hanem kicsinyítő üveg segítségével is lehetne jutni. Ennek a mondásnak az az értelme, hogy az örökös bűvarkodó kutatást, a mely teljesen a részletekbe ássa be

¹ A Budapesti Orvosi Kör 1909 évi előadáscycclusából.

magát és az *egész* feletti áttekintésről megfeledkezik, nem árt időnként abbahagyni és az eddig nyert eredményeket bizonyos távlatból egységesen áttekinteni. Körülbelül ugyanazt jelenti ez, a mit *Herbert Spencer* minden természetes fejlődés egyik phasisának tekint, tudniillik, hogy a differenciálódást időnként összefoglaló, integráló tevékenységnek kell felváltania.

Ha már most az összes neurosisokat egy ilyen kicsinyítő szemüvegen át szemlélem, azoknak sokfélesége egy kétféleséggé reducálódik egész természetszerűleg, a melyet már tovább integrálni nem sikerül.

A neurosisok egy része, ha a lelki életet nem is hagyja érintetlenül (a minthogy semmiféle testi betegség nincs lelki kihatás nélkül), de mégis főképen somatikus téren játszódik le. A neurosisok egy másik nagy csoportja viszont (ha nincs is testi jelenségek nélkül) lényegének magyarázatát kizárólag a lelki történésemben találja meg.

Önök csodálkozni fognak azon, hogy ma, a monismus korszakában, a betegségek ilyen dualistikus alapon való beosztása lehetséges. Sietek is megjegyezni, hogy *elméletileg* magam is annak a philosophiai felfogásnak vagyok hive, a melyet *agnostikus monismusnak* neveznek, s a mely, mint a neve mutatja, hisz az összes létező jelenségek egységes alapjában, ha mindjárt szerényen hozzá is teszi, hogy ennek az alapnak a természetéről nem tudunk és nem tudhatunk semmit. De a monistikus felfogás nézetem szerint egyelőre csak bölcsészeti hitvallás, vagy mondjuk ideál, a mely felé törekedni kell, a mely azonban oly messze áll tudásunk mai határától, hogy *praktikus hasznót* annak alkalmazásától ez idő szerint nem remélhetünk. Mert hiába szépítjük a dolgot, ma még úgy áll a dolog, hogy a természet jelenségeinek egy részét csakis physikai, a jelenségek egy másik sorozatát pedig csak pszichologiai alapon elemezhetjük.

A lelki és testi történések párhuzamossága praesumálja ugyan, hogy az organikus élet minderi megnyilatkozásának, tehát még a csontokat, izmokat, kötőszövetet alkotó sejtek életműködésének is, megvan a maga lélektana. De ki állíthatná, hogy a physiologiai lélektannak ez a fejezete ma több, mint tetszetős hypothesis?

Ép ilyen őszinteség nélkül való praesumptio azonban, ha, a mint az manapság olyan divatos, a lelki történést anatómiai és physiologiai fogalmakkal próbálják meghatározni, mert a valóság az, hogy a lelki élet physiologiai oldaláról még nem tudunk semmit. A mit tudunk, az kizárólag az érzékszervek központi localisatiójára és a mozgások coordinatus centrumainak ismeretére szorítkozik. *Flechtsig* megpróbálta ugyan egy modern phrenologia megalkotását főleg az embryonalis agyfejlődés chronológiája segítségével, de az ő egész complicált systemája, a tőle feltételezett három-négy tuczat psychikus központ és az azokhoz húzódó projectiós és associatiós rostok szövvénye annyira magán viseli az erőszakoltság és mesterkéltség jellegét, hogy azzal e helyütt nem kell bővebben foglalkoznunk.

Teljesen meddők maradtak azok a kutatások is, a melyek az egyes elmebajokat kísérő agyanatomiai elváltozásokra irányultak oly czélból, hogy a talált elváltozások és az egyén életében tapasztalt lelki tünetek között a kapcsolatot megtalálják s ez alapon következtetést vonhassanak az egyes agyrészletek psychologiai jelentőségére. Sem a mániánál és a melancholiánál, sem a paranoiánál, hysteriánál, kényszerneurosisnál nem találtak elváltozásokat az agy vizsgálatánál; más bajoknál (paralysis, alcoholismus, dem. senilis) találnak ugyan elváltozásokat, de nem tudják részleteiben megmutatni az összefüggést az agy-laesio és a lélek-kórtani lelet között, úgy hogy bátran mondhatjuk, hogy ez idő szerint a psychosisok és a psychoneurosisok boncztnai lényegéről ép oly keveset tudunk, mint a lélek működésének anyagi correlatumáról általában

Ámde tudósaink, ha talán bele is nyugszanak abba, hogy a gondolkodó anyag működésének mechanismusát még nem ismerhetik, abba úgy látszik, nem tudnak beletörödni, hqgy ezen nemtudásukat a gondolkodó anyag *pathologiaját* illetőleg is bevallják. Pedig amilyen kevés őszinteség volna abban, ha érzés, gondolkodás, akarás helyett az agysejtek moleculáinak mozgásáról beszélnének, ép oly alap nélküli dolog, ha ma az úgynevezett functionalis psychosisok és psychoneurosisok leírásánál boncztnai, élettani, physikai és chemiai kifejezésekkel dobálódzunk. Úgy látszik, tudósaink

azon állásponton vannak, hogy a *docta ignorantia* túrhetőbb az *indocta ignorantianál*, vagyis, hogy a tudatlanság naiv beismertésénél kevésbé szégyenletes az olyan nem-tudás, a mely tudományos szavakba van öltöztetve.

De tegyük fel, hogy a biológia és technika tejlődésének folyamán odáig jutnánk valamikor, hogy az ember a saját érzeteivel párhuzamos agysejtműködést közvetlenül önmagán észlelhessen, még ez sem tudná „befelé-tekintő” introspectív lélektant feleslegessé tenni.

Az észlelés végső elemzésben csak anyagrészek, molekulák, atomok, electronok mozgásainak törvényeit állapíthatja meg; azonban electronok, atomok, tömecsek mozgásai sohasem fogják érzékeltethetni azt, a mi bennük egy hang, egy színárnyalat észrevevéskor végbemegy. Nem fogjuk akkor sem megérthetni, pusztán a mechanizmus alapján, mit érez valaki, mikor lelkében szenvedélyek dúlnak és milyen változások mennek végbe az ember lelkében valamely lelki betegség folyamán.

A psyche életének, egészséges és beteg életének, teljes megértéséhez sohasem lesz nélkülözhető az önmagunkban végbemenő érzésváltozatok közvetlen belső észlelése, sőt ezen *introspectiv* psychologia tudományának több kilátása van az állandóságra, mint a mechanistikának. Néhány váratlan felfedezés az utóbbi évtizedekben a physikát alapjában felforgatta, míg az ismeretlen szilárdan áll azon az alapon, melyre azt *Descartes*, *Hume*, *Kant* és *Schopenhauer* felépítették.

Nem kímélhettem meg önöket ettől a bölcseleti excursiótól, noha eszemben van a fennebb idézett *Lichtenberg* egy másik megjegyzése, a ki arra a kérdésre: jó-e egyáltalán philosophálni, azzal a másik kérdéssel válaszolt, hogy ép úgy kérdezhetné valaki: jó dolog-e a borotválkozás. Mert szerinte úgy a philosophia, mint a borotva csak annak a kezébe való, a ki nem vágja meg magát vele. Hogy ennek a veszélynek ki ne tegyem magamat, csak annak az ismételt megállapítására szorítkozom, hogy a neurosisok dualistikus beosztása tudásunk mai állása mellett egyedül jogosult.

Az organikus neurosisok, vagy mint egy alkalommal elneveztem: *physioneurosisok* közé sorozhatjuk a choreát, myxoedemát, a Basedow-kórt, a tulajdonképeni neurastheniát,

a Freud értelmében vett szorongási neurosist stb.¹ Mindezeknél a betegség lényege az idegrendszer anyagcseréjének elváltozásában már is megtalálható vagy alaposan sejthető. Ezekkel azonban a mai előadás keretében nem foglalkozhatom és figyelmüket most kizárólag a neurosisek másik nagy csoportjára, a *psychoneurosisokra* kívánom irányítani, vagyis azon idegbetegségek csoportjára, melyeknek kóroka, kórtani lényege és tüneteinek túlnyomó része lelki, pszichikus természetű.

A psychoneurosisok közül főleg két lelki betegségnek van gyakorlati jelentősége. Az egyik a *hysteria*, a másik a *kényszerneurosis*, a kényszer gondolatok és kényszer cselekedetek betegsége.

Előre megjegyzem már itt, hogy a psychoneurosisok minden éles határvonal nélkül mennek át egyrészt a normálisnak vett lelki élet jelenségei, másrészt a szoros értelemben vett psychosisok felé, úgy, hogy tulajdonképpen csak euphemismus részünkről, ha psychosisok és psychoneurosisok között különbséget teszünk. A kényszer gondolatokra vonatkozólag ezen véleményemnek már évekkel ezelőtt kifejezést adtam ugyanezen teremben; a halmozódó tapasztalat azonban meggyőzött arról, hogy ez az összes lelki neurosiseket illetően érvényes. Mert lehet különbség psychosisok és psychoneurosisok között az állapot jó- vagy rosszindulatú, a gyógyulási kilátások kedvező vagy kedvezőtlen volta tekintetében, szóval praktikus szempontokból nézve. Lényegben azonban nincs különbség a „normális” ember szenvedély kitérései, a hysterias indulatrohamai és az elmebeteg dühöngése között.

A psychosisok és psychoneurosisok ilyen lélektani magyarázata ősrégi dolog; ámde a materialistikus és mechanistikus világnézet uralma alatt még a psychologus is mindenáron utánozni akarta az exact természettudományokban oly nagy sikerrel alkalmazott kísérleti és megfigyelési eljárásokat, gondosan kerülvén még a látszatát is annak, hogy a „laikus” psychologusokkal, a kik a lélek megnyilvánulásait naivan figyelték meg magukon és másokon, összetéveszték. Így történt azután, hogy az orvosok és természetvizsgálók teljesen lemondtak a lélektani tudománynak ezen legdúsabban buzgó forrásáról és

¹ A gunuin epilepsia hovatartozása még kétséges.

annak érdekesítő anyagát vita nélkül átengedték a szép-irodalmi íróknak. Mintha a tudománynak a világért sem szabadna egyúttal érdekesnek is lennie, gondosan került a tudományos pszichologia a mindennapi élet kis és nagy problémáival való foglalkozást. Óriási szorgalommal a tudományos tények rendkívüli nagy és értékes halmazát hordták össze, főleg az érzékek lélektanára és a lelki működés elemi megnyilvánulásainak időviszonyaira vonatkozólag. De a tudományos anyaghalmból hiányzott az irányító gondolat és a lélektani matéria egyre gyűlt, a nélkül, hogy *Fechner* és *Wandt* óta valami alapjában új, vezérlő eszme kialakult volna belőle. Nézetem szerint épen azért jelent fordulópontot a pszichológiában Freud tudományos működése, mert neki sikerült ismét megtalálni az összekötő fonalat a tudomány és az élet pszichológiája között és életet önteni a lélektanok eddig úgyszólván hasznaveetlenül heverő kincseibe.

Freud tanainak genesiséről és arról a módszerről, a psychoanalysisről, a melynek ő eredményeit köszönheti, már volt alkalmam t. kartársaim előtt beszámolni. Ezúttal csak a psychoneurosisokra vonatkozó eredmények tudományos consequentiát óhajtom ismertetni.

Az új pszichologia általánosságban szólva az „Unlust-prinzip”-en alapul, a melyet magyarul úgy írhatok körül, hogy ezen elv szerint a lelki történésnek legfőbb irányítója az az egoistikus törekvés, hogy a kellemetlen érzéseket kerülni igyekszünk és az a vágy, hogy a lehető legkisebb meg-erőltetéssel a lehető legtöbb kielégüléshez jussunk.

Ámde az a tény, hogy az ember nem egyedül él a világon, hanem komplikált kulturális szövevényben kell életét végigélnie, már a kora gyermekkorban arra kényszeríti őt, hogy lemondjon természetes vágykielégüléseinek egy nagy részéről. Sőt a kultúra valósággal megköveteli, hogy szépnek, jónak, ambíciója tárgyának tekintse az önfeláldozást a köz-érdek kedvéért.

A legtöbb áldozatot a sexualis vágyak terén kell meghoznia a mai társadalomban élő embernek. Ezen vágyak elfojtására a nevelés összes tényezői együttműködnek és a vég-eredmény tényleg az, hogy az emberek túlnyomó része nagyobb károsodás nélkül alkalmazkodik ebben is a társadalmi rendhez.

A lelki elemzés módszerének segítségével kiderült, hogy ezen alkalmazkodás egy sajátos lelki mechanizmus útján történik, melynek lényege abban áll, hogy az ember a teljesíthetetlen vágyakat, az azokhoz fűződő emlékeket és gondolatokat az öntudatlanba süllyeszti. Köznyelven szólva: ezen vágyakat és mindent, a mi azokhoz fűződik, „elfelejti”. Ez az elfelejtés azonban nem jelenti e tendenciák és képzetsoportok teljes megsemmisülését; az elnyomott complexumok ott élnek a tudat küszöbe alatt és megfelelő eljárással később is tudatossá tehetők. Az úgynevezett normális ember azonban ezen vágyak és emlékek reproductiója ellen sikeresen védekezik az által, hogy erkölcsi védőgátakat épít a complexumok köré és a szeméremérzet, szégyenérzet, az undor érzete mindvégig akadályozzák őt annak a belátásában, hogy még mindig van valami benne, a mi azokat a szégyenlett, megvetett és undorító dolgokat kívánja.

Így van ez az egészséges embernél. A ki azonban akár erősebb hajlamosságánál, akár az ilyen elnyomott complexumok túlerős voltánál fogva lelkileg megbetegszik, annál épen az a mechanizmus mondja fel a szolgálatot és vezet betegségi tünetek termeléséhez.

Sokszor hallottam azt az ellenvetést, hogy miért kell az újabb psychologia tanítása szerint épen a *sexualis* elnyomásnak oly nagy, szinte kizárólagos szerepet játszania a psychoneurosisok aetiológiájában. Pedig erre a felelet nagyon egyszerű.

Már *Goethe* megmondta, hogy „éhség és szerelem kormányozzák a világot”, a mit a biológusok úgy fejeznek ki, hogy az önfentartásra és a fajfentartásra való törekvés minden élő lény leghatalmasabb ösztönei. Ha már most elképzelnők, hogy a táplálékfelvétel volna olyan megvetett, olyan szégyenletes dolog, hogy azt csak tenni, de arról beszélni nem szabadna; ha az étkezés módja és tárgyai volnának olyan szigorú rituáléhoz kötve, mint a *sexualis* kielégítési: akkor talán az önfentartási törekvésnek elnyomása játszana a psychoneurosisok aetiológiájában a főszerepet.

Lehetséges, hogy a *sexualitás* ilyen praevalálása a lelki bántalmak okozásánál inkább társadalmi berendezéseinken, mint ezen kór-ok fajlagosságán múlik.

Mindezek teljesen új vagy újra felfedezett tények, melyek egy új methodus segítségével derültek ki s sok tekintetben ellentétben állnak mindazzal, a mit eddig főleg anatómiai s physiologiai alapon kutatva, a neurológia feltételezett. De már *Claude Bernard* megmondta, hogy ha új tények régi teoriákkal állnak ellentétben, akkor a tényeket kell elfogadni és a teoriákat elejteni. És ha tudatában vagyok is annak, hogy az új sexualis theoria, mely így a régiek helyébe lép, szintén nem a legutolsó szó (ily utolsó szót a tudomány egyáltalában nem ismer), meggyőződésem, hogy ez idő szerint nincs elmélet, a mely a tényeket jobban megmagyarázná, azok összefüggését érthetőbbé tenné, mint a psychoneurosisoknak *Freud* szerinti psychologiai elmélete.

Ha ezek után megpróbáljuk a psychoneurosisokat az új psychologia ezen alapján osztályozni, kitűnik, hogy erre kitűnő alapot szolgáltat az a mód, a mint az individuum a tökéletlenül elnyomott indulattelt képzetcsoporttal, az úgynevezett „complexumokkal” szemben viselkedik.

A *kényszerneurosisban* szenvedő ember a rá nézve kellemetlenné vált complexumtól úgy szabadítja meg tudatát, hogy a complexum affectiv erejét áttolja más, ártalmatlan gondolatokra, a melyeket végiggondolnia kevésbé kellemetlen s a melyek azután minden értelem nélkül folytonosan előtérbe tolnak.

A *hysterias* már tovább megy; ő egyáltalán nem is tűri meg többé az affectust a gondolatok körében és kidobja azt a testiségbe. Az ezen bajban szenvedő beteg az elviselhetetlen vágyakat és az ezekkel való küzdelmet testi symbolumokkal, a mozgási és érzési sphaera elváltoztatásával jelképezi. A hysterikus érzéketlenségek, fájdalmak, hűdések tehát gondolatok symbolumai, melyeket az „Unlustprinzip” nem enged a tudathoz jutni, hanem álutakra terel. Sok kitűnő megfigyelő hasonlította a hysteriást egy rosszul nevelt gyermekhez és kevés ilyen találó jellemzését nyújtotta a régi neurológia a hysteriának, mert valóban a mindnyájunkban élő és elnyomott gyermek az, a mi a hysterias egyén szeszélyes megnyilvánulásai mögött rejtőzik.

De a hysteriánál, kényszerneurosisnál tapasztalt elintézési módok nem merítik ki az összes lehetőségeket; van még más

módja is a kellemetlen képzetcomplexumoktól való szabadulásnak. Az egyiket *paranoiánál* észleljük és ez abban áll, hogy az egyén a rá nézve tűrhetetlenné vált képzeteket egyszerűen az énből kiküszöböli.

Tudjuk az ismerettanból, hogy az én és a külvilág az érzékbenyomások és érzelmek voltaképpen egy egységes világot alkotnak bennünk és úgyszólván csak a gyakorlati tapasztalás alapján, mintegy célszerűségből választja külön az ember fejlődése folyamán az ént alkotó képzetcomplexumot, a mely akaratának alá van vetve, a külvilágot alkotó képzetcomplexumoktól, a melyek akaratának nem engedelmessé válnak. De a határvonal az én-képzetek és a külvilág-képzetek között eltolható és valamint a normalitás keretein belül is előfordul és észlelhető az a tendencia, hogy más egyénekre és külső okokra toljuk azt, a mit magunkban elviselnünk kellemetlen, úgy a paranoiás is úgy segít magán, hogy az elviselhetetlen complexumokat az énből kitolja, az érzelmekből érzeteket, az én egy részéből külvilágot alkot. A helyett, hogy bevallaná magának, hogy ő szeret, gyűlöl, féltékeny, a mely érzelmek, többnyire morális okokból, tudatával összeférhetetlenek: ezeket a szerelmi vagy gyűlölségi gondolatokat elferdített formában láthatatlan alakok hangja suttozja az ő fülébe, vagy phantastikus látományok mutogatják előtte symbolikusan, avagy embertársainak arczvonásaiból, taglejtéséből olvassa ki azokat. A paranoiánál észlelt ezen védekezési módot *projectionnak* nevezzük, mert tényleg nem más az, mint az érzelmeknek az énből a külvilágba való vetítése.

A védekezésnek negyedik formájával a *dementia praecox* lélektanában találkozunk. *Jung* és *Abraham* bebizonyították, hogy az ezen bántalmakban szenvedők egyáltalán nem butulnak el olyan értelemben, hogy képtelenek volnának logikus gondolatok fűzésére, hanem csak *érdeklődésüket* vonták el oly tökéletesen az egész külvilágtól, hogy az reájuk nézve úgyszólván megszűnt létezni. Ha az érdeklődés néha fel-felvillan, kiderül, hogy a logikai mechanismus náluk kárt nem szenvedett. Az intellectualitás olyan gyors és tökéletes remissiói és intermissiói, a milyeneket *dementia praecox*-nál észlelünk, organikus elbutulásnál nem is képzelhetők.

A dementia praecox az egész érdeklődést és affectiv energiát, melyet a külvilágtól elvont, visszaviszi az évre; innen a gyermekes nagyzási gondolatok, az infantilis szokások, a minden culturalis tekintet nélküli autoerotikus kielégülésmódok újra feléledése, a külvilág többé-kevésbé teljes semmibevevése, elhanyagolása.

A kellemetlen képzetek elől való menekülésnek mind a négy módját megtaláljuk a normális lelki működések határain belül is. A kit nagy bánat ér, a ki szerelmét vagy haragját elfojtani kénytelen, az az ő érzéseit, mint a hysterias, egész viselkedésében symbolizálja vagy átviszi minden tárgy, minden személy képzetére, a mely az affectus tulajdonképeni tárgyával eszmei kapcsolatban áll, és ebben nincs több ratio, mint a kényszerképzetes érzelem-átvitelben. A ki nem mer a saját bevallhatatlan érzéseinek, cselekvési motívumainak a szemébe nézni, szívesen keresi a hibát embertársaiban: már pedig mi más ez, mint paranoiás projectio? S ha valaki az egész világban embertársaiban megcsalódott: nem lesz-e önző, magába zárkózott ember, a ki részvétlenül szemléli a többiek sürgésétforgását és kinek egész érdeklődését a saját jóléte, testi és lelki kielégülései kötik le?

Mindezekben úgyszólván csak vázolni óhajtottam azt a pszichologiai irányt, mely a normális lelki életet, a psychoneurosisokat és functionalis psychosisokat ugyanazon lelki alap-törvényekre vezeti vissza.

Brücke a betegséget így definiálta: Krankheit ist Leben unter veränderten Bedingungen. A betegség is élet, csak a feltételei mások, mint az egészséges életéi. A lelki betegségekre ezt úgy alkalmazhatjuk, hogy a működési psychosis és psychoneurosis nem különböznek lényegben a normális lelki élettől és valamint a normális lelki történés okait ez idő szerint csak a lelkiekben lehet keresnünk, úgy a functionalis lelki betegségek összes symptomáit is csak a lelki életben végbemenő elváltozásokra vezethetjük vissza.

Az életet naivul, de éles szemmel vizsgáló íróembereket semmi agy-anatómia nem tudta elterelni attól a felfogástól, hogy lelki izgalmak egymagukban is okozhatnak lelki betegséget. Mi orvosok még javában csépeztük az agysejtek tömecksomogásairól szóló hypothesis üres szalmáját, mikor *Ibsen* a „*Frau vom*

Meere” című drámájában már csaknem kifogástalan psychoanalysissal derítette fel hősnője kényszerképzetének oka gyanánt azt a lelki conflictust, a melynek a tengerhez való értelmetlen ragaszkodás csak symboluma volt. *Arany János* Ágnes asszonya, a ki a patakban fehér lepedőjét mossa: dementia praecoxban szenved, kinek stereotypiája a ballada tragikumában teljes magyarázatát találja és ez a conflictus rendkívülien hasonlít azokhoz a szerelmi drámákhoz, a melyekkel a zürichi klinikán analysait elmebetegek stereotyp cselekményei megmagyarázhatókká váltak. *Lady Macbeth* mosogatási kényszere is sokkal valószínűbbé vált előttünk, a mióta meggyőződünk róla, hogy ugyanezen kényszercelekedettel jelképezik a ma élő neurotikusok is azokat az erkölcsi foltokat, amelyeket sem a világnak, sem maguknak bevallani nem tudnak.

Né becüljük le az íróemberek tevékenységét. Ők a jövő látnokai, a kiknek a szemét nem tette rövidlátóvá a sok tudományos részletkutatás, a melyekről bizony találóan mondta a ma már sokszor emlegetett *Lichtenberg*: Die Leute vom Fach wissen oft das Beste nicht. Valóban, a szakma munkását a sok tudás korlátozhatja az elfogulatlan megfigyelésben.

Nevettünk a regényíró naivitásán, a ki, ha megszorult a megoldás eszközeiben, egyszerűen elmebeteggé tette hőstét; és most szégyenkezve kell bevallanunk, hogy nem fenhéjázó tudakosságunknak, hanem a naiv írónak volt igazuk és ők írták le az igazi életet, jóval a tudományos psychologia előtt, mikor megírták, hogy az ember, ha nem talál kivezető utat lelke conflictusaiból: a neurosisba vagy a psychosisba tud menekülni.

Eddig a functionalis lelki betegségek aetiológiájának kérdését elintéztünk véltük az öröklési terheltég felvételével. Pedig, valamint túlságos korai és természetlen dolog volt előhozakodni az agy physikájával és chemiájával, úgy az öröklési terheltég szerepét is nagyon siettünk általánosítani, mielőtt a *születés utáni* lelki behatások lehetőségeit kimerítettük volna. Számtalan adat bizonyítja, hogy a terheltégnek, hajlamosságnak igenis van szerepe a lelki bántalmak létrejötténél. De ennek a hajlamosságnak a természetéről nem tudunk semmit. Ellenben egyre valószínűbbé válik, hogy senki sem teljesen immúnis a kedély túlerős vagy tartós teher-

próbaival szemben s hogy a hajlamosságnak csak annyiban van jelentősége, hogy a már születésénél fogva erősen „terhelt” embernél kisebb, a robustusabbnál nagyobb rázkódások vagy súlyosabb megerheltetések okoznak kárt, noha nem lehet kizárni azt a lehetőséget sem, hogy az öröklési hajlamnak a neurosis qualitására is van kihatása.

Ámde, valamint az „öröklött” tuberculosisról alaposabb utánajárás után sokszor kiderül, hogy nem annyira a szervezetnek valamely magávalhozott gyengeségéről, mint inkább a gümőkóros környezetben elszenvedett gyermekkori infectióról volt szó: úgy a neurotikus szülők gyermekeinél is igen nagy jelentőséget kell tulajdonítanunk azoknak az abnormis lelki behatásoknak, a melyeknek ők legzsenyőbb koruktól kezdve exponálva voltak.

Minden fiú- és leánygyermeknek legfőbb vágya, hogy apa vagy anya legyen; ez a gondolat foglalkoztatja őket még játékaik közben is. A fiú apjának hivatására és patriarchális jogaira vágyik, a leány bábujával vagy kis testvéreivel játszva, utánozza az anyai functiókat. Viszont a nemek kölcsönös vonzódása folytán apa és leány, anya és fiú között fejlődnek ki a szeretet erősebb kötelékei és nem csodálkozhatunk azon, hogy a gyermekek a szülőknek nemcsak igazi vagy vélt kiválóságait, hanem félszégeiket és neurotikus tüneteiket is magukévá teszik és esetleg egész életükön át conserválják. Csak mint magyarázat nélküli tény emlitem fel itt azt a *Freudtól* észlelt, de tapasztalataim által is megerősített érdekes körülményt is, hogy súlyos syphilisben, paralysisben vagy tabesben szenvedett szülőknek utódai közt nagyon gyakoriak a súlyos neurosisok.

Hogy a psychoneurosis a két nem közül a női nemet sújtja sokkal erősebben, érthetővé válik, ha a két nem sexualitására nehezedő kulturális nyomás különbségére gondolunk. A férfiaknak, már kora fiatalságuktól kezdve, sok minden szabad, a mi a nőre nézve nemcsak tényleges, hanem gondolati lehetetlenség is. A házassági berendezésnek is két erkölcstana van, — egyik a férjek, másik a feleségek számára íródott; — mondanom sem kell, hogy a társadalom az erkölcsi tilalmakat a nőnél sokkal súlyosabb büntetésekkel sanctionálja. A női sexualitás periodikus hullámzásai, a pubertás, gravidi-

tas, szülés és climacterium organikus forradalmi, főleg a fokozott elnyomás hatása alatt, hasonlíthatatlanul megnövelik a nő affectiv megterhelését a férfiakéhoz képest. Mindez együttvéve a psychoneurosisok számát igen megszorítja náluk.

A neurosisok qualitását illetőleg kétségtelen, hogy a hysteriások közt túlnyomóan sok a nő, míg a férfiak aránylag gyakrabban menekülnek a tépelődési vagy kényszerneurosisba. A paranoiára és dementia praecoxra vonatkozólag a nemek megoszlásáról nincsenek megbízható adataim; a benyomásom ezekről az, hogy a paranoiások közt aránylag sok a férfi, míg a dementia praecox a női nemből szed több áldozatot.

Midőn az előadottakban általános áttekintését adtam az új, tisztán pszichológiai felfogásnak a lelki neurosisok és a működési psychosisok felől, tudományos értelemben véve be is fejeztem volna feladatomat. De az orvostól a világ többet kíván, mint a symptomák jelentőségének, azok kezelési módjának megértését. Az orvostól a megfigyelt jelenségek gyógyítását is elvárja.

Ez nem oly magától értetődő dolog, mint első pillanatra látszik „Miért nem követelik — kérde *Dietl* — a csillagvizsgálótól, hogy a napot éjjellé, a meteorológustól, hogy a tél hidegét nyári hővé, a vegyészről, hogy a vizet borrrá varázsolja”, és mi jögen várják el csak éppen az orvostól, hogy tudjon beavatkozni egy szövevényes életfolyamat alapjában ismeretlen oki láncolatába és a legkomplicáltabb természeti lénynek, az embernek, betegségi állapotát egészségévé változtassa?

Szerencse, hogy e fölött csak akkor kezdtek el tudományosan töprengeni, mikor az orvosi gyógyító mesterség már évezredek óta működött és sok nagy sikert is ért el. „Az orvoslás a legrégebbi mesterség és a legfiatalabb tudomány” (Nussbaum). Ha ennek a megfordítottja volna igaz, ha a gyógyító kísérleteket nem durva empiriára, hanem logikus inductióra alapítottuk volna: még ma sem volnánk oly merészek, hogy a gyógyítás nehéz feladatára vállalkozni mernénk. A psychoneurosisok gyógyításánál is megelőzte a cselekvés a gondolkodást. A ma elmondottakból kitűnik, hogy még csak a kezdetén vagyunk annak az útnak, a melyen a neurosisok lényegéről határozottabb fogalmat remélünk nyerhetni és mégis

egész könyvtárt tölt már meg az a tudomány, mely ezen még alig ismert bántalmak gyógyításával foglalkozik. Ugy látszik, a gyógyításban is segíti a szerencse a bátrakat, mert tagad hatatlan, hogy a psychoneurosisok therapiája elég szép sikereket mutathatott fel eddig is.

Biegansky könyve az „orvostan logikájáról” a therapiára nézve irányadó elv gyanánt azt a nem egészen új, de kétségkívül igaz elvet állítja fel, hogy helyesen akkor gyógyítunk, ha a kártékony tüneteket üldözzük, a hasznosakat ellenben előmozdítjuk. Ennél többet nem tehetünk, mert a szervezet életműködési folyamatai felett nem rendelkezünk souverainül.

Ez a felfogás a kórtani teleológiai a czélszerűség tan alapján áll, a mely szerint a tüneteknek csak egy része nevezhető kártékonynak, a symptomák egy másik sorozata ellenben a természet automatikus reparáló, compensáló tevékenységét jelzi. Illogikus dolog volna tehát, ha vakon nekitámadnánk minden jelenségnek, a mi a betegen észlelhető és nem igyekeznénk a természet gyógyító törekvéseit, a mennyire tudjuk, előmozdítani.

Eleve is valószínűnek látszik, hogy az eddigi tisztán empirikus neurosistherapia azokban az esetekben ért el eredményt, a melyekben — ha nem is egészen tudatosan — utánoznia sikerült a természet automatikus gyógyító tendenciáit. Mert a psychoneurosisoknál is megvan a tünetek teleológiai jelentősége: a beteg egy cél felé, a lelki ingermentesség, a nyugalom állapota felé törekszik, mikor a kellemetlen képzeteket eltolja, testi tünetté convertálja, a külvilágba projiciálja vagy teljesen magába vonul előlük.

Paranoianál és dementia praecoxnál az inger előli menekvés oly tökéletesen sikerült, hogy e két bántalom mai tapasztalataink szerint a therapia számára teljesen hozzáférhetetlen. A tébolyodottnak bizalmatlansága, a dementias részvétlensége lehetlenné tesz minden lelki befolyásolást, ezért kell e két állapotot a súlyosabb prognosisu psychoneurosisok: a functionális psychosisok közé sorozni és velük szemben a tétlen megfigyelő, legfeljebb a kutató álláspontjára helyezkedni.

A hysteriánál és a kényszerneurosisnál azonban elég szép, bár többnyire nem tartós eredményeket mutatott fel a therapia ezelőtt is.

Sok beteg meggyógyult, ha a környezetéből eltávolították és egész idegen milieube állították be. De csakhamar recidivált a baja, ha a régi környezetbe visszakertült.

Sok betegnél sikerült többé-kevésbé tartós eredményhez jutni a táplálkozási, erőbeli viszonyok megfelelő javításával. De ezeknél is jogos az a félelem, hogy ha az organikus ellenállóképesség később bármely okból megint alászáll: a csirájában el nem fojtott lelki kórság ismét elő fog törni.

A testi erősítés és a milieuváltoztatás tehát inkább a pillanatnyi siker, mint a tartós gyógyítás eszközei. Különben is csak azóta értjük voltaképpen a környezetváltoztatás révén elérhető eredményeket, a mióta a psychoanalysis segítségével megállapíthattuk, hogy a neurotikus egyének incompatibilis képzetei jórészt a legközelebbi hozzátartozók személyéhez fűződnek és az orvos csak a beteg ösztönszerű komplexkerülését utánozza, mikor eltávolítja őt olyan milieuból, melyben a pathogen képzetecsoportok nyugalomhoz nem juthatnak.

A psychotherapia eszközei közt a legrosszabb és leg-hatástalanabb az ú. n. *bátorító vagy magyarázó eljárás*. Hiába mondjuk a betegnek, hogy az ő baja „nem organikus”, hogy ő nem beteg, csak úgy érzi, mintha az volna; hiába magyarázzuk, hogy csak akarnia kell: ezzel csak még jobban kétségbeejtjük a patient, a ki ezután attól is fél, hogy színlelőnek tekintik s a kinek épen az a baja, hogy nem tud akarni. Ha megmosolyogjuk *Münchhausen* merészségét, mikor azt hazudja, hogy magát lovastul a saját hajánál fogva rántotta ki a hínárból, akkor nem szabad a neurotikus betegről sem olyasmit követelni, a mi nem kisebb lehetetlenség. Ugyanezt a kritikát érdemli meg *Dubois* moralisáló „gyógyeljárása”.

Csak röviden érintetem itt a *hypnosis és a suggestio* kérdését és mindjárt jelzem is, hogy ez úton lehet eredményeket elérni. Már *Charcot* azt állította azonban, hogy a hypnosis voltaképpen artificialis hysteria. A psychoanalysis ezt a felfogást megerősíti, mikor constatálja, hogy a hypnosisban és az éber állapotban való sugalmazás elfojtja a symptomákat, vagyis szintén elnyomással dolgozik, úgy, mint maga a hysteria. Annak a neurotikusnak, a kinél a beteges tüneteket hypnosissal elfojtottuk, öntudatlan énjében tovább is

ott a lappang a kórokozó képzetcsoport, csakhogy szaporítva egy tiltó parancscsal, mely azt a megnyilatkozásban akadályozza. Ily módon lehet múltó sikert elérni, de tartósat nem. Mert mihelyt a suggerált parancs tiltó ereje csökken, és ehhez elég, hogy a beteg az orvos környezetéből távozzék: azonnal ismét manifestálódhatnak a tünetek. Részemről tehát a hypnoízist és suggestiót bár ártalmatlan és egyáltalán nem veszélyes, de csak többé-kevésbé múltó eredménnyel kecségető gyógyeljárásnak tartom ma, melynek alkalmazhatóságát nagykorlátozza az, hogy az embereknek csak kis töredékét lehet hypnotisálni s csak valamivel nagyobb tartós éber-suggestio alatt tartani.

Egy legközelebb megjelenő dolgozatomban egyéb-iránt igyekszem demonstrálni, hogy mikor az orvos szigorú parancscsal, megfélemlítéssel vagy behízeltő modorban befolyásolja a beteget, mikor suggerál és hypnotisál, voltaképen a mindnyájunkban elfojtva élő gyermeki érzelmekre appellál és az apa vagy anya szerepét tölti be.

A sanatorium egyesíti magában a környezetváltoztatás és a suggestio előnyeit. A legfőbb gyógyszer a sanatoriumban a kellemes vagy imponáló megjelenésű, szeretetreméltóságával vagy szigorúságával hatni tudó orvos egyénisége. Különösen a nőbetegek valósággal exaltált rajongással szoktak az ilyen sanatoriumi orvos személyén csüggeni s a kedvéért meg arra is képesek, hogy hysterias szeszélyeiket elfojtsák. De mihelyt hazautazik a beteg: vége a varázsnek; a *patiens* újra kezdi producálni a régi mutatóványokat, már azért is, hogy minél előbb visszakerüljön a kellemes sanatoriumba. Ma már egész új fajta betegséget termelt a sanatoriumi élethez való ilyen hozzászoktatás, melyet *sanatorium-kór*nak lehet nevezni. Sok beteget azután a sanatorium végkép elidegenit otthonától és rendes foglalkozásától.

A foglalkoztatás, a testi-lelki tevékenység, igen jó gyógy-módja a psychoneurosisoknak, mert támogatja a psyche menekülési törekvését a kínzó lelki *conflictus*októl. Könnyebb esetekben jól be is válik; sajnos, a súlyos esetekben nincs a betegben annyi iniciativa, hogy a beteges képzetek és testi *symptomák* termelésére pazarolt energiát hasznosabb *célok* felé tudná terelni. A suggestiv eljárások némileg segíthetnek

itt, de a suggestiv erő „bűvköréből” távozva minden jó szándék többnyire megsemmisül.

A villanyozás, massage, fűrdetés — mint mondani szokás — csak vivőszere, vehiculuma a suggestiónak és csak mint ilyen érdemel említést a psychoneurosisok therapiájában.

Az antineurotikus medicamentumok két csoportra oszlanak. A narcoticumok (brom, opium) a patientst ideiglenesen elkábítják s a lelki éberséggel együtt a tüneteket is csökkentik — egy időre. Ha a beteg hozzászokik ezekhez, vagy ha ezek szedését abbahagyja: a symptomák csakhamar újra felütik a fejüket. Ezért nagy ellensége vagyok a neurosisok ilyen kezelésének; sajnos, külső körülmények miatt néha kénytelen vagyok jobb meggyőződéseim ellenére ehhez folyamodni. — A psychoneurosisok u. n. specifikus gyógyszerei többnyire teljesen értéktelen s csak a velük asszociáló suggesztiv képzetek révén ható medicamentumok.

Ha az eddig tárgyait gyógyítóeszközök és eljárások fölött áttekintünk, azt látjuk, hogy közülük csakugyan azok a hatások, a melyek utánozzák a természet öngyógyító tendenciáját, az elnyomást. De az ilyen hatás nem lehet tartós, mert a kórokozó conflictus tovább is elintézetlenül ott lappang az öntudatlan énben és ha a külső körülmények kedvezőtlenebbé válnak, azonnal ismét érezteti hatását.

Utoljára hagytam annak a gyógyeljárásnak a rövid méltatását, a mely a neurotikus conflictusokat nem ilyen eltoló, elodázó, ideiglenesen elfojtó eljárásokkal, hanem radicalisan óhajtja elintézni. Ez az eljárás a *psychoanalysis*, mely a conflictusokat nem elfeledtetni, hanem tudatossá tenni igyekszik és a beteg egyént mintegy újra nevelve, hozzászoktatja a kellemetlen, de benne mégis meglévő képzetek bátor elviseléséhez, hogy ne kelljen többé előlük a betegséghez, symbolikus kórtünetek termeléséhez menekülnie. Ez a lelki gyógyító eljárás, mint azt más alkalommal már bővebben kifejtettem, igen szép sikerrel jár a legtöbb esetben, igaz hogy hónapokig tarthat, míg az eredmény mutatkozik, még ha naponta egy órán át foglalkozik is az orvos a beteggel. A fel-felmerülő ötletek asszociációi, a tünetek elemzése és az öntudatlanhoz közelebb fekvő lelki jelenségek, főleg az álmok, analyse révén lassanként megismeri a beteg eddigi öntudat-

lan lelki életét is, úgyszólván második énjét, a mely — miután kívül esett a tudat fékező, ellenőrző hatáskörén, — féktelelné, ellenőrizhetetlenné és érthetletlenné tette kedélyi életét, gondolkodási és cselekvési tevékenységét, vagyis lelkileg beteggé tette őt.

Az elemzés útján szerzett belátás, önmagának a teljes megértése megadja a lehetőségét annak, hogy a kórokozó complexumok a tudat folytonos ellenőrzése alatt állva, ártalmatlanokká legyenek és józan célszerüségi elvek uralma alá jussanak.

„*A tudás hatalom*”; ez a sokszor értelem nélkül hangoztatott phrasis tulajdonképen csak most nyer teljes tartalmat, mikor a régi stoikusok követelését: a „*Γνωῖ σεαυτον*”t az öntudatlan én ismeretére is kiterjesztjük. Csak ez a teljes önismeret, melyet methodikus önelemzés útján szerezhethünk meg, adja meg a lehetőségét annak, hogy indulatainkon, szenvedélyeinken józanul uralkodjunk és ne legyünk öntudatlan, indulattelt képzetscsoportok tehetetlen játékszerei.

Az eddig elrejtett lelki rétegek feltárása nemcsak a psychoneurosisok kórtani lényegét világította meg, nemcsak a gyógyításnak nyitotta meg új és termékeny útjait, hanem a *prophylaxis* szempontjából is reményteljes. A tankönyvekben most is benn áll, hogy a neurosisra hajlamos egyént óvni kell a megbetegedéstől. De ez a *prophylaxis* csak fictio. Senkiről sem tehet felismerni, hogy neurosisra hajlamos-e vagy nem; a mikor ezt már felismertük, nem hajlandósággal, hanem betegséggel van dolgunk. Az ilyen *prophylaktikus* előírásban nincs több logika, mint annak a vidéki polgármesternek a rendeletében, a ki kihirdetette, hogy három nappal a tűz előtt meg kell tölteni a vizes hordókat.

A psychoneurosisok igazi *prophylaxisa* nézetem szerint csak a nevelésügy és a társadalmi viszonyok olyan változásaitól remélhető, a melyek tudattalan kórnemző képzetscsoportok összegyűlését a lehetőségig megakadályozzák és a társadalmi rend biztosítékát nem annyira morális tilalmakban, mint inkább a tudatos célszerűség elvének uralomra juttatásában keresik.

Azok az új tények, elméletek és irányzatok, a melyeket mai előadásomban ismertettem, mostanában erős controversia tárgyai, helyesebben szólva: csak az elméletek és irányzatok,

ért a Freud-psychologia ellenzói arra szorítkoznak, hogy annak valószínűtlenségét unos-untalan ismételjék, de a tények utánavizsgálásának fáradságos munkájától megkímélik magukat. Ismétlődni látszik neurológiai téren az a színjáték, a mely az ős-babyloniai írott nyelvemlékek kiásása után a történetírók és bibliamagyarázók körében lejátszódott. A babyloniai körövételek kibetűzése oly adatok birtokába juttatta a világot, a melyeknek alapján az ótestamentum sok fejezetének eddigi történelmi és nyelvészeti értelmezését reformálni kellett. Winckler Hugó berlini professor vállalkozott erre a munkára, de váratlanul heves ellenállásra talált saját kartársaiban, a kik részint a „valószínűtlenség” jelszava alatt, részint valláserkölcsei szempontokat hangoztatva, igyekeztek korai sírját megásni az új tudományos irányzatnak, nota bene a nélkül, hogy ők maguk valaha is foglalkoztak volna ékírások kibetűzésével.

A psychoanalysis a lélekben rejlő antiquitások ásatásaival, a neurosisok hieroglyphjeinek kibetűzésével foglalkozik és az így nyert új adatok alapján változtatott meg sok eddig dogmaszámba menő tudományos nézetet. Van-e joguk ítélni és elítélni azoknak, a kik ezeket a hieroglyphikus jeleket — mint olyanokat — nem tanulmányozták és érveiket kizárólag az előlegezett „valószínűtlenség”-ből, vagy éppen erkölcsi ellenszenvükből merítik?

Az assyriai és judaeai ásatások folytatásában és a kiásott kincsek értékesítésében nem akadályozta meg a kutatókat kartársaik többségének ellenkezése és íme ma már mennyire megfogyatkozott az anathemát kiáltó linguisták és historikusok száma!

Az új psychologia művelőit sem tartóztatja fel munkálkodásukban ellenfeleiknek harczi lármája és nem fér hozzá kétség, hogy lassanként az új tények s az azokra alapított tudományos felfogás közkinceseivé lesznek az egész orvosi világnak.

V.

Az ejaculatio praecox jelentőségéről.¹

Egész irodalma van már annak a kérdésnek, hogy mi a physiologiai magyarázata a sperma túlgyors vagy időelőtti kilövellésének és mik az ezen jelenséget kísérni szokott idegeállapotok. Ellenben túlságos keveset vagy épen semmit sem beszéltek eddig azokról a következményekről, a melyeket a cohabitációnak ilyen időbeli megrövidítése a *másik nem* idegzetében idéz elő. Pedig *Freud* úttörő vizsgálatai alapján mindenki, aki a *szorongást neurosisban* szenvedő nőbetegek nemi- vagy házasetét behatóbban vizsgálja, meggyőződhet róla, hogy a félelmi, aggodalmas vagy szorongó állapotokat mindig a sexualis kielégületlenség, illetőleg hiányos vagy tökéletlen kielégülés okozza s hogy ezen hiány leggyakoribb oka a házas- vagy élettársnál fenforgó ejaculatio praecox. Azonban eltekintve az ej. praec. kifejezetten kóros eseteitől is (a melyek a sexualis neurasthenia sok más jelével együtt szoktak jelentkezni és mindig excessiv masturbációval magyarázhatók), azt tapasztalhatjuk, hogy a *férfinem, a női nemhez viszonyítva, általában ejaculatio praecox relativában szenved.* Más szóval, még a legkedvezőbb esetben is, a mikor a férfinél a frictiók tartalma megfelelően nagy, a nőnél az esetek igen nagy számában nem következik be az orgasmus, hanem vagy teljes anaesthesia áll fenn mindvégig, vagy bekövetkezik ugyan némi libidinosus irritálttság, de mielőtt ennek az orgasmus létrejöttéhez szükségesetű foka beállott volna, az actus a férfi részéről beveződött és a nő irritált, de kielégítetlen állapotban marad.

¹ Budapesti Orvosi Újság 1908. évf.

Hogy ez az állapot,” ha állandósul, idegességhez kell hogy vezessen, attól csak a régi patriarchális családi uralom maradványaként ma is uralkodó férfi-önzés terelte el a férfiak és a férfiak közül recrutálódó orvosok figyelmét.

Rég megszoktuk, hogy sexualis libidóhoz és orgasmushoz való jogát csak a férfinak ismerjük el; felállítottunk s a nőkkel is elfogadtattunk egy olyan nő-ideált, a melynél sexualis vágyak őszinte megnyilatkozásáról és bevallásáról nem, csupán passiv túréséről lehet szó, a mely tehát a libidinosus törekvéseket, ha nőnél nyilatkoznak meg, egyszerűen a beteges vagy „bűnös” dolgok közé utalja.

A női nem, mely erkölcsi világában ép úgy, mint egyéb relatióiban, alárendeli magát a férfiak nézetének, oly föltétlenül magáévá tette ezt a felfogást, hogy ennek ellenkezőjét önmagára nézve gondolati lehetetlenségnek tartja. A legsúlyosabb anxiatasban szenvedő nő is, a kinek — mint a kérdezősködésnél kiderül — soha másban, mint frustran izgalmban nem volt része, a legélénkebben és őszinte megbotránkozásal tiltakozik azon feltevés ellen, hogy ő „olyan nő” volna, a kinek „ilyenmi” hiányzanak. Nemcsak, hogy nem vágyik reá — mondja rendszerint — hanem az egész ügyet inkább kellemetlen és rá nézve undorító procedúrának tekinti, a melyről szívesen lemondana, ha a férje nem ragaszkodnék hozzá.¹ A szervezet felébresztett és ki nem elégitett libidinosus impulzusait azonban erkölcsi szabályokkal elintézni nem lehet; a sexualis vágy, ha satisfactióhoz nem jut, betegségi tünetekben — többnyire szorongásban — éli ki magát; arra disponált egyéneknél pedig ezenfelül psychoneurosisokat (hysteria, kényszer-neurosis) termel.

Ha a férfiak szakitanának egocentrikus gondolkodásmódjukkal és elképzelnének egy oly életet, melyben *nekik* kellene az actust mindig abbahagyniuk, mielőtt a feszültség orgastikus kiegyenlítődése bekövetkezett, fogalmat alkotnának a női nem sexualis martyriumáról s egy olyan dilemma kétségbeejtő voltáról, melyben csak az önbecsülés és a teljes kielégülés között lehet választani. Azt is könnyebben meg-

¹ *Notabene*: A nő ösztönének igaza van ebben; a teljes abstinentia kevésbé árt az idegzetnek, mint a frustran izgatódás.

értenék akkor, hogy mért menekül a nők oly jelentékeny hányada ez elől a dilemma elől — a betegségbe.

Az ember teleologikus gondolatmenete nem tud egykönnyen belenyugodni abba, hogy a „lehetséges világok legjobbjában” egy ilyen elementáris szervi működésnél természetszerű legyen az eltérés a két nem kielégüléséhez szükséges időtartam között. És a tapasztalat tényleg a mellett szól, hogy nem organikus különbség, hanem a két nem életviszonyainak, a két nemre háramló culturalis nyomásnak különbsége magyarázza a házasságok sexualitásában ezt a „dyschronismust”.

A férfiak túlnyomó része több-kevesebb (többnyire több) sexualis élmény után nőszül és a tapasztalat azt mutatja, hogy e téren a megszokás nem az ingerküszöb emelkedését, de sőt az ejaculatio gyorsulását vonja maga után. Lényegesen fokozódik ez a hatás, ha — a mi a férfiak 90%-ánál kétségtelenül fenfőrog — a kielégülés hosszú időn keresztül autoerotikus úton történt. A nőszülő férfiak túlnyomó többségénél tehát az ejaculatio relatíve praecox.

Ellenben a női nemtől a leánykori évek alatt minden sexualis behatást, nemcsak ténylegeset, hanem gondolatbelit is, methodikusan távol tartanak, de sőt azon vannak, hogy a nő mindent, a mi a sexualitás körébe vág, utáljon és megvessen, így aztán a házassulandó nő, leendő férjéhez viszonyítva, sexualis tekintetben legalább is hypaesthesiás, ha nem anaesthesiás.

Nem érzem magamat hivatva a kérdés *sociologiai* consequentiáit levonni és eldönteni, kinek van igaza: annak-e, a ki a férfiaktól is virginitást követel a házasságig, vagy annak, a ki a nőket akarja emancipálni.¹ Az orvos, ki csak az egyéni szenvedések enyhítésére keres orvosságot s a társadalom bajaival kevésbé törődik, természetszerűleg inkább az utóbbi álláspont felé fog hajlani és több rokonszenvet fog érezni oly irányzat iránt, melytől a női hysteria csökkenése várható, mint az olyan iránt, mely a virginitás tiszteletét s ezzel a hysteriát a férfifinembe is be akarja vinni.

¹ Szerintem a nők tévedésben vannak, ha azt hiszik, hogy bajaikra a *választói jog* volna az orvosság. *Nem a politikai, hanem a sexualis választás joga az, a mit természetszerűbben követelhetnek.*

De nem is hiszem, hogy csak e két véglet közt lehessen választani. Kell, hogy legyen mód arra is, hogy a nők sexualis érdeke az eddiginél jobban figyelembe véssék, a családra alapított társadalmi rend feláldozása nélkül.

Az első félénk lépés e téren az a mozgalom, mely a nők házasság-előtti sexualis felvilágosítására törekszik. És bár sok naiv és észszerűtlen terv és propositio merült fel e téren: van rá kilátás, hogy idővel megszűnik a ma még általánosan elterjedt brutális eljárás, mely egy sexualis tekintetben tudatlan és megfélemlített nőt a házasság napján kiszolgált egy már sokat tapasztalt férfinak. A míg a mai állapotok uralkodnak, nem szabad csodálkoznunk azon, hogy a férfi relatíve gyors ejaculatioja és a nő viszonylagos anaesthesiája a házasság életben már szinte magától értetődik és hogy a „sexualitás irányadó jelentősége”¹ folytán oly ritka a kielégüléseken alapuló, tehát megelégedett házasság.

¹ „Vorbildlichkeit der Sexualität« *Freud*.

VI.

Psychoanalysis és paedagogia.¹

Freud műveinek tanulmányozása és önállóan keresztülvitt lélekelemzések mindenkit meggyőzhetnek arról, hogy a hibás nevelés nemcsak jellembeli hibáknak, hanem betegségeknek is kútforrása és hogy a mai gyermeknevelés valósággal tenyésztője a legkülönfélébb neurosisoknak. De miközben betegeinket analysáljuk, önkénytelenül a magunk egyéniségét és annak genesisét is revisio alá vesszük és e közben meggyőződünk róla, hogy még a legnemesebb intentióktól vezérelt, kedvező viszonyok közt keresztülvitt nevelés is — miután az általában uralkodó hibás elvek alapján állott—sok tekintetben kártékonyan befolyásolta az ember természetes fejlődését, úgy, hogy ha mégis egészségesek maradunk, azt csupán robustusabb, ellentállásra képesebb lelki szervezetünknek köszönhetjük. Ám még ha nem is lettünk betegek, akkor is sok felesleges lelki gyötrődést tulajdoníthatunk a nevelési elvek célszerűtlenségének, némelyikünk egyénisége pedig ugyanezen kártékonyság hatása alatt többé vagy kevésbé képtelenné vált az élet természetadta gyönyörűségeinek elfogulatlan élvezésére.

Szinte magától vetődik fel tehát az a kérdés: mi volna a gyógyító és óvószere ezeknek az ártalmaknak? Miféle gyakorlati tanulságokat meríthet a paedagogia a psychoanalytikus kutatás szerzetté tapasztalatokból?

Ez a kérdés nem az elvont tudomány problémája. A lélektanhoz a paedagogia úgy viszonylik, mint a botanikához

¹ A psychoanalytikusok 1908. évben Salzburgban tartott kongressusán tartott előadás. (Gyógyászat, 1908. évf.)

a kertészet disciplinája. De ha visszaemlékezünk arra, hogy *Freud* egy szintén csak gyakorlati — neuropathologiai — részletkérdésből kiindulva mily váratlanul nagyarányú lélektani perspektívához jutott, nem minden heurisztikus reménység nélkül rándulhatunk ki a gyermekkertészet mezejére.

Előre is megjegyzem, hogy ezt a problémát egy embertől vagy épen egy előadás keretében megoldhatatlannak tartom. Mindnyájunk együttműködésére van itt szükség és én ezúttal úgyszólván csak az első sorban kínálkozó kérdések felvetésére s az eddigi tapasztalatok méltatására szorítkozom.

Az újszülött lelki működésének egyedüli szabályozója a fájdalom-, illetőleg ingermentességre való törekvése, az ú. n. „Unlustprinzip”. Akárhogy hatalmas alá hajtja később a belénk nevelt önfegyelmzés ezt az elvet, a fájdalomkerülésre való törekvés, talán átszellemített formában, de megnyilatkozik minden perczben a felnőtt kultúremler lelkületében is, melynek — minden moralpaedagogiai tanítás ellenére — mégis csak az a tendenciája, hogy a lehető legkisebb megerőltetéssel a lehető legnagyobb kielégülést érje el.

Ezzel a nagyon okos és szinte magától értetődő elvvel azonban sokszor jut összeütközésbe a mai gyermeknevelés. Egyik legnagyobb tévedését mindjárt meg is nevezem s ez az indulat- és képzet-elfojtás, mondhatnók: indulat- és gondolatletagadás (*Verdrängung*) nagyranövelése.

Hogy ez miben áll, nehéz röviden megmagyarázni. Leginkább a hazugsággal hasonlítható össze. De míg a hazug vagy nem őszinte ember másokkal szemben titkolózik vagy producál nemlétező érzelmeket és gondolatokat, addig a mai gyermeknevelés arra az elvre van felépítve, hogy a gyermek önmagával szemben is hazuggá váljék és maga előtt tagadjale a belsejében hullámzó öntudatokat és gondolatokat.

De az így elfojtott, az öntudatlanba sülyesztett érzések és gondolatok nem semmisülnek meg, hanem a nevelés folyamán egyre gyarapodva, növekedve, mintegy bennünk lappangó külön egyéniséggé tömörülnek, melynek céljai, vágyai, phantasiái többnyire homlokegyenest ellenkeznek azokkal az irányzatokkal és gondolatokkal, melyekről számot tudunk adni magunknak.

Azt lehetne mondani, hogy ez a berendezés czélszerű, mert mintegy automatikussá teszi a helyes, socialis irányú

gondolkodást és öntudatlanná tevén a durván egoistikus, anti- vagy asocialis törekvéseket, azok káros hatását megszünteti. A psychoanalysis azonban — egészségeseknél és neurotikusoknál — azt bizonyítja, hogy az asocialis tendenciák közömbösítésének ez a módja nem czélszerű és nem gazdaságos. Az öntudatlanban rejlő tendenciákat csak hatalmas védőberendezések felépítésével és automatikus működtetésével lehet elnyomva és elrejtve tartani, melyeknek tevékenysége túlsók psychikus energiát emészt fel. A gondolatelfojtás alapján álló erkölcsnevelés tiltó és elriasztó rendelkezései analógiába hozhatók egy negatív hallucinatio posthypnotikus sugalmazásával, mert valamint hypnotisált egyénnel megfelelő parancsral elérhetjük azt, hogy felébredvén, az optikai, akustikai vagy tactilis benyomásokkal avagy azok egy részével szemben érzéketlen, azok appercipiálására képtelen legyen: úgy manapság *introspektiv vakságra* nevefik az emberiséget. Amde az így nevelt ember, mint az a hypnotisált, egyéniségének tudatos részétől sok lelki energiát von el és annak működés-képességét jelentékenyen csonkítja egyrészt azért, hogy öntudatlanjában egy másik, úgyszólván parasita egyéniséget táplál, a mely a maga természetes önzésével és kíméletlen vágykielégítési tendenciával mintegy árnyékképe, negativja mindannak a sok jónak és szépnek, a miben a felsőbb öntudat tetszeleg; másrészt azért, hogy a tudat csak úgy bír a sok jószág mögött rejlő asocialis ösztönök belátása és meg-látása elől menekülni, hogy azokat morális, religiosus és socialis dogmákkal körülbástyázza és ezen dogmák istápolására fecsérli erejének javát. Ilyen bástyák például: a kötelesség-tudás, a becsületesség, a szemérem, a törvényes berendezések és tekintélyek tisztelete stb. stb., szóval mindazok az erkölcsi fogalmak, melyek bennünket a mások jogainak respektálásra, hatalmi és élvezeti vágyunk, szóval önzésünk, elnyomására szorítanak.

Mik azonban ennek a költséges berendezésnek a hátrányai?

Azt már egy más alkalommal kifejtettem, hogy az individual-psychologiai kutatás egy újabb módszerével, a psychoanalysis-sal sikerült bebizonyítani, hogy az ú. n. psycho-neurosisok (hysteria, kényszerneurosis) tünetei mindig ezeknek az öntudatlan, vagy mondjuk, tudattalan libidinosus törek-

véseknek, főleg a sexualis libidónak eltolódott, elferdített, úgy-
szólván symbolikus megnyilatkozásai, kisugárzásai. Tekintetbe
véve az ily bajokban szenvedők nagy és folyton szaporodó
számát, már e bántalmak prophylaxisának szempontjából is
szóba jöhetne egy olyan paedagogiai reformtörekvés, mely az
oly sok esetben kártékonyán ható lelki mechanizmust, a
gondolatelfojtást, elkerülni igyekszik.

Másrészt, ha a gondolat- és érzelem-elnyomásra való
törekvés csak a különben is disponáltaknak ártana, az erőseb-
ben constituáltaknak pedig nem: nagyon is megfontolandó
volna, hogy az emberiség debilisebb s így értéktelenebb
részének kedvéért szabad-e az összes emberek legfontosabb
kulturális berendezéseinek erős alapjait megbolygatni?

A tapasztalat azonban azt bizonyítja, hogy a „Verdrän-
gung” az úgynevezett normális ember élete folyását is kárté-
konyan befolyásolja. A féltő aggodalom, a melylyel a lelki
censura az öntudatlan vágyképzetek felett öröködik, legtöbbször
nem szorítkozik erre a feladatra, hanem kisugárzik a lélek
tudatos működéseire is és általában aggodalmaskodóvá, gyá-
vává, önálló gondolkodásra képtelenné, tekintélyimádóvá teszi
az embereket. Értelmetlenné és tartalmatlanná vált vallásos
babonákhoz és ceremóniákhoz való görcsös ragaszkodás, ide-
jüket múlt társadalmi berendezések tunya conserválása, az
emberiség túlzott halálfélelme, hypochondrias hajlandósága:
mi egyebek ezek, mint a nép psychéjének neurotikus állapotai,
néplélektani értelemben vett hysterias tünetek, kényszerkép-
zetek és kényszercselekedetek, melyeket ép úgy, mint a tulaj-
donképeni betegek symptomáit, a tudat alá sülyesztett képzet-
csoportok determinálnak. A hysterias nők anaesthesiájának, a
neurotikus férfiak impotentiájának megfelel a társadalom saját-
ságos és mindenekfelett természetellenes asketizmusra való haj-
landósága (abstinentismus, Vegetarismus, antialkoholismus stb).
És valamint a psychoneurotikus saját öntudatlan perverzitásának
belátása ellen túlzott reakciókkal, a piszkosnak vélt gondolatok
ellen beteges tisztálkodással, a benne mozgolódó libidinosus
képzetek ellen túlzásba vitt „tisztességgel” védekeznek: úgy a
társadalom túlszigorú erkölcsbírójának tiszteletreméltó külső
maszkja mögött, a nélkül, hogy ő tudná, ott lappang mind az az
egoistikus gondolat és törekvés, a mit másnál annyira elítéli.

Szigorúsága megvédi őt ennek a belátásától s egyúttal módot ad a rejtett, öntudatlan vágyak egyikének, az agressivitásnak, leplezett „kiélésére”.

Nem vád akar ez lenni ellenük; hisz mai társadalmunk legkiválóbbjai közülök valók; csak példa akar lenni arra, hogy a gondolatelfojtásra épített erkölcsnevelés az egészséges emberek mindegyikében termel bizonyos fokú neurosist és megteremti a mai társadalmi viszonyok lehetőségét, a mikor a hazafiság jelszava nyilvánvalóan egoistikus érdekeket leplez, socialis emberboldogítás neve alatt az egyéni akarat zsarnoki elnyomását propagálják, a vallásosságban részint a halálfélelem elleni, tehát önös célzatu orvosszert, részint a kölcsönös türelmetlenségnek egy megengedett módját tisztelik, sexualis téren pedig, a mit mindenki tesz, arról hallani senkisem akar. Neurosis és hypokrita egoismus tehát a dogmákon alapuló, az ember igazi pszichológiáját figyelembe nem vevő nevelés végeredménye; és ez utóbbi jellemvonásban korántsem az egoismus az, a mi kárhoztaandó, e nélkül földi élőlény nem képzelhető, hanem igenis a hypokrisis, a mai kulturember hysteriájának egyik legjellemzőbb tünete.

Vannak, a kik mindezeknek az igazságát beismerik, de megremegnek attól a gondolattól, hogy mi lesz az emberi művelődésből, ha a nevelés és az emberek élete-folyása felett nem fognak felelbezheterlen és magyarázatot nem tűró dogmatikus elvek örködni. Nem fogják-e a béklyóiktól megszabadított egoistikus ösztönök elpusztítani az évezredek emberi művelődés minden alkotását? Lehetne-e bármivel is pótolni az erkölcs kategorikus imperativusát ?

A pszichologia megtanított minket arra, hogy igenis lehet. Ha a psyhoanalytikus gyógyeljárás befejeztével az addig súlyosan neurotikus beteg előtt nyilvánvalóvá lettek lelkének öntudatlan és az uralkodó erkölccsel vagy az ő tudatos erkölcsi felfogásával ellentétben álló vágykielégítési törekvései: bekövetkezik a tünetek gyógyulása. Es pedig bekövetkezik akkor is, ha a vágy, melynek symbolikus megnyilatkozása a psycho-neurotikus symptoma, áthághatatlan akadályok miatt azután sem elégíthető ki. Nem az öntudatlan és az egyénre nézve esetleg czélszerűtlen egoistikus ösztönök korlátlan uralmát

eredményezi tehát a lelki elemzés, hanem az önismeretet gátló előítéletek alól való felszabadulást, az eddig öntudatlan motívumokba való belátást és a tudatossá vált velleitásoknak ellenőrizhetését.

„A gondolatelfojtást felváltja a tudatos elítélés”, mondja *Freud*. A külső viszonyokon, az életmódon alig kell, hogy változzék valami.

A magát igazán ösmerő ember, eltekintve attól a fel-emelő érzéstől, melyet ez a tudás szerez neki, szerényebb lesz. Mások hibáival szemben elnéző, megbocsátásra hajlandó; sőt a „tout comprendre c'est tout pardonner” elvéből is csak a megértésre aspirál, — a megbocsátásra nem érzi magát hivatottnak. Indulatainak motívumait szétboncsolja és ezzel szenvedélylyé való növekedésüknek útját állja. Bizonyos derült humorral szemléli a különféle jel-szavak alatt tülekedő embercsoportokat, cselekedeteiben pedig nem a nagyhangon hirdetett „erkölcs”, hanem a józan célszerűség irányítja és ugyanez ösztönzi őt arra is, hogy vágyai közül azokat, melyeknek kielégítése mások jogait sértené (melyek tehát visszahatásukban ő reá magára válnának veszedelmesekké), féken tartsa és szorgosan ellenőrizze, a nélkül, hogy azok létezését letagadná.

Ha az előbb azt állítottam, hogy ma az egész társadalom neurotikus: nem távoli analógiát vagy hasonlatot akartam mondani. És nem költészeti trópus, hanem komoly meggyőződésem az is, hogy a társadalom e betegségének orvossága sem lehet más, mint a leplezetlen belátás az ember igazi és teljes egyéniségébe, főleg az öntudatlan lelki élet ma már nem hozzáférhetetlen műhelyébe; óvószere pedig: a belátásra, célszerűsége és nem dogmákra alapított, illetőleg alapítandó paedagogia.